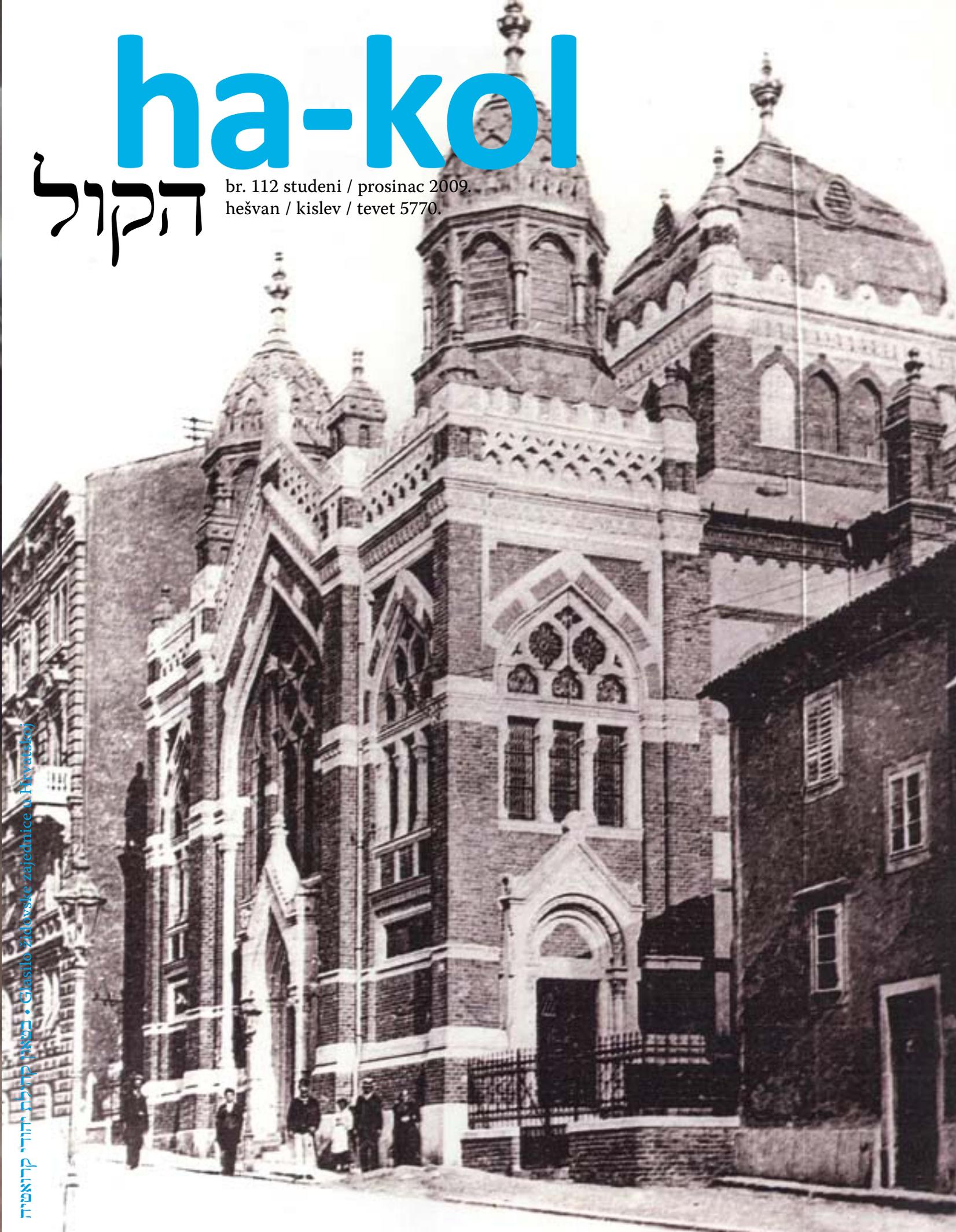

ha-kol

הקול

br. 112 studeni / prosinac 2009.
hešvan / kislev / tevet 5770.

במסגרת קהילת יהודי קרואטיה • Glasilo židovske zajednice u Hrvatskoj

IMPRESSUM

Ha-Kol 112
studeni / prosinac 2009.
hešvan / kislef / tevet 5770.

Glavna i odgovorna urednica
Nataša Barac

Urednički savjet
**Zora Dimbach, Živko Gruden,
Tamara Indik-Mali, Damir Lajoš,
Vera Dajht Kralj**

Tehnički urednik
Ranko Čerić

Oblikovanje i priprema za tisak
ri mo dizajn

Ha-Kol
glasilo židovske zajednice u Hrvatskoj

Lektorica
Ivana Budja Kurtović

izdavač
Židovska općina Zagreb
Palmotičeva 16, 10000 Zagreb
p.p. 986.
Tel: 385 1 49 22 692
fax: 385 1 49 22 694
e-mail: jcz@zg.t-com.hr
uredništvo: hakol@net.hr

Za izdavača
dr. Ognjen Kraus

ISSN 1332-5892

Izlaženje Ha-Kola finansijski potpomaže
**Savjet za nacionalne manjine
Republike Hrvatske**

Pretplata
100 kuna godišnje
za inozemstvo 200 kuna
Žiro račun kod Zagrebačke banke broj:
2360000-1101504155
Židovska općina Zagreb
Devizni račun:
Account owner: Židovska općina Zagreb
Bank: Zagrebačka banka d.d.
Account number: 2100018066
IBAN: HR6423600001101504155
Swift: ZABAHR2X

Tisak
Offset tisak NP GTO d.o.o.

Naslovna stranica:
Riječka velika Sinagoga, oko 1905.

Stranica 2:
Židovske novine u Solunu

Stranica 63:
Limmud Keshet

Stranica 64:
Felix Nussbaum (1904 - 1944.), Logorska
sinagoga, detalj

SADRŽAJ

- 4 RAZGOVOR S ALEKSANDROM TOLNAUEROM
- 8 RABINOVA STRANICA: HANUKA
- 10 PREDAVANJE O ALZHEIMEROVOJ BOLESTI
- 10 GERI KLUB NA IZLETU
- 11 LIMMUD KESHET: PONEŠTO ZA SVAKOGA
- 13 ZGRADA NA STARČEVIĆEVU TRGU VRAĆENA ŽO OSIJEK
- 14 VERA KUNTNER: KOLAŽI
- 15 KLJUČEVI ZA OTKLJUČAVANJE OPUSA ALFREDA PALA
- 16 VERA FISCHER: LJUBAV PREMA ŽIVOTU I TOLERANCIJI
- 18 MOJ OTAC IZ HRVATSKE: KIPAR OSKAR NEMON
- 19 TEKSTOVI IVANA BAUERA NA KAZALIŠNOJ SCENI LEA DEUTSCH
- 20 JEDINSTVENA ŽENI LEBL
- 21 GODIŠNJA SKUPŠTINA ŽO VIROVITICE
- 22 HOMMAGE DANILU KIŠU
- 24 KLASIČAR MEĐU ROMANTIČARIMA I ROMANTIČAR MEĐU KLASICIMA
- 26 POTRESNI STRIP O HOLOKAUSTU
- 27 GUY WALTERS: „LOV NA ZLOČINCE“
- 28 PREDRAG FINCI: ODČITAVANJE UMJETNIČKOG
- 29 ULICA ERVINA SCHLESINGERA U ASHDODU
- 30 RIJEČKA VELIKA SINAGOGA
- 32 MEMORIJALI HOLOKAUSTA U NJEMAČKOJ
- 39 ALBERT KAHN: ARHIV PLANETE, MUZEJ I VRT
- 43 OD GROBLJA NA ZAGRADU I KOZALI DO VIRTUALNOG GROBLJA NA INTERNETU
- 46 SOLUN - JERUZALEM BALKANA
- 49 SJEĆANJA – MOJ PUT KROZ PAKAO
- 53 ŠEZDESET GODINA NAKON RATA TRAUME I DALJE POSTOJE
- 54 SJEĆANJA NA NAŠU ŠKOLU
- 55 USPOMENE NA POVRATAK IZ LOGORA I GOSPOĐU BLANKU DONNER
- 57 OBITELJ PERLOW
- 60 RABIN I BOKSAČ: MOŽE LI SE JEDNO S DRUGIM POVEZATI?
- 60 KIJEV: NOVI SPOMENIK ŽRTVAMA U BABJEM JARU
- 62 IN MEMORIAM: VJEKOSLAV ŽUGAJ

U realizaciji ovog broja svojim tekstovima i slikama surađivali su:

Sandra Bartolović, Luciano Moše Prelević, Ana Hermanović, Dina Šosberger, Mila Stojanović, Mina Pašajlić, Liza Rojnik, Mirjana Dučakijević, Nataša Maksimović Subašić, Miriam Aviezer, Željko Weiss, Božidar Trkulja, Željko Ivanković, Dušan Mihalek, Zlatko Karač, Snješka Knežević, Vesna Domany Hardy, Filip Kohn, Mirna Marić, Magda Oblat-Roguljić, Lea Fuerth-Kriesbacher, Oto Konstein, Marijana Hajdić Gospočić, Borislav Isaković, Lajla Šprajc, Paula Novak
Toda raba!

Predsjednik Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske Aleksandar Tolnauer nije nezadovoljan odnosom vlasti prema manjinama, a vjeruje u pogotovo dobru suradnju s premijerkom Jadrankom Kosor, koju opisuje osobito senzibiliziranom za manjinsku problematiku. Više od vlasti ljute ga mediji kojima su u manjinskom svijetu zanimljive samo svađe, pogotovo u židovskoj zajednici, iz koje i sam dolazi.

NEDOPUSTIVO DA SE FRAKCIJE UNUTAR ŽIDOVSKJE ZAJEDNICE MEĐUSOBNO ŽELE UNIŠTITI

• Jeste li zadovoljni proračunskim iznosom koji je Savjetu dodijeljen za iduću godinu, s obzirom na to da je riječ o nešto manjem iznosu od ovogodišnjeg?

Savjet financira programe kulturne autonomije nacionalnih manjina, poput izdavaštva, manjinske novine, kulturne manifestacije i kulturni amaterizam i obaveze po bilateralnim sporazumima s pojedinim zemljama. Bio bih nepošten kada bih u ovoj teškoj recesijskoj situaciji rekao da nam je puno uzeto. I u ovoj godini nam je tri puta uzimano kroz rebalanse, ali kako nismo htjeli oštetiti udruge, odlučili smo se odreći i do daljnjege odgoditi tradicionalnu kulturnu manifestaciju “Nacionalne manjine u Hrvatskoj” koja se održavala u Lisinskom, a koja je koštala oko 700 tisuća kuna. U proračunu za iduću godinu ostali smo nešto ispod razine trećeg rebalansa, nakon kojeg smo bili na oko 43,5 milijuna kuna, a u 2010. smo na 43,117 milijuna kuna, što je oko 400 tisuća kuna manje. Po mojoj ocjeni, Vlada je za nas imala apsolutno razumijevanje i osigurala je ostvarivanje svih prava koja manjinama pripadaju sukladno Ustavnom zakonu i ostaloj legislativi koja se odnosi na manjine i na razvoj civilnog manjinskog sektora.

• Znale su se čuti kritike da Savjet sredstva dodjeljuje na temelju nejasnih kriterija?

Bitno je reći da smo kriterije i metodologiju za dodjeljivanje sredstva udruge ove godine do zadnjeg slova usuglasili s onim što ide uz predpristupne pregovore, odnosno, s Kodeksom pozitivne prakse standarda i mjerila financijske potpore programima

i projektima udruge. Zato je pogrešno reći da smo postrožili kriterije, nego smo samo omogućili da prolaze kvalitetni programi.

• Optuživani ste i da u dodjeli novca favorizirate srpsku manjinu?

Da se razumijemo, uvijek će biti tih prigovora, a u idućoj godini ih naročito očekujem. No, tvrdim da nema favoriziranja jer segment kulturne autonomije na obuhvaća brojnost manjina nego programe. Primjera radi, židovska zajednica iz koje ja dolazim je mala i po tom kriteriju ne bi nikada ništa dobili. Stvar je u tome da manjinske udruge moraju predložiti program koji mi onda vrednujemo, a novce će dobiti onaj tko da program sukladan jasnim kriterijima. Što se srpske manjine tiče, ona ima najviše prijavljenih programa, puno više nego što mi financiramo, a kao najveća manjina ima i vrlo razgranat kulturni program – imaju SNV, Novosti, Identitet i normalno je da mi to financiramo. U kulturnoj djelatnosti manjina nema “glavarina”, nego je kriterij kvalitetan program, a logično je da srpska zajednica kao najveća manjina prijavljuje najviše programa, no, i unatoč tomu mi ne financiramo ni 30 posto od onoga što Srbi prijavljuju.

• S obzirom na manji proračun za iduću godinu, gdje će manjine štedjeti, koji projekti će patiti?

Neće nitko patiti, a štednju smo usmjerili prema zajedničkoj manifestaciji koja je odgođena do daljnjege. Odobrat ćemo kvalitetne programe koji će manjine i njihovu integraciju u hrvatsko društvo promovirati na najbolji mogući način, a sredstva za udruge ostat će

uglavnom na istoj razini kao i ove godine.

- *Koliko je Savjet zadovoljan medijskim tretmanom manjina, standardom i njihovom zastupljenošću u medijima?*

Apsolutno smo nezadovoljni, iako imamo među najboljim legislativama u Europi koja uređuje medijski tretman manjina. Problem je provođenje tih zakona, i s tim nikako ne možemo biti zadovoljni, a ne pomaže osobito ni činjenica da su manjinski zastupnici ravnopravni partneri u Vladi. Mediji su naša rak-rana, jer su manjine možda najveće žrtve tržišta. Istina je da se o manjinama izuzetno puno piše, ali samo o spornim situacijama. Medijima nije zanimljiv, primjerice, angažman manjinskih predstavnika u gospodarstvu, poljoprivredi ili turizmu, ali im je jako zanimljivo kada neki zastupnik dođe u sukob s nekim. Medijima je posebno zanimljivo kada dođe do trvenja unutar neke manjinske zajednice. Primjerice, židovska zajednica se uopće ne može potužiti na medijsko praćenje, jer je u prošloj godini o njoj napisano više od tisuću tekstova, ali isključivo o sukobima unutar nje. Ako se gleda na količinu, onda bismo mogli reći da je židovska zajednica bila i prezastupljena u medijima, ali pitanje je o kojim je to temama riječ. Osim toga, Savjet financira 58 manjinskih listova, ali samo su dva na tržištu, odnosno, poznata u javnosti – Voce del popolo i sada Novosti. Voljeli bismo da je takvih listova više, jer manjinska politika treba voditi u integraciju, a ne u getoizaciju, da bi se stereotipi koji, na žalost još postoje u ovom društvu, dokinuli. Naše je geslo u Savjetu – “da bi svi ljudi imali ista prava, moraju imati pravo da nisu isti” – i mi vodimo takvu politiku.

- *Savjet je državno tijelo, no, koliko uistinu ima potporu države?*

K nama u Savjet dolaze i stranci, razgovaramo, a kada je otišao gospodin Sanader, pitali su što će sada biti s manjinama, hoće li biti ugrožene? Ne želim da sada to ispadne laskanje, jer je činjenica – gospođa Kosor je i kao potpredsjednica Vlade vodila dio koji se tiče manjina, i s tim je pitanjima bila upoznata bolje nego Sanader. Sada, kada je postala premijerka, čak je insistirala na tome da ostane predsjednica Povjerenstva

za Rome, što ne postoji nigdje na svijetu da je predsjednik Vlade predsjednik takvog povjerenstva. Što se toga tiče, imamo apsolutno povjerenje i nema ničega spornog, no, naši problemi izviru iz neusklađenosti lokalnih statuta s Ustavnim zakonom te u zapošljavanju pripadnika manjina, sa zastupljenošću u medijima, pogotovo u nepoštivanju zakona od strane javne televizije, koja ne uvodi emisije na manjinskom jeziku, a to im je obaveza. Danas u Hrvatskoj imamo preko deset posto pripadnika nacionalnih manjina, što je oko 500 tisuća ljudi koji sigurno plaćaju pretplatu, i imaju pravo na takvu emisiju.

- *Tko je od dvoje premijera otvoreniji prema manjinama, Sanader ili Kosor?*

O manjinskim pitanjima imao sam čast razgovarati i pregovarati i s pokojnim Račanom i sa Sanaderom i s Kosorovom i nikada nitko od njih nije pravio nikakve probleme, niti je izbjegavao takvu vrstu razgovora. Teško mi je raditi neke usporedbe. Bilo bi nepošteno reći da Sanader u svom mandatu nije imao jako puno razumijevanje za razvoj civilnog manjinskog sektora pogotovo u dijelu koji se odnosi na njegovo financiranje. Takvu politiku premijerka Kosor je samo nastavila, a i od ranije je bila intenzivno uključena u tu problematiku i uvijek je nalazila vremena i interes za te naše Rome, za razliku od mnogih etabliranih političara kojima su puna usta manjinske ravnopravnosti, a nikada im nisu, da tako kažem, ni “primirisali”. Potpuno objektivno, bez namjere i želje da se dodvorim bilo kojem od premijera, moram reći da su svi imali jako puno razumijevanja za manjinska pitanja. Prije deset godina bilo je nezamislivo da predsjednik Savjeta za manjine bude na sastancima Vlade ili nekog drugog tijela na državnoj razini kada se odlučuje o pitanjima manjina i to je sigurno veliki doseg, jer se naše mišljenje u tim raspravama ne ignorira.

- *Početak godine oštro ste reagirali na istup književnice Vedrane Rudan, ocjenjujući ga govorom mržnje i antisemitizmom. Je li nakon toga bilo još sličnih ispada u javnosti?*

Na to se jednostavno moralo reagirati jer su takvi istupi neprihvatljivi. No, meni se odmah počelo

SAVJET ZA NACIONALNE MANJINE

Savjet za nacionalne manjine je autonomno tijelo osnovano na osnovu Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina koji je donio Hrvatski sabor na sjednici 13. prosinca 2002. god. Osnovan je s ciljem što učinkovitijeg sudjelovanja nacionalnih manjina u javnom životu Republike Hrvatske, posebice u domeni razmatranja i predlaganja uređivanja i rješavanja pitanja u svezi s ostvarivanjem i zaštitom prava i sloboda nacionalnih manjina.

Savjet je krovno tijelo nacionalnih manjina na državnoj razini koji povezuje institucije i interese nacionalnih manjina na državnoj razini. To je tijelo koje se bavi cjelovitom manjinskom problematikom u okviru Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina i svih ostalih zakona koji se tiču nacionalnih manjina.

U Savjetu postoje tri vrste zastupljenosti. U Savjet automatski ulaze saborski zastupnici nacionalnih manjina. Druga skupina, koja broji pet članova, su predstavnici nacionalnih manjina iz stručnih, kulturnih, vjerskih i znanstvenih redova i predstavnika manjinskih udruga, a koje imenuje Vlada RH na prijedlog udruga, pravnih osoba i građana pripadnika nacionalnih manjina. Oni imaju dvostruki legitimitet, jer su predloženi od svojih manjinskih udruga, a potvrđeni od Vlade, dakle od većinskog dijela. Treća skupina su predstavnici iz Vijeća za nacionalne manjine koja broji sedam članova.

Savjet ima pravo Saboru i Vladi predlagati rasprave o pitanjima koje smatra važnim, posebno oko provođenja Ustavnog zakona i posebnih zakona kojima su uređena prava nacionalnih manjina. Također ima pravo davati mišljenje i prijedloge o programima javnih radijskih i televizijskih postaja kao i prijedloge za poduzimanje gospodarskih, socijalnih i drugih mjera na područjima tradicionalno ili u znatnijem broju nastanjenim pripadnicima nacionalnih manjina, kako bi se očuvalo njihovo postojanje na tim područjima. Nadalje, Savjet ima pravo od tijela državne vlasti, lokalne i regionalne samouprave tražiti i dobiti potrebne podatke i izvještaje.

imputirati i podmetati da sam eksponent velike židovske zavjere, masonerije, raznih svjetskih tajnih službi, što je jednostavno netočno, kao što je netočno i da je gospodin Lauder tražio da se nekoga otpusti. On je tražio samo da se provjeri što se dogodilo. Zatim mi se prigovaralo da sam kao predsjednik Savjeta reagirao kada je bilo riječ o Židovima, ali ne i kada su u pitanju Srbi, no, opet se

vraćamo na problem tretmana manjina u medijima, jer mi na svaku spornu situaciju reagiramo priopćenjem, ali se ona ne objavljuju. U slučaju gospođe Rudan, čiji rad osobno cijenim, mislim da smo dobro reagirali, jer se takav stav ne može tolerirati. Kao na gospođu Rudan, reagirali smo i na rasističko-šovinističke poruke koje se mogu čuti na nogometnim utakmicama ili na Thompsonovim koncertima.

• *Kakav je Vaš odnos prema Thompsonu i cijeloj atmosferi oko njega?*

Protiv Thompsona osobno i njega kao pjevača nemam ništa protiv, ali mislim da su jako problematične pojave koje idu uz njega. On je nerijetko dobivao javnu potporu i od nekih visokih državnih dužnosnika, ministara i ostalih dijelova vlasti, i mislim da je to jako glupo, a Thompson time samo dobiva veliku, besplatnu reklamu. Mislim da je svačija osobna stvar što sluša, a bilo kakve zabrane u pravilu postižu suprotan efekt. No, kada je u pitanju Thompson, stvari se ne mogu gledati izdvojene iz konteksta, jer se kod mladih ljudi afirmiraju pogrešne i krive vrijednosti, stvara se dodatna podloga nečemu od čega se u ovom društvu moramo već jednom izliječiti, a ne uspijeva nam već desetljećima. Zato društvo u ovom konkretnom slučaju mora reagirati i djelovati, možda ne zabranama, ali sigurno jačanjem i striktnim provođenjem zakona, jer ne smijemo tolerirati ustaške pozdrave i ustaške uniforme na koncertima i u publici. Naš je zadatak reagirati na ono što stvara tu lošu atmosferu u društvu, unatoč tomu što pjevač govori da on ima najbolje namjere.

• *Kako kao pripadnik židovske zajednice vidite unutarne odnose, koji baš i nisu idilični?*

Osobno predstavljam sve manjine i zato moram biti tolerantan, kao i Savjet koji vodim. I kod drugih manjina ima raznih opcija, nije to prvi put. Dogodilo se to što se dogodilo i mislim da moramo objektivno definirati zašto se i na koji način to dogodilo. Židovska zajednica je premala, a s prebogatom i pretragičnom poviješću – svi bismo to trebali imati na umu. Potpuno je legitimno u demokratskim društvima razvijati razne opcije, ali je nedopustivo da bilo koja takva opcija želi uništiti drugu. Tu je bilo previše strasti i neodmjerivosti

i to je naškodilo svakomu u našoj zajednici. U ovoj situaciji, bez obzira na to što sam čelni čovjek, Savjet nastoji biti objektivan, akceptira to što se dogodilo, priznaje i pokušava na najbolji način stimulirati i skrbiti o kulturi svih Židova zajedno, bez obzira na to u kojoj opciji bili. Da je bilo nezgrapnosti na svim stranama, uključujući i dio vlasti u to vrijeme, to je točno, ali mislim da će ljudi na kraju ipak shvatiti što je najveći interes Židova u Hrvatskoj i svih nas zajedno. Prioritet nam je održati tu zajednicu, truditi se da opstane, jer nas je ipak sve manje, a ne sve više i o tome moramo voditi računa. Naša je dužnost održati tradiciju naših starih i, ono što nikada ne smijemo zaboraviti, kao što je jedan vrlo mudri Židov rekao – možete se međusobno svađati do smrti, samo se zapitajte što će vas pitati onih šest milijuna kad dođete gore. Bez obzira na sve, židovska zajednica sa svojim kapacitetima i potencijalima, bez obzira na brojnost, još je uvijek među najjačim manjinskim zajednicama, koja može pomoći ne samo sebi, nego i drugima.

- *Tko bi bio najbolji idući predsjednik države s aspekta zaštite i promoviranja prava i interesa manjina?*

To je teško reći, pogotovo se ne bih usudio o tome govoriti u ime svih manjina. Mislim, ipak, da onaj

tko bude idući predsjednik mora ostati na tragu politike koju je deset godina vodio Stjepan Mesić. Iskustva Savjeta o suradnji na manjinskim pitanjima s predsjednikom Mesićem su jako dobra. Na stranu pitanja koja bi mogla biti subjektivno shvaćena u mojoj zajednici, ali objektivno vodio je politiku uvažavanja manjina i smatrao ih je vrlo relevantnim faktorom u političkom životu. Tko god bude predsjednik, htio – ne htio, neće više moći ići ispod tog standarda. Predsjednik mora biti vjerodostojan predsjednik države svima i tu manjine imaju svoje mjesto. Hrvatska je stvarno mala zemlja, ali u njoj žive 22 manjine i to govori o bogatstvu ove države i svaki predsjednik države mora o tome voditi računa. Uostalom, i predsjednički kandidati pokazuju veliki interes za potporu manjina.

- *Ima li koji od 12 kandidata koga vidite kao isključivog i netolerantnog prema manjinama?*

Ne. Ne pokazuju to ni svojim dosadašnjim nastupima, a ni programima. Onaj tko bi ipak išao s netolerancijom, izgorio bi ne samo kod manjina, nego općenito, u čitavom društvu. To ne prolazi u Europi, a koliko vidim, svi su naši kandidati europski orijentirani i nijedan nije ni u primisli pokazao naznaku netolerancije.

Sandra Bartolović

Dobrovoljni prilozi za Dom Lavoslav Schwarz studeni - prosinac 2009.

Richard Goldstein	400,00 kn
Agata i Branko Gvozdan za uspomenu na roditelje	20.000,00 kn
Prim. Dr. Vladimir Kovačić	1.000,00 kn

Dobrovoljni prilozi za ŽOZ studeni - prosinac 2009.

Za socijalne potrebe ŽOZ-a

Mila Ajzenštajn-Stojić (na uspomenu na dragog supruga dr. Jeronima Stojića)	200,00 kn
---	-----------

ISPRAVAK

U Ha-kolu broj 111 na 33. stranici tehničkom greškom objavili smo krivi podatak od dobrovoljnim prilozi za Židovsku općinu Zagreb. Novac na uspomenu na supruga dr. Jeronima Stojića darovala je dr. Mila Ajzenštajn Stojić, kojoj se ispričavamo zbog počinjene greške.

HANUKA

Praznici u židovstvu nisu puke proslave niti komemoracije događaja koji su se dogodili, jer kada bismo obilježavali sve događaje iz naše bogate povijesti, imali bismo praznik svaki dan (što možda i ne bi bilo loše?).

No, kako onda određeni događaj postaje praznikom u židovstvu (bilo biblijski ili rabinski).

Da bi određeni događaj postao praznikom, to mora biti događaj koji je transformirao bit židovskog naroda (bilo kao pojedinca ili cjeline). U periodu postojanja

židovske države i hrama, biblijski praznici kao što su Pesah, Šavuot, Sukot, Roš Hašana i Jom Kipur bili su u tom smislu dovoljni. Pesah je transformacijsko iskustvo od ropstva ka slobodi. Šavuot je dobivanje deset zapovijedi, Sukot je vrijeme radosti, Roš Hašana je preuzimanje odgovornosti za svoje životne izbore, a Jom Kipur je vrijeme pomirenja s Bogom i ljudima. Nakon rušenja Prvog hrama i nestanka židovske države, židovski narod se našao u novoj stvarnosti. Više nema direktnog odnosa s Bogom (odlazak u hram) i potrebno je naći nove načine da

opstanemo kao židovski narod u svijetu u kojem više nismo mogli vidjeti „lice Božje“. Događaji vezani uz Purim su nam upravo to omogućili.

Što je hanuka?

Zašto je Hanuka postala praznikom i koje je transformacijsko iskustvo vezano uz Hanuku?

Kada želimo saznati koja je bit nekog praznika, tada moramo potražiti što su talmudski rabini o tome napisali. Za Hanuku su naveli da se radi o čudu vojne pobjede male grupe nad velikom moćnom silom. Tek iz naše usmene tradicije učimo o čudu svjetla. No niti čudo bilo koje vrste, a niti vojna pobjeda nisu dovoljni da nešto postane praznik. Tako primjerice Jošuinu osvajanje Izraela, pobjede kralja Davida, kralj Salamon

i gradnja Prvog hrama, kao ni brojna „čuda“ ne slavimo kao praznike. Do pojave helenizma židovstvo kao monoteistička religija nije imalo nikakvu konkurenciju. Politeistička kultura okolnih naroda nije bila posebno privlačna židovskom narodu. No helenizam, sa svojom filozofijom, njegovanjem umjetnosti i ljepote, postaje pravom kušnjom za mnoge Židove. Brojni se Židovi priklanjaju tadašnjoj „globalizaciji“, odbacujući svoju tradiciju i vjeru. Mala grupa Makabejaca ostala je vjerna svojoj tradiciji i vjeri te su se nakon dugog

perioda borbe, uspjeli osloboditi i ponovo formirati židovsko kraljevstvo. I zato je Hanuka za sve nas najvažnije transformacijsko iskustvo jer je to iskustvo na kojem gradimo naš židovski život danas. Morali smo prepoznati vrijednosti Tore i tradicije u svijetu u kojem vrijednosti znanosti imaju prednost. Morali smo se suočiti s helenističkim pogledom na svijet u kojem je centar univerzuma i mjerilo svih vrijednosti čovjek, dok je u židovskom pogledu na svijet to Bog.

Hanuka počinje 25. kisleva i traje osam dana do 2. teveta. Ove

godine prvi dan Hanuke je šabat 12. prosinca. Riječ „hanuka“ na hebrejskom znači „posvetiti“. Hanuka je praznik kojim prvenstveno obilježavamo vojnu i ideološku pobjedu nad sirijsko-grčkim režimom i ponovnim posvećivanjem Hrama u Jeruzalemu u 2 st. p. n. e., kada se prema rabinskoj predaji dogodilo „čudo ulja“ i jednodnevna mjerica ulja je gorjela osam dana. Da bi obznanili to čudo (pirsumei nes), rabini su dodali poseban Halel (niz psalama kojima slavimo i zahvaljujemo Bogu) u šahrit (jutarnju molitvu) i paljenje svjećica tijekom svih osam dana praznika.

Tradicije vezane uz Hanuku

Micva je upaliti jednu svijeću po kući (danas po domaćinstvu) i pali je muškarac, otac obitelji. Prvo

kviz pitanje: zašto se micva odnosi na kuću, a ne na čovjeka? I koliko se sjećam to je jedina micva u židovstvu koja se odnosi na kuću. Odgovor na to pitanje nagradit ćemo bocom košer vina po vašem izboru iz našeg bogatog vinskog podruma. Ali nije ostalo samo na jednoj svijeći dnevno, nego je ideja evoluirala u paljenje po jedne svijeće više svaki dan (osoba u svom životu treba duhovno rasti i sazrijevati). Tako je nastao poseban svijećnjak, koji je nazvan hanukija i koji ima devet svijeća, od kojih osam mora biti u istom nivou, a deveta mora biti na neki način odvojena.

Drugo kviz pitanje: kako se zove ta deveta svijeća i čemu služi? Za prelazak boce vina u vaše trajno vlasništvo odgovor mora biti potpun, za djelomičan odgovor dobiva se samo pogled na bocu.

Tijekom vremena u aškenaskoj tradiciji se razvio običaj da svaki član domaćinstva pali svoju vlastitu hanukiju, a u sefardskoj da se pali jedna hanukija za cijelu obitelj.

Treće kviz pitanje: zašto je pali muškarac, a ne žena, kao u slučaju šabatnih i svijeća za sve ostale praznike?

Micva je upotrijebiti hanukije s maslinovim uljem, jer obznanjujemo „čudo ulja”, ali je sasvim u redu upotrijebiti i obične svijeće. U oba slučaja trebamo paziti da količina ulja ili veličina svijeća budu dovoljne za minimum 30 minuta gorenja. Svijeće palimo u sumrak ili kad padne mrak (u Općini ih palimo pri zalasku

sunca), a u kući ih je najbolje paliti kad se skupi cijela obitelj. To doprinosi obiteljskoj atmosferi i povećava micvu „objavljivanja čuda”. Svijeće se mogu upaliti i kasno u noć, sve dok su ukućani budni.

Najbolje mjesto za paljenje hanukije je ispred ulaznih vrata kuće, na lijevoj strani (mezuzah je na desnoj strani i tako smo okruženi s micvot). I to je običaj u Izraelu. U Europi se razvio običaj paliti hanukiju u prozoru koji gleda na ulicu, ali može i unutar stana na komodi ili stolu.

Nakon paljenja svijeća, hanukiju nemojte micati dok svijeće ne izgore, a nakon 30 minuta svijeće se mogu ugaziti, osim na šabat, jer s time smo ispunili micvu „objavljivanja čuda”.

Nakon paljenja svijeća prisutni pjevaju pjesmu Maoz Cur.

Hanuku prate još neki običaji:

- a) jedemo hranu pečenu u ulju kao latkes (od krumpira) i sufganijot (krafne, fritule)
- b) igramo se dreidlom (sevivono), četverostranim zvrkom s hebrejskim slovima (za detalje igre raspitajte se u našem vrtiću)
- c) darujemo djecu poklonima i „hanuka geltom” (sitnim novcem)

HANUKA SAMEAH!

Rabin Luciano Moše Prelević

HANUKIJA NA TRGU BANA JELAČIĆA

Blagdan Hanuke obilježen je i na glavnome zagrebačkom Trgu bana Josipa Jelačića, gdje su na velikoj hanukiji zapaljene svijeće.

Na Trgu bana Jelačića svijeće na hanukiji zajedno su zapalili zamjenica zagrebačkog gradonačelnika Jelena Pavičić-Vukičević, rabin Pinchas Zaklos i izraelski veleposlanik u Republici Hrvatskoj Yosef Amrani.

Istaknuvši kako je Zagreb ponosan na svoju židovsku zajednicu, zamjenica gradonačelnika podsjetila je na stradanja te zajednice tijekom Holokausta te istaknula da

zbog svega toga ostaje neodložna obveza da se što prije, u suradnji sa židovskom zajednicom, izgradi sinagoga na mjestu srušenoga židovskog hrama u Praškoj ulici.

Zagreb se tako i ove godine ponovno pridružio svjetskim metropolama poput Londona, Pariza, New Yorka, Los Angelesa te tisućama drugih gradova u svijetu u proslavi Hanuke.

Uz Hanuku povezano je i slavljenje osobite uloge žene u životu obitelji i zajednice. U blagdanske dane jedu su i krafne različitih ukusa (sufganijot) koje su ovom prigodom kušali i Zagrepčani.

Socijalna radnica Židovske općine Zagreb Ana Hermanović organizirala je u listopadu predavanje u ŽOZ-u o teškoj Alzheimerovoj bolesti i o tome kako je prepoznati i odnositi se prema oboljelima.

PREDAVANJE O ALZHEIMEROVOJ BOLESTI

Svjetski dan Alzheimerove bolesti obilježava se 21. rujna. Tim povodom željeli smo informirati članove naše Općine o toj bolesti i omogućiti im neposredan kontakt sa stručnjacima iz tog područja. Stoga je, u suradnji s Hrvatskom udrugom za Alzheimerovu bolest, u našoj Općini 15. listopada održano predavanje „Alzheimerova bolest – kako je prepoznati i kako se odnositi prema oboljelima“.

Hrvatska udruga za Alzheimerovu bolest, osnovana 1999. godine, punopravna je članica krovne međunarodne udruge za Alzheimerovu bolest (Alzheimer's Disease International) od 2006. godine. To je jedina organizacija u Hrvatskoj koja se bavi ovim problemom te u okviru svog djelovanja provodi različite aktivnosti u cilju podizanja svijesti o toj bolesti te provodi edukaciju njegovatelja i opće populacije. U tu svrhu Udruga svake godine obilježava Svjetski dan Alzheimerove bolesti te organizira brojne skupove.

U okviru rada Hrvatske udruge za Alzheimerovu bolest osnovano je Savjetovalište za članove obitelji oboljelih te Grupa za samopomoć.

Imali smo iznimnu čast da su naši gosti predavači bili doc. dr.sc. Ninoslav Mimica, predsjednik Hrvatske

udruge za Alzheimerovu bolest te gđa Mira Dajčić, dopredsjednica i voditeljica Savjetovališta u Udruzi.

U svom predavanju doc. dr. sc. Mimica je naglasio kako se radi o svjetskom javno-zdravstvenom problemu pa je tako i krajnje vrijeme da se i naše društvo aktivnije počne baviti ovim problemom.

Gđa Mira Dajčić prisutne je informirala o Savjetovalištu i pomoći koju nudi Hrvatska udruga za Alzheimerovu bolest.

U sljedećem broju donosimo više o samoj Alzheimerovoj bolesti.

Ana Hermanović

HRVATSKA UDRUGA ZA ALZHEIMEROVU BOLEST

Vlaška 24A, Zagreb

SVE INFORMACIJE NA BROJ TEL: 091 5691 660

Savjetovalište za članove obitelji oboljelih – UTORKOM od 14 do 16 sati

“GRUPA ZA SAMOPOMOĆ” UTORKOM od 12 do 14 sati

Geri klub na izletu

U suradnji s gospođama Zlatom Sučić – Stamenković te Mirom Kern- Cuculić, za članove Geri kluba 21. listopada smo organizirali fantastičan izlet našim Zagrebom.

Imali smo veliko zadovoljstvo da naš vodič bude gđa Zlata Sučić Stamenković, inače turistički vodič. Opremljeni fotoaparatom više od 30 naših članova pod vodstvom gđe Zlate obišlo je najvažnije znamenitosti u užem centru Zagreba te smo tako naučili nešto novo ili ponovili gradivo. Gđa Zlata je „izletnike“ provela Zrinjevcem, Cvjetnim trgom k Uspinjači te na Gornji grad i vrlo zanimljivo ispričala ono najvažnije, a posebno se osvrnula na židovske utjecaje u Zagrebu.

Nakon šetnje bili smo gosti gđe Mire Kern – Cuculić koja nas je ugodno ugostila u svom prekrasnom vrtu. Gđa Mira nam je pripremila čaj, sokove i grickalice te smo se tako i okrijepili i napunili energijom za ostatak izleta.

Potom smo posjetili dojmljivu Zbirku Cate Dujšin – Ribar i dr. Ivana Ribara u Demetrovoj 3.

Veliko, veliko HVALA gospođama Zlati i Miri što su omogućile ovako predivan izlet!

Ana Hermanović

“Svako može biti učitelj i svako može biti učenik” slogan je Limmud konferencije, pružajući mogućnost svakome da podeli sa svima svoje znanje iz bilo koje oblasti vezane za jevrejstvo. Na ovogodišnjoj konferenciji to smo i dokazali – nije bilo važno ko je bio predavač, koliko godina ima i da li se profesionalno bavi nekom temom; sva predavanja su uvek imala publiku različitih generacija.

LIMMUD KESHET - PONEŠTO ZA SVAKOGA

Ovogodišnja Limmud Keshet Ex-Yu konferencija je po drugi put održana u lepom gradu na severu Srbije – Subotici. Kao i uvek trudili smo se da ponudimo raznovrsan i bogat program, a kako je ovo tek treća godina, svake godine unosimo po jednu novinu – tako smo ovogodišnju konferenciju produžili za jedan dan, čime smo ponudili tri cela dana programa i aktivnosti.

Konferencija je počela u četvrtak, 19. novembra, na kojoj su prvi pristigli gosti (više od 120 učesnika) bili iz Beograda i Novog Sada. Dok smo čekali ostale učesnike Konferencije iz bivših jugoslovenskih zemalja, tinejdžerima, deci i odraslima smo ponudili nekoliko programa.

Na našem “Limmud meniju” bilo je ponešto za svakoga, od muzike, umetnosti, arhitekture, književnosti, preko pozorišta, plesa, istorijskih i političkih tema, etičkih i tema o tradiciji kod Jevreja do prezentacija projekata i programa lokalnih jevrejskih zajednica.

Svesni smo da je često bilo teško odlučiti se koji program posetiti, ali sve što je bilo potrebno učesnicima da se organizuju, sprema i snađu bilo je da prelistaju svoje brošure i tako se upoznaju sa čak 20 predavača i preko 70 aktivnosti, koje su ih očekivale. Samo je bilo potrebno dobro isplanirati šta želite od konferencije!

Program je bio pripremljen za bebi klub (deca od

1-6 godina), decu (od 7-14 godina), tinejdžere (15-18 godina), studente i odrasle. Bilo nas je 300 učesnika i volontera iz Makedonije (Skoplje), Bosne i Hercegovine (Sarajevo), Hrvatske (Zagreb, Split i Osijek), Srbije (Niš, Beograd, Novi Sad, Zrenjanin, Sombor, Kikinda, Subotica) a vrlo smo ponosni što smo ove godine po prvi put ugostili I članove Jevrejske zajednice Slovenije (Ljubljana).

Predavači su većinom bili iz zemalja bivše Jugoslavije, ali pored njih smo imali i predavače iz Izraela, Švedske, Holandije, Nemačke i Mađarske.

U okviru GAN-a, kutka za decu do 7 godina, roditelji su mogli da ostave svoju decu i bezbrižno odu na sva predavanja i radionice koje su ih zanimale. Sa skoro dvadeset mališana nije bilo lako realizovati sve planirane radionice, ali zahvaljujući motivisanom i energičnom timu vaspitača, uspeali smo! Tema GAN-a bila je Nojeva barka. Vizuelno smo im predstavili ovu priču, uskrašavali smo našu veliku barku, pravili kostime životinja i potom ih oponašali, pravili smo dugu rukama umrljanim u temperine boje. Takođe, deca su imala priliku da uživaju u nizu igrica, kreativnih, društvenih i sportskih radionica. Veselo druženje smo završili porodičnim obilaskom Zoološkog vrta. Mališani su voleli da dolaze, da se druže i zabavljaju, a i roditelji su imali samo reči hvale, prezadovoljni radom vaspitača i programom.

U dečijem i tinejdž programu bavili smo se temama kao što su Istorija u slikama, zatim Jevrejski kalendar, kao i Praznici. Kroz ove teme smo se bolje upoznali sa ključnim momentima jevrejske istorije, i sve to smo

uradili kroz slike, zatim naučili više o jevrejskom kalendaru kroz zabavan kviz i takmičenje, i upoznali se sa praznikom Hanuka, koji nas vrlo uskoro očekuje. Pored edukativnih radionica imali smo i muzičke, umetničke i plesne radionice. Podrška programu su bili gosti iz Mađarske, koji su se bavili pozorišnim radionicama, i uveli decu u Open Jewish Stage, kao i radionice na Tabu teme u judaizmu, upoznavanje sa jevrejskim tekstom, kao i etičke jevrejske dileme.

Program za odrasle je bio izuzetno bogat temama i teško je izdvojiti i u nekoliko redaka napisati, šta se sve moglo čuti tokom konferencije: od umetnosti, arhitekture, prezentacije raznih istraživanja, prezentacija knjiga, izložbi, tema iz judaizma i judačke politike i sl.

Opuštanje u večernjim satima

Ove godine smo imali nekoliko izložbi radova Judite Kampos, Jevrejske opštine Makedonija, Izraelske ambasade i tek gotovu izložbu slika povodom proslave "90. godina Saveza".

U večernjim satima svi učesnici su se mogli opustiti od vrlo gustog programskog dana, uz kompletno drugačiju, i reklo bi se, opušteniju atmosferu. Mogli su pogledati predstavu pozorišta Kralj David, učestvovati u zabavnom Šabat kvizu, prisustvovati programima pod nazivom "Cultural Caffè" na kojima je jedno veče bilo posvećeno poeziji, a drugo prozi. Kako našim učesnicima plesa nikad dosta, pored nastupa plesne grupe Maayan, učesnici su mogli igrati do jutra sa našim voditeljicama plesa iz Osijeka. Takođe, učesnici su imali i priliku da pogledaju neki dobar izraelski film, a poslednje veče u goste nam je došla grupa Jewdysee, koja je oduševila publiku (pogotovo mlađu generaciju) svojom izvedbom starih Jidiš pesama u vrlo modernoj

hip-hop verziji.

Organizovati Limmud konferenciju i sprovesti je u delo nije ni malo lak zadatak. Zato je jedan od ciljeva Limmuda da okupi što više volontera, koji su željni da pomognu da se ovakav događaj održi. Limmud konferencija ove godine brojala je oko 30 članova volonterskog tima. Naši volonteri, pridošli iz različitih zajednica – Beograd, Novi Sad, Niš, Subotica, Zagreb – učestvovali su, kako u organizaciji, tako i u izvođenju samog Limmuda. Svaki od volontera, sa svojim zadacima i zaduženjima, raspoređeni na različitim dužnostima, bili su dostupni učesnicima konferencije 24 sata dnevno. Kako pre konferencije, tako i tokom iste, bilo je vrlo radno, ponekad čak i naporno. Ali sa osmehom

na licu, svi su se trudili da svoj volonterski posao što bolje obave. I zaista, svi volonteri su dali sve od sebe. Naravno, uspeali su i da posete po neko predavanje, kao i da se druže i steknu neke nove prijatelje. Najveća nagrada našim volonterima bili su zadovoljni i nasmejani učesnici.

Konferencija se završila 22. novembra u veoma prijatnoj atmosferi sa već pripremljenim novim idejama za sledeću godinu.

Želimo da se zahvalimo svim predavačima, koji su obogatili i "obojili" naš program, volonterima koji su se istinski potrudili da sve bude spremno na vreme, Savezu Jevrejskih opština Srbije, Jevrejskoj opštini Subotica i Ambasadi Države Izrael u Beogradu. Posebno se zahvaljujemo Holandskom fondu i JDC-u koji su nam omogućili realizaciju konferencije.

Liza Rojnik, Mila Stojanović, Mina Pašajlić i Dina Šosberger

ZGRADA NA STARČEVIĆEVU TRGU VRAĆENA ŽO OSIJEK

Odlukom Općinskog suda u Osijeku zgrada na Trgu Ante Starčevića u tom gradu vraćena je Židovskoj općini Osijek, a za neke druge zgrade koje su bile u vlasništvu osječkih Židova platit će se odšteta budući da su te zgrade danas u privatnom vlasništvu.

Predsjednik osječke Židovske općine Damir Lajoš kazao je da se “upravo u Osijeku na najbolji način riješilo pitanje povrata židovske imovine u Hrvatskoj”. Istaknuo je kako su konačnu odluku o povratu zgrade na glavnome osječkom Trgu Ante Starčevića dobili u rujnu ove godine, “nakon svih muka i sudskih sporova još od komunističkog doba”.

Zgrada na Trgu Ante Starčevića ima 1200 četvornih metara, a budući da se u njoj nalaze i dva privatna stana ukupne površine 300 četvornih metara, Židovska općina Osijek vlasnik je oko 900 četvornih metara u toj zgradi.

Dijelom zgrade koristi se Osječko-baranjska županija s kojom Židovska općina Osijek pregovara o daljem korištenju, rekao je Lajoš i dodao da tu ništa nije sporno.

Potkrovlje zgrade i krovšte mora se hitno popraviti pa odmah na proljeće počinju radovi koji će, po prvoj procjeni, stajati oko milijun kuna, procijenio je Lajoš i dodao kako će za to zatražiti pomoć neke od svjetskih židovskih zajednica.

Zgrada na Trgu Ante Starčevića pripadala je članovima osječke židovske zajednice kojih više nema, a Židovska općina dobila ju je u zamjenu za prostor u Županijskoj ulici u Osijeku, gdje je do Drugoga svjetskog rata bila sinagoga, koja je srušena za komunističkih vlasti 1957. godine. Sada je na tome mjestu stambena zgrada, rekao je Lajoš.

“U Osijeku je 150 članova Židovske općine, ali sigurni smo da u gradu živi oko 300 Židova koji nisu uključeni u Židovsku općinu. Do Drugoga svjetskog rata u Osijeku je živjelo oko 3000 Židova i to je bila najveća židovska zajednica u Hrvatskoj”, rekao je Lajoš i zaključio kako je, nažalost, “najveći broj osječkih Židova stradao u nekom od logora”.

Park Oskara Nemonu u Osijeku

U Osijeku je početkom listopada svečano otvoren Park Oskara Nemonu, osječkom Židova koji je svom rodnom gradu još 1965. godine darovao skulpturu „Majka i

dijete“. Park Oskara Nemonu nalazi se na osječkom Trgu Ljudevita Gaja. Riječ je o izdvojenoj zelenoj površini, uređenoj kao samostalna hortikulturalna cjelina, kojom dominira spomen obilježje posvećeno stradalima u Holokaustu „Majka i dijete“.

Inicijativa da ulica ili trg u Osijeku ponesu ime poznatog svjetskog medaljara i kipara potekla je od Židovske općine Osijek, no velika zasluga pripada Gradu koji je u vrlo kratkom roku ideju i ostvario, rekao je predsjednik osječke Židovske općine, Damir Lajoš. Prema njegovim riječima, Nemon je u Osijeku bio nedovoljno poznat i ovo je jedan od načina da se to ispravi. Na otvorenju je bila i Nemonova kći lady Aurelie Young. „Vrlo sam ponosna i zahvalna Osječanima na ovom dirljivom činu. I moj otac bio bi ponosan, jer ovaj grad je uvijek zauzimao posebno mjesto u njegovu srcu“, kazala je lady Aurelie Young.

Dodala je kako je Osijek prijateljski grad u kojem se osjeća kao kod kuće te je iznimno ponosna što je njezin otac rođen upravo u Osijeku.

Nataša Barac

Memorijalni park u Jeruzalemu posvećen osječkim Židovima

Židovska općina Osijek nedavno je dobila potvrdu Države Izrael kako će, u znak zahvale osječkim Židovima za plaćanje troškova liječenja i sredstava za preživljavanje Židova stacioniranih u logoru kraj Đakova za vrijeme Drugog svjetskog rata, u gradu Jeruzalemu biti posađen mali memorijalni park. Prema riječima predsjednika Židovske općine Osijek Damira Lajoša to je priznanje izuzetno značajno za Židove koji su u vrijeme Holokausta preživljavali teške dane na području cijele Europe.

Izložba kolaža akademske slikarice Vere Kuntner, otvorena je početkom studenoga u Galeriji "Milan i Ivo Steiner" Židovske općine Zagreb, a na izložbi su predstavljeni autoričini odabrani radovi koji ocrtavaju sve sadržajno-formalne raznolikosti njezina bogatoga likovnog opusa.

VERA KUNTNER - KOLAŽI

Na izložbi je izloženo oko 25 autoričinih ponajboljih radova koji svjedoče o individualnom umjetničkom izrazu i posebnoj tehnici grafičkog kolaža, nastalih od 60-ih godina prošloga stoljeća do 2001. godine, kazala je otvarajući izložbu autorica stručne koncepcije izložbe, muzejska savjetnica u Gradskom muzeju Varaždin Mirjana Dučakijević.

Likovni postav potpisuju Vedrana Kršinić i Vera Dajht-Kralj.

Posebnu tehniku grafičkog kolaža slikarica je sama otkrila, a prvi put je radove u toj tehnici predstavila na izložbi u Rijeci 1966. godine.

Radi se o likovnoj tehnici koju slikarica postiže tako da tiskarsku boju nanosi na foliju, a potom je prenosi na papir i time dobiva rjeđe i gušće rastere odnosa crnoga i bijeloga, koji joj kasnije služe za izvođenje forme na slici, objasnila je Dučakijević.

Slikarica Vera Kuntner rođena je 1924. godine u Karlovcu, a diplomirala je 1954. godine na zagrebačkoj Akademiji likovnih umjetnosti u klasi profesora Ive Režeka.

Na likovnoj sceni pojavila se 1946. godine kada je, kao studentica, prvi put izlagala na izložbi Likovnih umjetnika Hrvatskoga zagorja i Međimurja. Prvu samostalnu izložbu, nakon čega je uslijedilo njih još

nekoliko, održala je 1966. godine u Varaždinu, a izlagala je i na brojnim skupnima i to u Zagrebu, Rijeci, Krapini, Splitu, Mariboru, Ptuju i Čakovcu.

Njezin radni vijek, pored likovnog stvaralaštva, obilježilo je i pedagoško djelovanje budući da je kao nastavnica radila na školama u istarskome Kanfanaru i Rovinju, a potom, od 1958. godine pa sve do umirovljenja 1989., na varaždinskoj gimnaziji. Brojni njezini učenici postali su ugledni slikari, kipari i povjesničari umjetnosti.

Uz pedagoški rad stalno se bavila i slikarstvom. Njezin opus broji izuzetno puno djela nastalih u tehnici ulja na platnu, grafičkom kolažu, pastelima, akvarelu i grafici. Slike Vere Kuntner nalaze se u brojnim privatnim i javnim zbirkama diljem svijeta.

Vera Kuntner autorica je i brojnih uradaka na području primijenjene umjetnosti te likovnoj opremi kataloga i časopisa. Za svoje mnogostrano likovno-pedagoško djelovanje primila je više nagrada i priznanja.

Na otvorenju izložbe, kojom obilježava pedeset i pet godina bavljenja slikarstvom, nazočna je bila i autorica, akademska slikarica Vera Kuntner.

Mirjana Dučakijević

„Izložena djela pokazuju interesantan tematski raspon bavljenja slikarstvom (vedute, portreti, pejzaži, mrtve prirode, imaginarnе situacije), no to ne ukazuje samo na širinu u izboru motiva ili na visoku razinu zanatske perfekcije, već i na snagu naracije. Kod nje se osjeća iznimna umjetnička aktivnost u kojoj je motiv uzdignut na razinu misaonosti, poruke, a ne samo na razinu slikarskog čina. Jer slikanje za Veru Kuntner nije samo igra sa slikarskim materijalom, već bilježenje trenutka koji ostavlja tragove vlastite osobnosti. Motiv je ovdje uvijek očuvan uz zabilježene trenutke, tu su i tragovi njegove duboke proživljenosti“.

Povjesničarka umjetnosti Branka Hlevnjak održala je sredinom studenoga u organizaciji Kulturnog društva Miroslav Šalom Freiburger u ŽOZ-u predavanje «Grafički dizajn Alfreda Pala» u povodu retrospektive našeg velikog umjetnika u Muzeju za umjetnost i obrt.

KLJUČEVI ZA OTKLJUČAVANJE OPUSA ALFREDA PALA

U uvodnoj riječi Živko Gruden osvrnuo se na izložbu u Muzeju za umjetnost i obrt koja je naišla na izuzetno veliki odaziv posjetitelja i medija..

Izložba na kojoj je predstavljen grafički dizajn Alfreda Pala „izuzetno je velika izložba, retrospektiva samo grafičkog dizajna, a ne cijelog opusa, svih segmenata i vrsta Palova rada“, kazala je Branka Hlevnjak.

Osmišljavajući izložbu Pal je iskoristio novu mogućnost i istaknuo dva pogleda: jedna dvorana („desno u tami“) bila je posvećena politici, a druga („lijevo osvjetljena“) kulturi u kojoj je Pal sudjelovao.

Na predavanju u ŽOZ-u gospođa Hlevnjak odlučila je ispraviti nepravdu i govoriti o Palovu slikarstvu, ilustraciji i karikaturi. Osvrnuvši se na lijevu dvoranu na izložbi (u kojoj su bile izložene knjige i plakati) ukazala je na prividnu kontradiktornost – ono što je novo, avangarda, što razvija novi senzibilitet je vremenski određeno. Ono što traje potvrđuje se da je ne samo nastalo kao avangarda nego i traje i ostaje kao vrijednost, istaknula je.

Grafički dizajner, nastavila je, se zapravo nalazi između naručitelja, čija je knjiga ili predstava, i onog koji treba saslušati želje, narudžbe i naći modus kako izraziti sebe.

ALFRED PAL

Slikar i grafički dizajner Alfred Pal rođen je 1920. godine u Beču. Osnovnu školu polazio je u Krakowu i Beču, a gimnaziju u Vukovaru gdje je maturirao 1940. godine. Upisao se na studij arhitekture u Beogradu, ali zbog proglašenja „numerus clausus“ nije primljen. Vrijeme Drugog svjetskog rata proveo je u bijegu i u talijanskim logorima u Kraljevcu i na Rabu (1942. - 1943.).

Nakon kapitulacija Italije postao je borac NOB-a. Sudjelovao je na kongresu Kulturnih radnika Hrvatske u Topuskom u svibnju 1944. godine. Kao karikaturist bio je član ratne redakcije „Vjesnika“ ZAVNOH-a (1944. - 1945.) te tehnički urednik „Ilustriranog vjesnika“ (1945. - 1947.) i jedan je od osnivača (1945.) i urednika „Kerempuha“ (1947. - 1949.). U dva navrata bio je zatočenik zloglasnoga Golog otoka.

Moćne i hrabre naslovnice

Branka Hlevnjak je rad Alfreda Pala objasnila kroz sedam ključeva. U prvom ključu treba naglasiti da je Pal bio u situaciji da komentira važne političke promjene. Kao primjer navodi „Veliko oko“, impresivnu i moćnu naslovnicu na Holjevčevoj knjizi „Hrvati izvan domovine“. U Pavletičevoj „Zlatnoj knjizi hrvatskog pjesništva“ Pal na naslovnici stavlja hrvatski grb bez socijalističkih obilježja. Objasnio je da je skinuo grb iz 1527. godine kada je na Saboru u Cetinu izabran Ferdinand I. za kralja hrvatskog naroda.

U drugom ključu Branka Hlevnjak značajnim smatra činjenicu da je Pal knjigama prilazio kao koautor. U monografiji o Taveliću pokazuje vrijednosti koje su dubinske i Hlevnjak naglašava cjeloviti virtualno taktični doživljaj knjige. U knjizi „Sutjeska“ pokazao je najveći raspon i dobio najvišu godišnju nagradu „Vladimir Nazor“.

Treći ključ se odnosi na najavu postmoderne, najavu ZGRAF-a, stvaranje najveće međunarodne priredbe grafičkog dizajna i oblikovanja.

Alfred Pal se 1964. godine učlanio u ULUPUH i

Potom se bavio raznim poslovima: aranžiranjem izloga, prevođenjem i grafičkim dizajnom. Od 1970. do 1984. godine bio je likovni urednik u Nakladnom zavodu matice Hrvatske, a od 1985. godine je slobodni umjetnik. Samostalno je izlagao u Zagrebu, Vukovaru, Rijeci, Karlovcu, Dubrovniku, Hvaru, Sarajevu, Tuzli, Mostaru i drugdje.

Dobitnik je Nagrade „Vladimir Nazor“ za grafiku 1974. godine. Inicijator je i osnivač ZGRAF-a (1975.) i likovne galerije „Milan i Ivo Steiner“ u Židovskoj općini Zagreb (1993./1994.)

O Alfredu Palu su snimljeni kratki dokumentarni filmovi „Sudbine“ i „The Painter“ (1987.) te „Goli otok“ (1994.) režisera Bogdana Žižića te „Jedna priča iz Vukovara“ (2001.), također u režiji Bogdana Žižića.

tada nastaje niz legendarnih plakata (Aida, Trnoružić itd.). Branka Hlevnjak ističe da je Pal jedan od autora koji prati sve inovacije, a računalnom tehnikom na kraju radi svoje velike plakate.

Za četvrti ključ bitnim smatra karikaturu i tzv. „žutu biblioteku“ (Biblioteka ITD, izdavač Znanje, Zagreb). Pal je počeo kao karikaturist, crtanjem karikatura se hranio u ratu, a nakon užasnog iskustva logora, ponovo se vraća karikaturi, podsjeća Branka Hlevnjak.

Godine 1947. postaje jedan od urednika Kerempuha i na tom mjestu ostaje sve do uhićenja 1949. godine. Njegova duhovitost, ironija ulaze u grafički dizajn a najbolji primjer za to, rekla je, upravo je žuto-crni dizajn biblioteke ITD. Za peti ključ značajna je fotografija koju pospješuje crtanim dizajnom i primjenjuje u biblioteci HIT.

Snažni plakati i film

Šesti ključ za promatranje i shvaćanje opusa Alfreda Pala su prožimanja, a u tome, smatra Hlevnjak, se ističe plakat. Nepravедno je, nastavila je, što Pala nema u mnogim pregledima hrvatskih plakata. Šezdesetih je napravio remek-djela plakata koji su najbolji predstavnici svog vremena, a pri tome je često koristio i ikonografiju vlastitog slikarstva (plakat „Mrtvački ples“; 2002. godine „Quo vadis Europa“). Vrlo su moćni i angažirani plakati iz 2008. godine – Majka Božja sa židovskom zvijezdom gdje je povezo plakatski medij i slikarstvo.

Sedmi ključ je film; dokumentarni film B. Žižića „Goli otok“ (1994. godine dobio je prvu nagradu na filmskom festivalu u Zagrebu) i „Jedna priča iz Vukovara“ (2001. godine) koji smo imali priliku vidjeti u auditoriju. Film počinje scenom u kojoj se Pal vozi brodom i gleda razrušeni Vukovar prisjećajući se prvog susreta s Vukovarom na istom mjestu kada je kao desetogodišnji dječak došao brodom „Jupiter“ iz Beča, s bratom i tetom Juditom nakon očeve smrti. Stanovao je u Donjoj Maloj – Radićeva ulica, a Vukovar i njegova okolina su bili veliko iznenađenje za njega nakon života u Beču. Dočekale su ga pet tetaka i stric koji ga je prvi put odveo u hram.

U filmu Pal govori o svom životu s tetama u Vukovaru, maturiranju 1940. godine i posljednjem viđenju s bratom Aleksandrom – Šanjikom, kada je on odlučio preplivati Dunav i od tada mu se gubi svaki trag. Film završava scenom na pruzi gdje Pal pokazuje mjesto gdje je čekao vlak za Zagreb i bolju budućnost, ne sluteći da će mu ona donijeti logore u Kraljevici i na Rabu, a poslije i Goli otok.

Alfred Pal je definiran kao veliki majstor grafičkog dizajna, karikaturist, slikar i ilustrator. Zato se moramo složiti s Brankom Hlevnjak koja misli da mu treba dodijeliti još jednu nagradu - nagradu za životno djelo i predlaže Nagradu grada Zagreba.

Nataša Maksimović Subašić

Na tribini Kulturnog društva Miroslav Šalom Freiberg održanoj krajem listopada u auditoriju ŽOZ-a, odana je počast nedavno preminuloj članici toga društva, kiparici Veri Fischer te je istaknuto njezino značenje u hrvatskoj likovnoj umjetnosti, u kojoj je ostavila dubok trag svojim povezivanjem kiparstva i dizajna kao i istraživanjem novih materijala.

VERA FISCHER – LJUBAV PREMA ŽIVOTU I TOLERANCIJI

Tri mjeseca nakon smrti likovne umjetnice Vere Fischer, dugogodišnje članice zagrebačke Židovske općine i kulturnog društva Miroslav Šalom Freiberg, njezina stvaralaštva i izuzetne osobnosti prisjetili su se predsjednik KD Freiburger Živko Gruden, upraviteljica Gliptoteke Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (HAZU) Ariana Kralj, likovna kritičarka Branka Hlevnjak te Verin dugogodišnji prijatelj, novinar i

publicist Branko Polić.

“Tri mjeseca nas dijele od kada nas je zauvijek napustila Vera Fischer, umjetnica i dugogodišnja članica naše Općine” rekao je Živko Gruden i istaknuo da je Vera Fischer poznata kao osoba koja je svakodnevni život vezala uz ambijent Židovske općine i zajednice.

Riječ je o izuzetno bogatom i raznovrsnom likovnom opusu, rekla je upraviteljica Gliptoteke HAZU,

gdje je Vera Fischer 2002. godine priredila veliku retrospektivnu izložbu.

Ariana Kralj prisjetila se Vere Fischer kao vrlo jednostavne i tolerantne osobe, koju je bitno odredilo njezino židovsko podrijetlo. “Vezala se za male stvari, a predmeti koje je iznosila uvijek su nosili trag memorije i emocija, kao svojevrsan pečat vlasnika”, istaknula je te je dodala da je Vera Fischer pristajala na sve što nosi život te da je bila vrlo tolerantna. Silno je voljela život i ljude, uvijek dobronamjerna i znatiželjna, nikada pretenciozna i maliciozna, nastavila je.

Svima nedostaje zbog te “normalnosti”, istaknula je Ariana Kralj, dodavši da će Veru Fischer uvijek pamtit i s brošem – žutim presječenim limunom od plastike na crnom kaputu.

Priredivačica retrospektivne izložbe Vere Fischer, likovna kritičarka Branka Hlevnjak, ocijenila je kako je riječ o izuzetnoj umjetnici – slikarici, kiparici, konceptualnoj umjetnici, fotografkinji, ali i pjesnikinji te da će tek vrijeme pokazati kolika je bila njezina važnost za hrvatsku likovnu i umjetničku scenu.

“Kao zagovornica ideje da se iz svega može stvoriti umjetnost, Vera Fischer istraživala je nove i reciklirane materijale”, a njezin “kiparski rad apostrofirao je dizajn”, rekla je Hlevnjak.

Uvijek ispred svoga vremena

“Vera Fischer uvijek je bila ispred svog vremena, preteča novih tendencija u likovnoj umjetnosti”, a već na svojoj prvoj izložbi pojavila se kao preteča pop arta, kazao je novinar i publicist Branko Polić.

Polić je ispričao kako je Veru Fischer upoznao prije šezdeset godina zahvaljujući jednom poprsju. Kćerka njegovih prijatelja pozirala je Veri, a kada je poprsje bilo gotovo, bio je razočaran jer je izgledalo kao poprsje četrdesetogodišnje žene, a ne dvadesetogodišnje djevojke. To je bila, rekao je Polić, njezina umjetnička intuicija jer je ta djevojka s četrdeset godina izgledala upravo tako.

Vera Fischer rodila se 1925. godine u Paromlinskoj ulici 11, u Zagrebu. Diplomirala je na Akademiji likovnih umjetnosti u klasi prof. Vanje Radauša. Ravnopravno je izlagala kiparske i slikarske konceptualne radove kao i fotografiju te je sudjelovala na brojnim samostalnim i skupnim izložbama u zemlji i inozemstvu od kojih se ističe prvi javni nastup 1952. godine na 8. izložbi ULUH-a u Zagrebu te prva samostalna izložba u Salonu ULUH-a u Zagrebu 1961. godine. Bila je članica zagrebačkog HDLU-a od 1952. godine.

Godine 1997. odlikovana je Redom Danice s likom Marka Marulića.

Branko Polić pričao je i o tužnom djetinjstvu Vere Fischer – otac joj je umro kada joj je bilo godinu dana, a majka Latica Klein morala je raditi pa je mala Vera odrasla pod okriljem bake i djeda koje su je po vlastitim riječima – razmazili. Radila je razne poslove od tipkačice, blagajnice, laborantice do profesorice crtanja i projektanta štandova na Zagrebačkom velesajmu. Nakon završene Akademije, otišla je u Pazin, u unutrašnjost Istre, s kojom je bila povezana cijeli život. Određeno vrijeme boravila je u Glini, gdje je bila matičarka u partizanima.

U Glini se i udala, ali brak nije dugo trajao. Jednog dana, na opće iznenađenje, rekao je Polić, otišla je u Zaječar i zaposlila se kao dizajner u tvornici porculana. Potom se vratila u Zagreb.

„Bila je skromna i s mnogo zasluga ušla u biografski leksikon” rekao je Polić, dodajući da je Vera Fischer “stvorila važan i značajan opus i nadam se da će se ostvariti njezina želja da se otvori galerija s njezinim radovima”.

Nataša Maksimović Subašić

Skupljala sam iskustva na raznim merdijanima i paralelama. Među raznim ljudima i raznim narodima sretala sam istomišljenike, nekad i prijatelje. Neke volim ili neki vole mene. Pomaže mi što govorim više jezika (ne predobro), gestikulacija i mimika. Neka je gospa rekla da treba gledati u budućnost; meni je osvrtanje mnogo zanimljivije. Ovisi o tome što je tko skupio, kako skupljati bez promjena? I bez znatiželje? I bez razmišljanja? I bez samoća? Kažu da su vodenjaci rado slobodni. Promjene. Promjene su bogatstvo. Ono što se inače smatra bogatstvom opterećenje je (osim ono malo kao uvjet slobode).

(Vera Fischer- Razmišljanja)

Hrvatski ogranak B'nai Britha, Loža Gavro Schwartz, organizirala je početkom studenoga u auditoriju ŽOZ-a predavanje posvećeno velikom hrvatskom i židovskom kiparu Oskaru Nemonu.. Organizator i voditelj dr. Darko Fischer prisutnima je predstavio Lady Aureliu Young, kćerku kipara Nemona. Iako je autor skulptura najznačajnijih ljudi 20. stoljeća, Oskar Nemon je malo poznat u Hrvatskoj.

MOJ OTAC IZ HRVATSKE – KIPAR OSKAR NEMON

Oskar Nemon rodio se u Osijeku 1906. godine gdje je i maturirao. Njegov otac Mavro Neumann oženio se Eugenijom Adler, kćerkom poznatog trgovca kemijskim proizvodima s kojom je imao troje djece. Kada je Oskaru bilo devet godina, umro mu je otac, a majka se zaposlila u očevoj tvrtki. Tako je mali Nemon provodio mnogo vremena s majčinom obitelji, Adlerovima, a posebice je bio vezan za baku. Bio je tih i povučen mladić. Sa sedamnaest godina imao je prvu izložbu u Osijeku, s koje smo vidjeli njegove rane radove, od kojih je najpoznatiji portret djevojčice Nade.

Ivan Meštović ga je ohrabrivao za studiranje u Parizu, ali on se odlučio za Beč. Poslije Beča odlazi u Bruxelles gdje mijenja prezime iz Neumann u Nemon. Portretirao je mnoge poznate ljude tog doba, uključujući i belgijsku kraljevsku obitelj. Razdoblje boravka u Belgiji nazvao je proljećem svojega života kada je upoznao mnoge umjetnike svoje generacije i družio se s njima. U Beču je upoznao Sigmunda Freuda i izradio poznatu skulpturu njegova psa Topsyja, a nakon dugog natezanja i sam Freud mu pristaje pozirati.

U Belgiji upoznaje Jessie Stonor koja mu najprije postaje učenica, a zatim i djevojka. Na predavanju su prikazane fotografije s njihovih brojnih putovanja po svijetu kao i posjet baki Adler u Samoboru.

Njegovi brat i majka 1944. godine odlaze u Srbiju, gdje su uhićeni i poslani u Auschwitz. U spomen na njih, Oskar Nemon 1965. godine postavlja spomenik u Osijeku pod nazivom „Majka i dijete“, spomenik koji je također posvećen stradanju osječkih Židova.

Novi život u Velikoj Britaniji

Pred naletom nacizma 1938. godine odlazi u Veliku Britaniju gdje živi do smrti 1985. godine.

U glavnom gradu Velike Britanije Oskar Nemon

upoznaje Patriciju Villiers – Stuart, kćerku jedinicu bogatih Londončana. Njezini roditelji pokušali su na sve načine prekinuti vezu s izbjeglicom iz Jugoslavije koji je jedva znao engleski jezik. Njezin otac je čak pokušao srediti njegov odlazak iz Engleske, međutim Oskar i Patricija su se ipak vjenčali, a nakon vjenčanja Patricija je razbaštinjena i oni odlaze živjeti u Oxford. Oskar Nemon nikada više nije otišao u roditeljsku kuću svoje supruge iako je sinu Falconu i kćerima Aureliji i Electri bilo dopušteno provoditi vikende s bakom i djedom.

Godine 1943. godine Oskar Nemon sudjeluje na izložbi jugoslavenskih umjetnika u Londonu koju otvara jugoslavenska kraljica Marija. Veliki poštovatelj Nemonova djela bio je i Winston Churchill koji je odigrao presudnu ulogu u njegovoj afirmaciji. Izražavao je divljenje prema njegovom radu i u svakoj prilici ga hvalio. Lady Aurelia Young pokazala je mnoge Churchillove skulpture koje je izradio njezin otac, od kojih je najpoznatija postavljena u britanskom parlamentu.

Pedesete i šezdesete godine su njegove zlatne godine u

Londonu po mišljenju Lady Young. Dok je radio, slušao je muziku, a omiljena ploča mu je bila Beethovenova „Proljetna sonata“. Oskar Nemon dobio je i poziv da portretira Margareth Thatcher. Kraljica Elizabetha II. je u listopadu u Domu Lordova otkrila svoju brončanu bistu za koju je Nemonu pozirala šezdesetih godina prošlog stoljeća.

Oskar Nemon je autor skulptura najznačajnijih ljudi 20. stoljeća: Winstona Churchilla, Sigmunda Freuda, Charlesa Lindbergha, Dwighta Eisenhowera, Margareth Thatcher, Elizabetha II. i njezina supruga, Kraljice Majke, belgijske kraljevske obitelji...

Sa svojom suprugom bio je pozivan i na kraljičine prijeme, a nakon njegove smrti – preminuo je 13. travnja 1985. godine u Oxfordu – telegram i pismo sućuti njegovoj su obitelji uputile britanska kraljica Elizabeta II. i princeza Diana.

Nataša Maksimović Subašić

Lady Aurelia Young

Lady Aurelia Young rođena je u Oxfordu 1943. godine, kao srednje dijete Oskara Nemon, uz starijeg brata Falcona i mlađu sestru Electru. Udana je za Sir Georgea Younga, dugogodišnjeg zastupnika u britanskom parlamentu. Oduvijek je bila vrlo bliska sa svojim ocem. Istraživanjem njegova života i rada počela se baviti 2003. godine, a jedan od ciljeva njezina istraživanja jest pronalazak Nemonovih izgubljenih djela iz dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća. Na svojim predavanjima o Oskaru Nemonu Lady Young senzibilnost za umjetničko stvaranje svoga oca kombinira s pronicljivim pogledom na turbulentna povijesna zbivanja 20. stoljeća, koja su ostavila traga na umjetnikovoj karijeri.

Kazališna scena Lea Deutsch Židovske općine Zagreb otvorila je krajem studenoga novu sezonu radio-dramskim tekstovima dr. Ivana Bauera, nastalim u razdoblju od 1993. do 2004. godine. Ti su tekstovi izvođeni u Dramskom programu Hrvatskoga radija.

Uloge Bauerovih junaka interpretiraju Vlasta Knezović i Boris Pavlenić.

TEKSTOVI IVANA BAUERA NA KAZALIŠNOJ SCENI LEA DEUTSCH

Ivan Bauer rođen je 18. veljače 1938. godine u Zagrebu, gdje je na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu diplomirao komparativnu književnost i ruski jezik i književnost. Baveći se slavistikom 1969. obranio je na pennsylvanijskom državnom sveučilištu u SAD-u magistarski rad, a 1982. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu doktorsku disertaciju. Radi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu kao voditelj Internacionalne stalne izložbe publikacija (ISIP-a).

Početak 1993. godine napisao je svoj prvi radio-dramski tekst (Proslava mature), koji je premijerno izveden 4. srpnja iste godine u Dramskom programu Hrvatskoga radija. Otada je na II. i III. programu Hrvatskog radija premijerno izvedeno 18 njegovih radijskih komedija. Tekstovi su pisani urbanom zagrebačkom kajkavštinom, bave se temama iz

suvremenoga života, a likovi su Zagrepčanke i Zagrepčani mahom srednje i starije životne dobi. Ti su tekstovi na Hrvatskom radiju reprizirani 43 puta.

U hrvatskim i inozemnim stručnim časopisima i zbornicima objavio je više od trideset znanstvenih i stručnih radova s područja lingvistike i informacijskih znanosti.

„Junaci Bauerovih komedija plivaju u svom društvenom stratumu koji im pisac nudi poput riba u vodi, dapače, vidljiva je suptilna veza jezika i komične zbilje koja nastaje u autorovu tekstu... Bauerovi junaci svoju humornost ostvaruju u kajkavskom jezičnom okružju, jeziku koji im donosi dio one prisnosti i spontanosti kakvu ne bi ponudio standardni izričaj“.

(ulomak iz teksta Branimira Bošnjaka)

U Tel Avivu je nedavno preminula Ženi Lebl, novinarka, spisateljica i povjesničarka koja je najveći dio svog života provela u Izraelu, ali je sve to vrijeme ostala čvrsto vezana i uz svoj zavičaj, uz zemlju svoje mladosti. In memoriam Ženi Lebl održan je 1. prosinca u Židovskoj općini Zagreb.

JEDINSTVENA ŽENI LEBL

Ženi Lebl objavila je mnoga istraživanja o povijesti Židova na tlu Jugoslavije kao i dvije autobiografske knjige. O njezinom životnom putu i dijelu govorili su i njezin brat, ugledni beogradski novinar Aleksandar Lebl, nećakinja Ana Lebl, supatnica s Golog otoka Vera Winter te Branko Polić, koji je pratio njezin spisateljski rad.

Branko Polić kazao je da je teško primio vijest da više neće sretati Ženi Lebl. “Mnogo smo kontaktirali i puno sam od nje naučio”, rekao je. Trudila se osvježiti uspomene na mnoga zbivanja iz židovske zajednice ovih krajeva, a posebno je Branko Polić istaknuo njezin doprinos Omanutu. Njezine knjige naišle su na veliki interes u našoj javnosti iako je najveći dio života provela u Beogradu i Izraelu.

“Ona je bila junak, s obzirom na to što je sve proživjela u životu, a i zadnjih godina njezine bolesti do zadnjeg časa se herojski držala”, kazao je Branko Polić.

Sara, kći Ane Lebl, pročitala je ulomak iz knjige “Odjednom drukčija, odjednom druga”.

Nadovezujući se na pročitani ulomak Aleksandar Lebl je rekao da upravo taj ulomak najbolje govori o karakteru njegove sestre, koja je sve odluke donosila samostalno i često se suprotstavljajući općem uvjerenju, što se, kako je rekao, kroz njezin život pokazalo dobrim

Njezina velika strast, ispričao je njezin brat, bila je povijest. Iako nije bila školovana povjesničarka bila je primljena u društvo povjesničara i rado viđena na svim susretima i kongresima povjesničara. Radila je do tri dana prije smrti i uspjela dovršiti izdanje koje će se posthumno objaviti, rekao je Aleksandar Lebl.

Nakon što je Sara pročitala ulomak “Ponovno u Beogradu”, Vera Winter je iznijela potresnu priču o njihovim mučenjima i patnjama na Golom otoku. Prvi put su se vidjele 1950. godine na Golom otoku i tamo se sprijateljile. Nakon puštanja s Golog otoka, Vera Winter je došla u Zagreb i potražila Ženi. U Židovskoj općini je saznala da se Ženi iselila u Izrael. Prva vijest o Ženi poslije je dobila kada je jednoga dana na televiziji ugledala Ženi i Evu Panić koje su govorile o strahotama

svog boravka na Golom otoku. Režiser te emisije bio je Danilo Kiš. Ženine riječi i uvjerenja su joj pomogle da preživi: “Treba se oduprijeti toj praznini, mi ne smijemo postati zombiji, samo okvir bez duše i srca”.

Ženi je prešla taj strašan put i ostala čovjek s dušom, čovjek sa srcem, naglasila je Vera Winter i rekla da je u knjizi “Ljubičice bijela” Ženi ispisala i njezinu povijest.

Ženi je snažno apelirala na sve supatnice da ispričaju svoje sudbine, svjedoče o krvi, znoju i suzama koji su bili glavni elementi boravka na Golom otoku, govoreći da „ako nema svjedoka nema ni događaja“.

Nećakinja Ana Lebl je pripremila fotografije Ženi od najranijih dana do samoga kraja te je pročitala pogovor koji je napisala za njezinu knjigu “Da se ne zaboravi”.

Ženi nije bila udana i nije imala djece, ali je imala svoju povijest i knjige, kazala je Ana Lebl i izrazila čast i privilegiju da je dio života podijelila sa svojom jedinstvenom tetom koja ju je od milja zvala sestricom.

Ženi Lebl imala je sve samo ne običan život, a kako je bila neobična u životu takva je bila i na kraju. Ana Lebl ispričala je da osoblje hospicija nije moglo vjerovati da osobi koja ima 83 godine i nema obitelji u Izraelu u posjet dolazi toliko ljudi – mlađih i starijih – te da se svaki dan iz njezine sobe čuje muzika, žamor i žustra diskusija. Ženi Lebl ostat će u vječnom Jeruzalemu.

Nataša Maksimović Subašić

IN MEMORIAM – ŽENI LEBL (1927. - 2009.)

Teško je pisati kratko kada je riječ o Ženi Lebl, koja je sav svoj život posvetila istraživačkom radu i pisanju knjiga. Prepisat ću nekoliko podataka iz knjige “Jučer, danas” i dodati nekoliko riječi.

Ženi Lebl rođena je 1927. godine u Aleksincu. U Beogradu je studirala pravo i Višu novinarsku školu i radila kao novinarka u listu „Politika“. Uoči odvođenja židovskih žena i djece u logor na beogradskom Sajmištu, Ženi je pobjegla u Niš i pod lažnim imenom živjela kod Jelene Glavaški, svoje nekadašnje odgojiteljice iz dječjeg vrtića. Zbog ilegalnog rada, obje su uhićene 22. veljače 1943. godine. Dok je njezina spasiteljica odvedena u logor i poslije strijeljana, Ženi je kao maloljetnica odvedena na prisilni rad u Reichu, gdje je i uhićena. Oslobođena je 1945. godine. Po povratku u Beograd, završila je gimnaziju i studirala pravo i Višu novinarsku školu te je radila kao novinarka u listu „Politika“. U travnju 1949. godine ispričala je vic o „ljubičici bijeloj“ te je uhićena zbog „kleveta protiv naroda i države“. Nakon dvije i pol godine logora u Ramskom ritu, na Grguru i Golom otoku, pomilovana je.

Godine 1954. odlazi u Izrael gdje je u Haifi završila školu za rendgenske tehničare te je četiri godine radila u bolnici Porija u Tiberiji, a nakon specijalizacije u Švedskoj bila je upraviteljica škole i predavala radiografiju u Medicinskom centru u Tel Avivu-Jafo. U okviru povijesnog odbora Hitahdut Olej ex-Jugoslavije bavila se povijesnim istraživanjem.

Napisala je nekoliko odrednica za Leksikon jevrejskih zajednica u Jugoslaviji (PINKAS) te brojne članke objavljene u izraelskim i jugoslavenskim časopisima i knjigama. Za svoj rad dobila je i 18 nagrada na natječajima za znanstvene radove Saveza JOJ. Njezini prijevodi poezije i proze više od 40 autora s hebrejskog jezika, objavljeni su u raznim literarnim časopisima.

Objavila je 21 knjigu: romane “Ljubičica bela” na srpskom i u prijevodu na ivrit “Hasigalit halevana”; “Dnevnik jedne Judite” na srpskom, “Odjednom drukčija, odjednom druga,” (prijevod s originala na hebrejskom “Pitom šona, pitom aheret); povijesne knjige: “Jevrejske knjige štampane u Beogradu 1837-1905”; “Plima i oseka” knjiga o tragediji makedonskih Židova izasla i na hebrejskom “Geut všever” i na engleskom pod nazivom “Tide and Wreck: History of the Jews of Vardar Macedonia”; “Juče, danas” dvojezično (ivrit-srpski) izdanje Hitahduta o doprinosu Židova

iz bivše Jugoslavije Izraelu; “Jevreji u Pirotu”; “Jevreji iz Jugoslavije ratni vojni zarobljenici u Nemačkoj” na srpskom, ivritu i engleskom; “Hadz Amin i Berlin” te knjige pod nazivima: “Jerusalemski Mufti,” “Hadz Amin i Berlin”, na ivritu, na engleskom pod nazivom “The Mufti of Jerusalem-Haj Amin el-Jerusalem and National Socialism”; “Do konačnog rešenja-Jevreji Beograda 1521-1942”, “Until “The Final Solution” The Jews in Belgrade 1521-1942”; “Ad ha pitaron ha sofi- hajehudim babelgrad 1521-1942”, “Do konačnog rešenja- Jevreji u Srbiji”. Njezina zadnja knjiga objavljena je 2008. godine pod nazivom: “Da se ne zaboravi-zbirka ženinih radova”.

Ženi je bila neumorna u svojem stvaralaštvu. Knjige je objavljivala o svom trošku, svojim skromnim sredstvima. Osim brata Saše Lebla u Beogradu i nećakinje Ane Lebl, koju je jako voljela i smatrala je svojom kćerkom, što joj je Ana uzvraćala svim srcem, nije imala svoje obitelji. Bila je okružena mnogobrojnim prijateljima koji nikako ne mogu shvatiti da ju je nemilosrdna bolest srušila usred plodnog rada.

Miriam Aviezer

GODIŠNJA SKUPŠTINA ŽO VIROVITICE

Židovska općina Virovitica održala je redovitu Godišnju skupštinu na kojoj je predsjednik ŽO Virovitice Željko Weiss podnio izvještaj o radu za 2008. godinu. Izvještaj je jednoglasno prihvaćen.

Nakon radnog dijela članovi Općine zadržali su se u prostorijama ŽO Virovitica uz druženje i u ugodnom razgovoru.

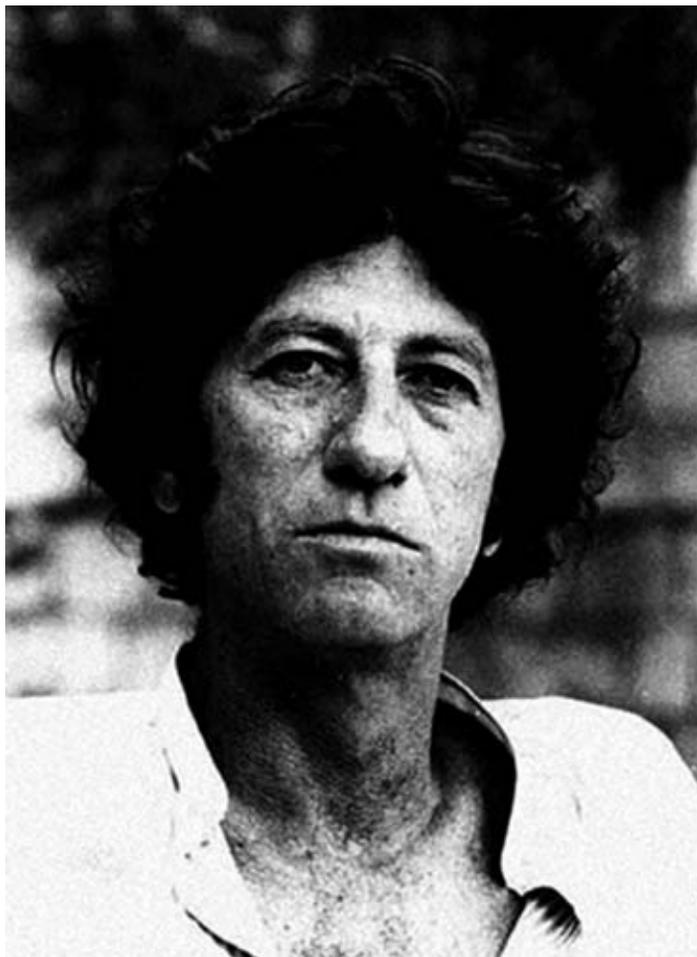
Od gradskih vlasti Skupštini je bila nazočna Željka Grahovac, dožupanica grada Virovitice. Tom smo je prigodom zamolili da se zauzme za uređenje židovskog groblja u Virovitici, što je ona i prihvatila.

Gospođa Grahovac također je izjavila da je ugodno iznenađena kako mala židovska općina uspješno djeluje i radi te je istaknula da će Židovska općina Virovitica uvijek imati njezinu podršku.

Židovska općina Virovitica
Željko Weiss

Prije dvadeset godina u Parizu je u pedeset i petoj godini života umro veliki Danilo Kiš. Tim povodom je u ŽOZ-u Kulturno umjetničko društvo Miroslav Šalom Freiburger u studenome organiziralo Hommage Danilu Kišu u kome su sudjelovali Andrea Zlatar Violačić, Predrag Matvejević i Vera Dajht Kralj.

HOMMAGE DANILU KIŠU

Poznata kiparica, voditeljica galerije „Milan i Ivo Steiner“ Vera Dajht Kralj je 1985. godine napravila reljefni portret Danila Kiša i ovom prigodom ga izložila u auditoriju. Profesorica Andrea Zlatar Violačić smatra da je pričanje o umjetnikovom djelu uvijek isprepletено s načinom na koji je čitan. Kako je kazala, kada je dobila poziv da sudjeluje u večeri posvećenoj Danilu Kišu, razmišljala je u kojim sve asocijacijama danas postoji njegova recepcija. Prozni, kritični i novinski opus Kiša - njegovo djelo je čitano na takav način da i danas u knjižnicama postoje liste čekanja za njegove knjige.

Perspektiva dvadesetogodišnjeg čitanja u nazad govori o metafori kruga, tj. vrta nepravilnog oblika, smatra prof. Zlatar, „vrta u kome postoje i rastu neke biljke ali

na pepelu“. Tu su napisane biografije njegove obitelji, biografije sudbina s ovog tla, istaknula je te dodala da je kritična i primitivna sredina pronašla negativni diskurs, ali i na negativnom diskursu su njegovi opusi izrasli.

U tekstovima autobiografskog diskursa „Rani jadi“, „Peščanik“, „Bašta pepela“, nastavila je, ne radi se o izoliranom „ja“, nego o poniranju u vlastitu povijest, „ja“ je okrenuto prema svemu što tu obitelj čini. Danila Kiša treba čitati kao pisca koji osobnu povijest ispisuje kao kolektivnu povijest gdje jedinke zadržavaju svoju osobnost, ali pokazuju i osobinu svog vremena, istaknula je prof. Zlatar. Tu se pojavljuju obrisi Enciklopedije mrtvih kao i isprepletenost njegove literature, etike, estetike i cijelog jednog vremena. „Kiš podcrtava književno i literarno umijeće kao umijeće života gdje podcrtava sustav vrijednosti. Činjenica da je njegov sustav vrijednosti u potpunosti upisan u sustav vrijednosti koji se temelji na povjerenju, na istini izdvaja ga iz kruga zanimljivih pisaca njegova vremena“, nastavila je.

„Njegov sat je išao ispred vremena“, smatra prof. Zlatar podcrtavajući etički i estetski smisao njegova djela zbog čega je to neopozivo dobro književno djelo.

Kišova rečenica ima ritam koji kuca poput tijela. Uvijek imate dojam da vaše srce kuca ritmom teksta i ne možete se odvojiti od teksta pri ponovnom čitanju, objasnila je dodajući da se u njegovu tekstu otvara velika strast pisanja.

Tragedija Danila Kiša

Nakon što je Vlatka Bjegović pročitala odlomak iz „Časa anatomije“ o svom dobrom prijatelju govorio je Predrag Matvejević. Posjetio je teško bolesnog Kiša u Parizu, nekoliko dana prije njegove smrti i odnio mu novo Gallimardovo izdanje njegovih sabranih djela. Sa sprovoda u Beogradu Matvejević je demonstrativno otišao razočaran kada je vidio tko će govoriti na sprovodu. Dva dana poslije u ŽOZ-u je napravio komemoraciju za Kiša gdje se okupio veliki broj njegovih

poštovatelja.

Kada su počeli napadi beogradske čaršije na njega, Danilo Kiš je došao u Zagreb kod Matvejevića u njegov mali stan u Novom Zagrebu. Očajan zbog napada i tendencioznih natpisa dvadeset dana „jedinu hranu koju je unosio bio je viski“, ispričao je Matvejević.

Rijetka kritičnost Kiša prema pisanju, prema prijateljima i najbližima dolazi do izražaja u njegovom stavu „bristati više nego pisati“ želeći omogućiti okrutnu želju da se sve izbriše. Bojao se i izbjegavao politički angažman ističući da se „treba čuvati onih koji imaju misiju“.

Danilo Kiš je iza Andrića najprevođeniji pisac s prostora bivše Jugoslavije, više prevođen od Krleže, Selimovića, Crnjanskog, Marinkovića...

Posebno mjesto u sažimanju Kišova djela po Matvejeviću ima njegovo djetinjstvo. Kod ranog Kiša prisutne su tako asocijacije na Marcela Prousta.

Drugi Kišev strah je pogibeljnost prvog lica i stalni pokušaj da izađe iz toga. Dugo nije dopuštao da se objavi „Psalam 44“, knjiga o njegovoj obitelji, ocu koji je stradao u Auschwitzu. Beogradska „Prosveta“ je odbila objaviti „Grobnicu za Borisa Davidovića“. Beogradom se širila užasna vijest da je Kiš napisao knjigu protiv komunizma. Počela je nezamisliva hajka, knjiga je proglašena plagijatom.

Tu počinje tragedija Danila Kiša, smatra Matvejević. Razočaran dolazi u Zagreb, odlazi kod Miroslava Krleže koji ga je jako volio. Krleža je pozvao Slavka Goldsteina koji izdaje njegovu knjigu u Zagrebu, a Alfred Pal je napravio dizajn.

Odlomci iz „Po-etike“ koje je čitala V. Bjegović - „Nacionalizam je ideologija banalnosti, ideologija totalitarizma“ - su i danas aktualni stavovi. „Kultura postaje ideologija nacije“ podsjetio je Matvejević. Danilo Kiš kasno je stekao židovsku kulturu, otac mu je poginuo kada je imao šest godina i on ostaje s majkom Crnogorkom. Svoje židovstvo stavio je u „Peščanik“ i „Grobnicu za Borisa Davidovića“.

Kod Danila Kiša vrlo je važan odnos fakta i fikcije, ističe Matvejević dodajući da je Kiš mnogo naučio od

Danilo Kiš
GROBNICA
ZA BORISA
DAVIDOVIĆA

ruskih formalista. Čistoćom jezika i izražajnošću zadužio ga je Andrić, kao i Krleža. Kiš je jako volio Zagreb iako Zagreb nije tada stao u njegovu obranu.

„Imala sam sreću da 1984. godine u Parizu na otvorenju jedne izložbe upoznam Kiša. Primijetila sam jednog renesansnog čovjeka i zamolila da me upoznaju s njim“, ispričala je Vera Dajht Kralj. Po edukaciji slikar pristao je da ga Vera Dajht Kralj portretira. Pozirajući joj u atelieru kroz razgovor i druženje s njim dobila je ideju da napravi njegov reljef koji je ovom prigodom bio izložen. Velika želja Vere Dajht Kralj, kako je kazala, je da izradi i njegovu skulpturu. Predrag Matvejević je uputio kompliment

kiparici izražavajući zadovoljstvo portretom koji je po njemu jednostavan, izražajan i čist – onakav kakav je i pisac bio.

Iako je nekoliko desetljeća kasnije došlo do revalorizacije Kiša u kritici i teoriji, samo je riječki Novi list posvetio dvije stranice ovom velikom piscu dvadeset godina nakon njegova odlaska.

Nataša Maksimović Subašić

Danilo Kiš je pisao pripovijetke, romane, drame, pjesme, eseje i polemičke rasprave, a prevodio je s ruskog, mađarskog, francuskog i engleskog jezika. Njegova prva knjiga objavljena je 1962. godine, a sadrži dva kratka romana: Mansarda i Psalam 44. Najviša čitateljska priznanja i istinsku slavu dobio je za roman Bašta, pepeo (1965).

Sabrana djela Danila Kiša, objavljena 1983. godine, obuhvaćaju deset svezaka. To su: Mansarda, Psalam 44, Rani jadi, Bašta, pepeo, Peščanik, Noć i magla, Grobnica za Borisa Davidovića, Čas anatomije, Homo poeticus i Enciklopedija mrtvih.

Posmrtno su objavljene knjige: Život, Literatura, Gorki talog iskustva, Pjesme i pripjevi, Lauta i ožiljci.

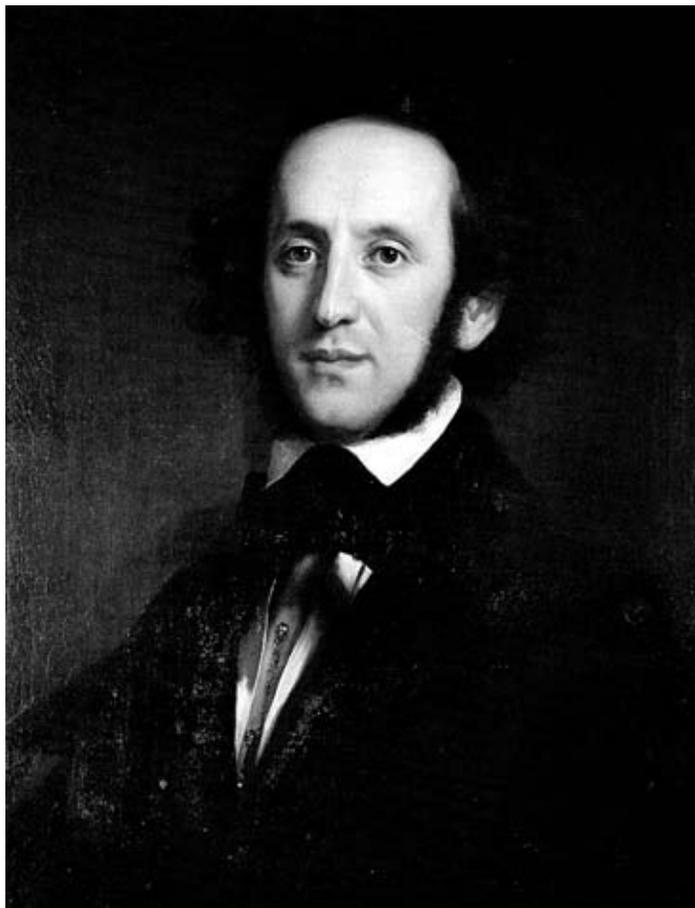
U povodu 200. obljetnice rođenja Felixa Mendelssohna, Društveni komorni ansambl Hrvatskoga glazbenog zavoda održao je 17. studenoga koncert na kojem je izvedeno niz kompozicija velikog njemačkog skladatelja. Koncert je priredilo Kulturno društvo Miroslav Šalom Freiburger u dvorani Židovske općine Zagreb.

U uvodnoj riječi o Mendelssohnovu opusu govorio je dugogodišnji muzički urednik Hrvatskog radija Branko Polić.

KLASIČAR MEĐU ROMANTIČARIMA I ROMANTIČAR MEĐU KLASICIMA

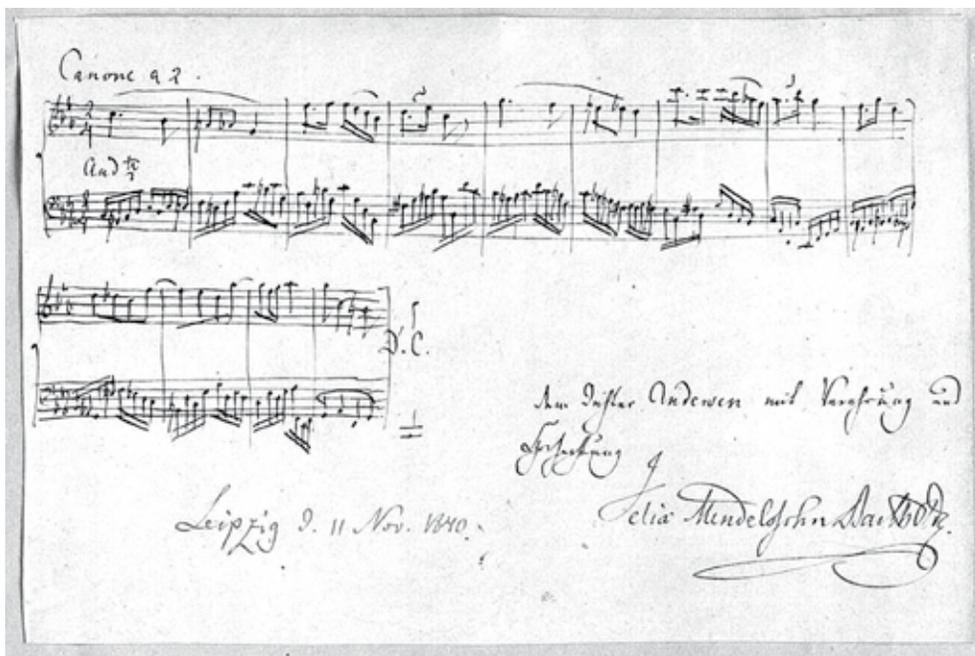
Njemački skladatelj Jakob Ludwig Felix Mendelssohn Bartholdy rođen je 3. veljače 1809. godine u Hamburgu, a preminuo je 4. studenoga 1847. godine u Leipzigu. Felix Mendelssohn bio je unuk filozofa Mosesa Mendelssohna i bio je rođen u uglednoj židovskoj obitelji (njegov otac Abraham bio je bankar), iako nije bio religiozno odgojen. Felix je odrastao u vrlo intelektualnom okruženju. Najveći umovi Njemačke bili su česti gosti njegova obiteljskog doma u Berlinu, uključujući i Wilhelma vom Humboldta i Alexandra von Humboldta. Njegova sestra Rebecca udala se za belgijskog matematičara Lejeunea Dirichleta. Abraham Mendelssohn odbacio je židovsku vjeru te uzeo prezime Bartholdy, a njegova su djeca prvo bila odgajana bez vjerskog obrazovanja, a poslije su pokrštena. Abraham je poslije u pismu svom sinu Felixu pokušao objasniti zašto je odlučio prekinuti s vjerom i tradicijom svog oca Mosesa: “Ne može biti katolik Mendelssohn kao što ne može biti ni židovski Konfucije”. Felix ipak nije odbacio prezime Mendelssohn, a potpisivao se kao “Mendelssohn Bartholdy”.

Obitelj se 1811. godine preselila u Berlin, a roditelji su svojoj djeci, Felixu, njegovu bratu Paulu i sestrama Fanny i Rebeci pokušali dati najbolje moguće obrazovanje. Kao i Wolfgang Amadeus Mozart i Mendelssohn je smatran čudom od djeteta. Njegova majka počela mu je davati poduku iz klavira kada je imao samo šest godina, a za nastavak svog obrazovanja putovao je u Pariz, London i Italiju. U Parizu ga je podučavala Marie Bigot, a u Berlinu je nastavio poduku kod Ludwiga Bergera. S 11 godina napisao je svoju prvu skladbu. Smatrali su ga izvrsnim mladim pijanistom te je održao i dosta koncerata. S 12 godina kao vrlo nadarenog dječaka njegov profesor ga je odveo Goetheu koji je bio impresioniran dječakovim sposobnostima.

Mnogo je skladao, a s 24 godine zaposlio se kao gradski ravnatelj za glazbu u Duesseldorfu, gdje je radio dvije godine. Od 1835. godine bio je glavni dirigent koncerta “Gewendhaus” u Leipzigu, gdje 1843. godine osniva konzervatorij, a Leipzig podiže u red glavnih europskih glazbenih središta. Skladao je pet simfonija, razne koncerte, scensku glazbu, oratorije, kantate i solo pjesme.

Mendelssohn je mnogo pisao za klavir – sonate, nekoliko ciklusa od kojih su najpoznatije Pjesme bez riječi i Variations serieuses (Ozbiljne varijacije) te mnogo

Društveni orkestar Hrvatskoga glazbenog zavoda osnovali su zagrebački glazbeni amateri okupljeni u Musikvereinu. Prvi put je orkestar nastupio 1827. godine u dvorani Kraljevske akademije na Gornjem gradu (danas je to Gornjogradska gimnazija).

Orkestar je održavao javne i interne koncerte pa i serenade (npr. Franzu Lisztu 1846. godine). Orkestrom su ravnali Juraj Karlo Wisner von Morgenstern, Vatroslav Lisinski, Ivan Zajc, a od 1920. godine Fran Lhotka, Boris Papandopulo i Rudolf Matz. Nakon nekoliko godina prekida u radu od 1955. godine djeluje

pojedinačnih skladbi. Pisao je i za klavir četveroručno i za dva klavira te skladbe za klavir i orkestar.

Osim za klavir Mendelssohn je pisao za orgulje, za razne komorne sastave i za orkestar te koncerte za solo instrumente uz pratnju orkestra. Poznate su njegove simfonije – 5. simfonija za cijeli orkestar, 12. simfonija za gudače te uvertire – posebice uvertira za San ljetne noći prema djelu W. Shakespearea.

U privatnom životu bio je sretno oženjen, supruga Cécile Jeanrenaud podarila mu je petero djece. Bio je u dobrim i bliskim odnosima i sa svojom obitelji – naročito sa sestrom Fanny, koja je također izvrsno svirala klavir i skladala. Kada mu je umro otac 1835. godine, Mendelssohn je vrlo teško preživio tu smrt. Sedam godina nakon oca, umrla mu je i majka. 1847. godine umrla je i njegova sestra Fanny, što je sve zajedno ostavilo teške posljedice na zdravlje Mendelssohna. I sam je doživio dva moždana udara te je samo šest mjeseci nakon sestrine smrti i on umro. Pokopan je na groblju u Berlinu, pored svoje voljene sestre.

(okvir)

neprekidno kao amaterski gudački orkestar te nastupa i izvan Zagreba.

Od 1957. do 2005. godine dirigent je bio Igor Gjadrov, a od 2005. do danas dirigent orkestra je prof. Marcel Bačić.

(RI)

Manje je poznato da je Felixova sestra Fanny bila vrsna skladateljica i pijanistica. Jedna od rijetkih žena, barem za koje znamo ili je poznato da su se početkom 19. stoljeća bavile profesionalno glazbom. Otac Mendelssohn nije bio previše oduševljen što se ona bavi skladanjem, no njezin suprug – slikar Wilhelm Hensel u potpunosti je podupirao takav oblik izraza njezine kreativnosti i nadarenosti. Zavidljivo opsežan opus od više od 400 skladbi doživio je procvat u izvođenju na koncertima u 20. stoljeću, kada su mnogi pijanisti i pijanistice posegnuli u povijest u potrazi za ženama skladateljicama.

Svadbena koračnica koju je napisao Felix Mendelssohn, u sklopu svoje skladbe San ljetne noći, zasigurno je svima vrlo prepoznatljiva glazba – poznati i često korišteni glazbeni motiv vjenčanja – bilo u filmovima, bilo u reklamama, bilo u stvarnim prigodama vjenčanja. Podsjetiti se kako ta koračnica zvuči možete na you tube-u ili preko bilo koje tražilice. Premda se svjesno ili nesvjesno ime autora te vrlo popularne skladbe – Mendelssohna – često izostavlja, lijepo je znati da je on i s izuzimanjem te koračnice vrlo značajan glazbenik – skladatelj romantičnog perioda u povijesti zapadnoeuropske klasične glazbe.

Prenosimo iz hrvatskog tiska (Vjesnik, 11. studenoga 2009.)

Strip Arta Spiegelmana »Maus« o najvećoj traumi 20. stoljeća objavljen je prvi put u hrvatskome prijevodu, a ovjenčan Pulitzerom

POTRESNI STRIP O HOLOKAUSTU

Postoje djela koja proširuju i nadrastaju okvire umjetnosti unutar kojih nastaju, a »Maus« Arta Spiegelmana upravo je jedno od takvih - snažno upečatljivo i velebno ostvarenje koje je načinom pripovijedanja, ali još više, sadržajem probilo granice devete umjetnosti. Ne čudi stoga što je 1992. godine autor za taj strip koji je stvarao od 1978. do 1991. dobio Pulitzerovu nagradu i na taj način izazvao zanimanje za tu vrstu umjetnosti, jer njegova je priča sve samo ne plitka zabava.

Najveća trauma 20. stoljeća i ne može biti ispričana na drugačiji način. Progon Židova i jeza koncentracijskih logora polako, ali sigurno ulazi duboko u kosti dok nam Spiegelman u detalje podastire strahotu koju je njegov otac Vladek proživio najvećim dijelom u Poljskoj od 1935. pa do kraja Drugoga svjetskoga rata.

S druge strane tu je i autorov odnos s čovjekom koji je svojom snalažljivošću, voljom za životom i ljubavi prema supruzi Anji, uspio preživjeti iako mu je smrt uporno dahtala za vrat dok je iz dimnjaka kuljao stravični dim šireći oko sebe nebesku tugu i zemaljski strah.

Nije se Spiegelman ustručavao prikazati palionice-klaonice u kojima su nestali gotovo svi koje je njegov otac poznao. Nije se sustezao ni reći, iako zbog toga razočaran, kako mu je otac postao »na neki način ista ona rasistička karikatura škrtoga staroga Židova«, dok razgovara s očevom drugom ženom i traži način kako bi ga vjerno prikazao u stripu u kojem i sam ima ulogu.

Spiegelmanov je rad na »Mausu« trajao trinaest godina i osim same očeve priče pratimo kako ju je uobličivao i razvijao te kako je vodio unutarnje borbe, što ovaj strip istodobno čini i biografskim i autobiografskim.

Njegov način pripovijedanja uvukao nas je toliko

duboko da se više nismo, primivši knjigu jednom, od nje mogli odvojiti sve dok nas i posljednja 296. stranica nije ostavila s uskovitlanim mislima i uzburkanim osjećajima.

Pitamo se kako bi to sve skupa izgledalo da Spiegelman nije odlučio svim likovima dati životinjska obličja, ali smo posve sigurni da je donio najbolju moguću odluku, s jedne strane ublaživši svu stravu i patnju svoga naroda, a s druge sve skupa učinio još ekspresivnijim.

Židovi su tako prikazani kao miševi, oni koji se skrivaju u podrumima i rupama za smeće, na tavanu ili su prisiljeni boraviti na mjestima na koja ljudska bića nikada nisu trebala stupiti, a gdje su ipak odvođeni. Nijemcima je dodijelio obličje mačaka, dok je Poljake prikazao kao svinje, na taj način naglašavajući njihovu neosjetljivost prema očitoj manifestaciji zla. Ipak, Vladek Spiegelman nije propustio sjetiti se i onih koji su im pomogli, doduše, najčešće zbog koristi, no čitatelj ubrzo može shvatiti kako je materijalno dobro jedno od najvažnijih pitanja u njegovu životu kojeg je

nakon Auschwitz/Birkenaua, vagona i baraka smrti te konačnoga oslobođenja proživio u Švedskoj i Americi.

»Maus« je jedno od najupečatljivijih i najnapetijih djela cjelokupne svjetske produkcije stripa - sada se napokon pojavio u tvrdo ukoričenom izdanju izdavačke kuće »Fibra« u hrvatskom prijevodu za koji je zaslužna Tatjana Jambrišak, koja je uistinu odradila golemi posao, jer prevođenje stripa zbog njegovih zadanosti, spomenimo samo nepromjenjivu veličinu oblačića, zahtjevan je i vrlo

osjetljiv rad.

»Maus« uz to ima i jednu osobitost, a to je da u originalu autorov otac govori krnjim engleskim koji nikada do kraja nije naučio pa tako sada i krnjim hrvatskim jezikom, a prisjećajući se jednoga logoraša kaže: »Što ja mogao? Ne mogao reći Nijemcima da njega ne uzmu...i sljedeći dan, oni uzeli.«

Božidar Trkulja

Na ovogodišnjem Interliberu naklada Ljevak predstavila je hrvatski prijevod knjige "Lov na zločince" britanskog novinara Guya Waltersa. Riječ je o kontroverznom bestselleru o progonu nacista, knjizi koja je proglašena načitanijom publicističkom knjigom u 2009. godini.

GUY WALTERS: "LOV NA ZLOČINCE"

Britanski novinar Guy Walters u svojoj knjizi "Lov na zločince" opisuje društvene okolnosti nakon završetka Drugog svjetskog rata, očaj i nemoć žrtava Holokausta, opće političko licemjerje, ali i odvažnost pojedinaca za smione pothvate. Walters na temelju dokumenata i razgovora s očevicima pokazuje kako su neki od najgorih nacista - poput Adolfa Eichmanna, Josefa Mengelea, Franza Stangla i Klause Barbiea - neočekivano lako pobjegli pred licem pravde.

Autor također navodi i kako je njihov bijeg, najčešće u zemlje Latinske Amerike, bio pomno organiziran te da su zločincima pomagali rimski katolički svećenici te američke i engleske tajne službe, koji su u njima vidjeli potencijalne saveznike u borbi protiv komunizma. Walters preispituje i postojanje organizacije Odessa, s posebnom pozornošću proučava bilješke poznatog lovca na nacističke ratne zločince Simona Wiesenthala i otkriva kako su nacisti izbjegli privođenje pravdi zapošljavanjem u savezničkoj obavještajnoj agenciji.

Predstavljanju hrvatskog izdanja knjige "Lov na zločince" na Interliberu u Zagrebu bio je nazočan i sam autor Guy Walters te novinari Drago Hedl i Miljenko Jergović.

Walters je kazao da je želio napisati jasnu knjigu o lošim ljudima, nacistima koji se skrivaju i dobrim ljudima, lovcima na naciste, no istina je - kako je

kazao - ispala mnogo kompleksnija, bez holivudskih podjela, jer su i loši ljudi znali raditi za dobre, a dobri za loše.

"Riječ je o odličnom izdavačkom potezu jer sadržaj Waltersove knjige u mnogo čemu korespondira sa sadašnjim vremenom u zemljama nastalim na području bivše Jugoslavije", ocijenio je Hedl. Waltersova knjiga zanimljiva je za hrvatske čitatelje i zato što opisuje bijeg Ante Pavelića i drugih ustaških zločinaca nakon pada NDH, dodao je.

Iako se bavi povijesnim razdobljem, ovo nije historiografska knjiga, ocijenio je Jergović, ustvrdivši kako upravo ovakvih

novinarskih istraživanja i intelektualnih eksperimenata nedostaje u hrvatskoj kulturi.

Nekadašnji novinar britanskih novina „The Times“ Guy Walters (1971.) do sada je napisao šest knjiga o Drugom svjetskom ratu. U potrazi za istinom o bijegu nacista putuje svijetom, razgovara s lovcima na naciste, bivšim tajnim agentima pa čak i s preživjelim nacistima, pregledava europske i američke arhive, kako bi što točnije rekonstruirao to povijesno razdoblje.

Walters za državne medije piše o povijesnim temama. Živi u Wiltshireu, južna Engleska, sa svojom suprugom književnicom Annabel Vennig i njihovo dvoje djece.

(RI)

Odčitavanje umjetničkog

Predrag Finci: Djelo i nedjelo, Demetra, Zagreb, 2008.

Predrag Finci: Imaginacija, Izdanja Antibarbarus, Zagreb, 2009.

Predrag nas je Finci već naviknuo na to da se svake godine pojavi s novom knjigom. Njegova londonska faza, pokazuje se, nije, međutim, samo njegovo najplodnije i stvaralački najzrelije razdoblje i ne samo zbog broja objavljenih naslova, nego je, ako to nekoga na našim prostorima još uopće zanima, i ponajvrijednije od onoga što nam se na području „domaće“ filozofske i poetološke literature događa. Evo i novih primjera za ovu moju možda pomalo i prejaku tvrdnju. U posljednje je dvije godine kod dva različita zagrebačka izdavača Finci objavio dvije knjige (U londonskoj fazi prethodno još šest knjiga od kojih izdvajamo: Umjetnost uništenog: estetika, rat i holokaust iz 2005., Prirodu umjetnosti iz 2006. i Poetozofske eseje iz 2004.), a koje se bave poetičkim u najširem, u najobuhvatnijem smislu: estetičkim i etičkim u umjetnosti, te društvenim i političkim kao ambijentom u kojem se umjetničko kao u povijesnoj dimenziji realizira, u kojemu živi, na koje se referira ili pak u kojemu biva recipirano. Svoje eminentno filozofsko obrazovanje autor sintetizira u svojim studijama praktično ga aplicirajući na zanimljive aspekte umjetničkoga kao fenomena koji ogoljen u historijskim mijenama pokazuje svu dramu svoga postojanja ili su-postojanja s ideološkim s kojim se u povijesnim datostima neprestano sučeljava.

Knjigom Djelo i nedjelo Finci se ozbiljno pozabavio recepcijom umjetnosti i osobito njezinim ideološkim odčitavanjem, kao i stvaranjem umjetničkog u okviru društvenih mijena, ideoloških ograničenja ili povijesno profiliranih stereotipa. Ova je knjiga u neku ruku nastavak bavljenja temama koje je otvorila njegova knjiga objelodanjena u zagrebačkom Antibarbarusu Umjetnost uništenog: estetika, rat i holokaust. Naime, Finci istražuje odnos umjetnosti i ideološkoga, odnos umjetnosti i slobode, istražuje političko kao važan ograničavajući faktor u recepciji, tj. diktaturu političkoga u čitanju umjetničkoga. Jednostavno istražuje autonomiju umjetničkog djela, njegovu slobodu, dosege te faktore koji ih sputavaju,

ograničavaju, pa i ugrožavaju, da ne kažemo – negiraju.

Političko, tj. ideološko kao atak neslobode na kreaciju i umjetnika i dalje je u središtu propitivanja i promišljanja, i slobode mišljenja, i slobode stvaranja, premda se čini da su sa scene nestali veliki totalitarni sustavi tako neprijateljski nastrojani prema slobodi i autonomiji umjetnosti i umjetničkom uopće. Nimalo slučajno, stoga, ova knjiga počinje rečenicom „U Turskoj demonstracije zbog romana, u Kini zabranili pjesmu, u Rusiji film, u Americi pozivaju na bojkot galerije...“, jer njome se praktički pokriva gotovo cijeli suvremeni svijet i sve dominantne suvremene političke i ideološke matrice koje atakiraju na slobodu onoga što je umjetničko izražavanje budući da „Djelo je svjetonazor i odnošenje prema svijetu. Djelo je stvarni događaj i u odnosu na stvarno.“ Sloboda stvaraoca i djela kost je u grlu svakoj moći i vlasti otkad je i stvaralaštva kao autonomne vrijednosti i moći kao nemoći za duh i kreaciju. Ona je problem i nacionalnom kao krovno-identitarnom koje se sve češće i sve snažnije predstavlja kao apsolut. Iz te nemoći, nemoći za duh i kreaciju Moć, centar moći i čita (Politika čitanja) književno (umjetničko) djelo i time demonstrira svu bijedu i ograničenost duha na kojemu počiva i iz koga djeluje. Osobito se to snažno ispoljava u rušilačkoj snazi moći (Kip i čekić), koju Nietzsche odčitava kao: „zato što ja ne mogu imati nešto... neka i sav svijet bude ništa!“ U knjizi je ukupno devet studija, a kao zanimljive izdvajamo još i ove: Antisemitizam u umjetnosti; Etika djela; Estetičnost estetike... Naprosto, tekstovi koji se poradi svoje informativnosti i šarma ispisanosti čitaju kao najzanimljivija literatura, a pritom su ozbiljan i „obavezan“ prilog poetičkoj literaturi naših prostora.

Knjiga Imaginacija, pak, osim što ozbiljno promišlja jedan od fenomena umjetnosti, zapravo imaginaciju kao tvoračko središte, i to s aspekta filozofije umjetnosti (imaginacija u umjetnosti, osobito likovnoj) u njezinu odnosu prema stvarnosti i napose njezinim izražajnim moćima (o imaginaciji je riječ!), ima i značajnu osobnu, emotivnu autobiografsku, notu. Nju u ovoj knjizi iščitavamo kao osobni, doduše fragmentarni, dnevnik vlastite imaginacije, ali i malu emotivnu povijest piščeve vlastitosti, koja je možda ponajznačajnije eksplicirana u njegovim ranijim Sarajevskim zapisima (2004.).

Hodajući galerijama, susrećući se s umjetničkim djelima in vivo, dakle i u ambijentu koji ih na poseban način oživljuje, Finci ispisuje vlastitu poetiku imaginacije, njezin likovni aspekt, njezine filozofske reference; imaginaciju kao čin kreacije i čin mišljenja koji, dakako, u oba slučaja prethodi svakoj slici. Ovdje i slici koja je objekt mišljenja i mišljenju koje se pretvara u krajnje osobni tekst. Dakle, imaginirati neki svoj svijet, neki njegov isječak i potom tvoriti sliku, nije bitno drukčije nego je vlastitom imaginacijom recipirati, asociirati je i evocirati iz vlastite prošlosti, odčitavati je u njezinu današnjem obliku, dekodirati nju i njezin svijet, učitavati u njezinu recepciju sav svoj svijet, svoju intelektualnu i emocionalnu vlastitost. Otuda je Fincijeva knjiga i odčitavanje sebe, svoga sinkroniteta (hic et nunc) u povijesnoj dijakroniji mišljenja, filozofskog, poetičkog mišljenja, koje je prolazilo mijene otkrivajući pritom prirodu imaginacije, njezine psihološke aspekte, te njezine estetske i filozofske „statuse“ od vremena Heraklita i Aristotela preko Augustina do našega doba, tj. Foucaulta ili Derride, primjerice. Jednostavno, riječ je o knjizi znanja i

knjizi snažnih, nerijetko poetiziranih, autobiografskih reminiscencija. Pisana fragmentarno djeluje kao potpuri, premda sjajno ukomponiranih i orkestriranih cjelina, koje se mogu čitati jednako „napreskok“ kao i „ab ovo“. Kao mogući dnevnik „dekodiranja“ umjetnosti ili barem jednog od njezinih aspekata.

I ako je ovdje, na kraju, dopušteno biti nešto osobniji nego bi to tip teksta (prikaz) podnosio, onda bih ovu knjigu u nekoj, moguće i iracionalnoj asocijaciji, i ne samo po čitljivosti i privlačnosti, usporedio s Kunderinom Zavjesom (Meandar, Zagreb, 2006.) ili uopće njegovim „teorijskim“ tekstovima u kojima on, osim ostaloga, teorijsko-praktički (č. aplikacijski) tretira varijaciju (usp. donekle i Jacques i njegov gospodar, te Iznevjerene oporuke), jer Imaginacija ima u sebi i taj snažni varijacijski sloj, premda je on teorijski gušće ispisan od Kunderinog, eminentno literarnog.

Željko IVANKOVIĆ

(tekst objavljen u časopisu Novi izraz, br. 45/46, Sarajevo 2009)

Ulica Ervina Schlesingera u Ashdodu

U najvećoj izraelskoj luci Ashdod u studenome je svečano otvorena ulica koja nosi ime hrvatskoga glazbenika Ervina Schlesingera. Svečanosti su bili nazočni predsjednik ashdodskog okruga, predstavnici izraelskog parlamenta Knesseta i glavnog rabinata te mnogi drugi visoki gosti.

Bariton Ervin Schlesinger (1904. - 1965.) bio je zvijezda u usponu opere HNK, dok taj uspon nisu prekinule strahote Drugog svjetskog rata. Čudom preživjevši te strahote, nakon što mu je zaplijenjena cjelokupna imovina, Ervin Schlesinger 1949.

godine odlazi u Izrael, gdje osniva vlastiti glazbeni konzervatorij. Prerana smrt prekinula je i ovu karijeru.

U počast Ervinu Schlesingeru u Izraelu se već nekoliko godina održava ciklus komornih koncerata na kojima je predstavljeno desetak hrvatskih interpretatora i kompozitora.

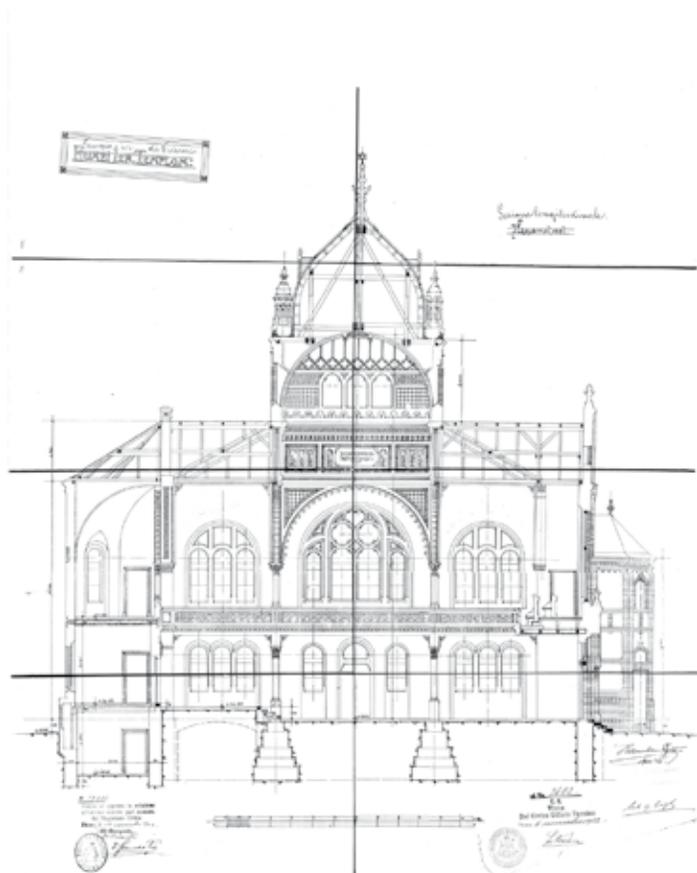
U svakom izraelskom gradu postoje ulice slavnih izraelskih načelnika glavnog stožera Davida Eliezera Dade i Haima Bar Leva, koji su bitan dio života prije dolaska u Izrael proveli u Zagrebu. Koliko nam je poznato, ovo je prvi put da neka izraelska ulica nosi ime nekog hrvatskog glazbenika, rođenog u Zagrebu.

U ovoj ulici nalazi se i upravna zgrada Ashdod Bonded, vodeće tvrtke u toj izraelskoj luci, čiji je vlasnik sin Ervina Schlesingera, Samuel Ivan, počasni konzul Republike Hrvatske u Izraelu.

Dušan Mihalek

Na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu dovršena je izrada Registra sinagoga u Hrvatskoj u kojemu je po jednoobraznom modelu obrađeno stotinjak sinagogalnih građevina. Kao prikaz projekta, voditelj istraživanja arh. Zlatko Karač u desetak će nastavaka u Ha-kolu prezentirati „kataloške jedinice“ naših sinagoga nastalih u posljednjem sloju izgradnje, tijekom 20. stoljeća.

Iz Registra sinagoga u Hrvatskoj RIJEČKA VELIKA SINAGOGA

RIJEKA (Velika sinagoga Tempio)

antrfile!

Ciottina ul. / Ul. Pomerio (izvorno Piazza Cambieri)
Arh. Lipót Baumhorn [graditelj ing. Carlo Conighi]
1901.-1903.

[sinagoga zapaljena 1944., srušena 1948.]

Židovi u Rijeci zabilježeni su još 1436. godine, a sefardsku općinu osnovali su 1781. godine doseljenici iz Splita. Prva bogomolja sefardsko-španjolskog ritusa prema dozvoli od 27. rujna 1779. uređena je u kući Mihaela Pensa; druga privremena bogomolja tijekom 1836. godine nalazila se u kući Celebrini; za treći po redu hram Mozes Saul ha-Levi 12. siječnja 1837.

godine daruje Općini vlastitu kuću koja je iste godine preuređena u vanjštini i unutrašnjosti po nacrtima gradskog edila Adama Olfa; nalazila se u starom gradu u Calle del Tempio (danas Ul. J. Trdine), stara k. č. 251/246, kasnije br. 5.

S doseljnjem brojne aškenaske (dominantno mađarske) zajednice tijekom druge polovice 19. stoljeća, pokrenute su 1890. godine pripreme za gradnju velikog Tempia raspisom doprinosa za kupnju zemljišta. Guverner Rijeke L. Szápáry osobno donira 2000 kr., a grad odstupa zemljište u vrijednosti 4200 kr.

Prvi (nerealizirani) projekt za novu kupolnu sinagogu u „maurskom“ stilu izradio je bečki arhitekt Wilhelm Stiassny u prosincu 1900. godine; drugi projekt je u svibnju 1901. godine naručen kod Lipóta Baumhorna, u to vrijeme najpoznatijega mađarskoga sinagogalnog arhitekta (uz ostalo, realizirao je gotovo identičnu sinagogu riječkoj i u Nytri). Građevna dozvola izdana je 8. listopada 1902. godine, u studenom je započela gradnja (vodi je ing. Carlo Conighi); završena je 18. rujna 1903. godine nakon nepune godine gradnje, a nova je sinagoga otvorena 22. listopada iste godine na blagdan Roš Hašana.

Hram je bio smješten nedaleko od povijesne jezgre; iz urbanističkih razloga zbog nemogućnosti uklanjanja susjednih starih kuća Munich i Vachal, sinagoga je usmjerena liturgijski nepovoljno sjever-jug (sa S. ulazom), dok je unutrašnjost organizirana „poprečno“, s istočnom apsidom za aron ha-kodesh.

Pripada u nas rijetkome kupolnom tipu sinagoge s centralnim tlocrtom; središnji molitveni prostor naglašen je uglovnim stupovima što nose lukove, tambur i dvostruku (lažnu) kupolu. Po obodu molitvenog prostora s tri strane su galerije za žene. U vanjskom oblikovanju odudara od konteksta (pročelja od fugirane crvene opeke akcentirana detaljima od bijelog kamena); eklektički je spoj neoromanike, flamboyant gotike i „maurske“ likovnosti naglašene „saracenskim“

oblicima lukova portala, prozorskih trifora i kupole. Na zabatu su ploče luhota s deset Božjih zapovjedi, na parapetima hebrejski natpisi, na vrhu kupole Magen David. Konstrukcijski suvremena građevina, s ranom uporabom betona i željeznih traverzi. U interijeru je dominirao ružičasti mramor i pozlata; oslikana je tek više godina nakon dovršetka. Među vrijednim inventarom isticala su se orgulje iz 1907. godine s dva manuala i 10 registara smještene na galeriji iznad aron ha-kodesha, djelo znamenite radionice „Józef Angster és fia“ (op. 578) iz Pečuha.

Sinagogu s kompletnim inventarom zapalili su i minirali njemački nacisti 25. (ili 30.?) siječnja 1944. godine, a posve uklonile komunističke vlasti 1948. godine. Poslijeratna procjena potpune obnove zgrade

iznosila je 9 milijuna lira. Ruševine sinagoge Savez jevrejskih veroispovednih opština iz Beograda (kao pravni sljednik) prodao je u kolovozu 1948. godine kao građevni materijal (!) Kotarskom NO Rijeka, a odmah potom prodana je i „...čestica (k. č. 1010) na kojoj stoje ruševine sinagoge u Via del Pomerio br. 31...“ Gradskom NO Rijeka za 80.000 din.

Na mjestu negdašnje sinagoge danas je stambena zgrada; mjesto ni na koji način nije obilježeno.

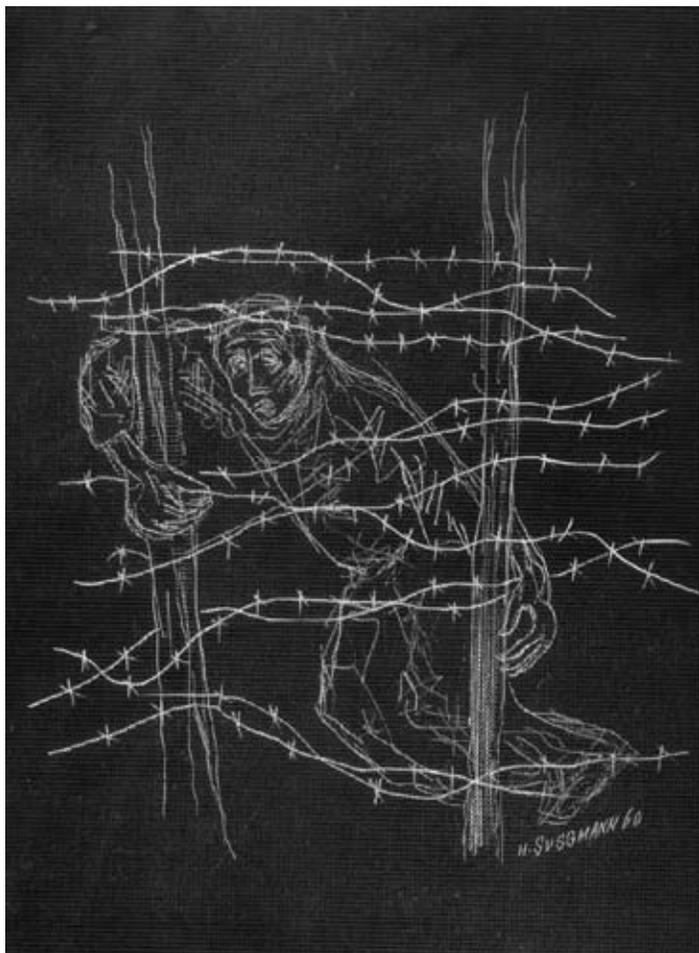
Zlatko Karač

LITERATURA [izbor]: *** (1900.), *Il tempio israelitico*, „La Bilancia“, 279: 2, Rijeka; Glavočić, D. (2001.), *Sakralna arhitektura*, u: Arhitektura historicizma u Rijeci: 328-345, 576, Moderna galerija Rijeka, Rijeka; Grce, M. (2008.), *Plamen progutao hram. Velika riječka sinagoga „hram nestao u vihoru rata“*, „Novi list“, LXII, 19659 (21./22. 6. 2008.): prilog „Pogled“, VI, 239: 4, Rijeka; Karač, Z. (2000.), *Arhitektura sinagoga u Hrvatskoj u doba historicizma*, Muzej za umjetnost i obrt, KD Miroslav Šalom Freiberg, Zagreb: 40-41; Korda, I. (1998.), *Iz povijesti Židova Rijeke i okolice*, u: Dva stoljeća povijesti i kulture Židova u Zagrebu i Hrvatskoj [zbornik]: 332-334, Židovska općina Zagreb, Zagreb; *** (1901.), *Le costruzione del nuovo tempio israelitico*, „La bilancia“, 121: 2, Rijeka; Lukežić, I. (1998.), *Postanak židovske zajednice u Rijeci*, „Vjesnik DAR“, XL: 75-115, Rijeka; Lukežić, I. (2001.), *Najstarija riječka sinagoga*, „Novi list“, LV, 17181 (3. 6. 2001.): 7, Rijeka; Lukežić, I. (2007.), *Židovi u Rijeci*, „Novi omanut“, 80: 1-4, Zagreb; Matejčić, R. (1986.), *Židovska sinagoga. Hram nestao u vihoru rata*, „Naša Rijeka“, 90, Rijeka; Matejčić, R. (1996.), *Židovska sinagoga: hram nestao u vihoru rata*, „Novi omanut“, 16: 2, Zagreb; Morgani, T. (2006.), *Židovi Rijeke i Opatije (1441.-1945.)*, Židovska općina Rijeka, Adamić, Rijeka: 34, 50, 106, 121, 122; Peč, M. (1997.), *Sinagoga u Rijeci*, „Zvona“, 12, Rijeka; Peč, M. (2000.), *Tko je, zapravo, srušio sinagogu u Rijeci?*, „Jutarnji list“, III, 680 (10. 3. 2000.): 67, Zagreb; Rajner, M. (1988.), *Sinagoga i arhitektura*, u: Židovi na tlu Jugoslavije [zbornik / katalog]: 47, MGC, Zagreb

IZVORI: [DAR] Državni arhiv u Rijeci - Tehnički uredi grada Rijeke (JU 51): 100/11/1902, kut. 144 (projekti velike sinagoge, 1902.); [DAR] – Zbirka razglednica

Povjesničarka umjetnosti Snješka Knežević održala je početkom studenoga u ŽOZ-u, u organizaciji Kulturno-umjetničkog društva Miroslav Šalom Freiburger, zanimljivo predavanje o memorijalima Holokausta u Njemačkoj.

MEMORIJALI HOLOKAUSTA U NJEMAČKOJ

„Ova tema je jedna od najtežih kada se radi o odnosu Židova i Nijemaca“, kazala je prof. Knežević, ističući kako se radio o jednoj od najkompleksnijih tema.

Kompleksnost ove teme osjetila se i u Hrvatskoj, posebice nakon što je predstavljen novi postav Jasenovca, koji je, istaknula je prof. Knežević, „izazvao mnogo opravdanog nezadovoljstva“.

Kompleksnost teme memorijala Holokausta u Njemačkoj je između ostaloga i etički i politički problem.

Prof. Knežević svoj je prikaz započela fotografijama i slikama – podsjetnikom na povijest europskih Židova. Kroz slike i fotografije zaboravljenih štetla, geta (od kojih bi onaj u Vilnius, gdje je djelovala vrlo aktivna židovska zajednica, uskoro trebao ući na popis svjetske

baštine UNESCO-a) te nekadašnjeg izgubljenog života galicijskih Židova osjetili smo dah prošlosti i jedan nestali svijet.

Fotografije dokumenata o „konačnom rješenju židovskog pitanja“ uvele su nas u mračno razdoblje nedavne povijesti, a slike iz koncentracijskih logora i geta uvjerile su nas da su židovski umjetnici nastavili sa svojim radom i u najtežim uvjetima.

Postavlja se pitanje kakvu su ulogu u novim odnosima Židova i Nijemaca imali memorijali i kako su i jesu li sudjelovali u formiranju i transformacijama odnosa njemačkog društva prema Holokaustu?

Odgovore na neka od tih pitanja daje Stephanie Schell Faucon, koja u svojoj raspravi „Povijest i sadašnji razvoj memorijala Holokausta u Njemačkoj“ prikazuje da su i memorijali bili podvrgnuti promjeni, a težišta tumačenja premještala su se.

Odnos prema prošlosti u Njemačkoj

Odnos njemačkog društva prema bliskoj prošlosti iznimno je složen i kontradiktoran. Javnu raspravu o prošlosti karakteriziraju političke kontroverze i sukobi, a novi rezultati istraživanja, službeni govori i izložbe potiču bezbrojne rasprave o današnjem odnosu prema Trećem Reichu, a sve mora biti interpretirano u širem kontekstu stalne bojazni da bi njemačko društvo moglo zaboraviti svoju prošlost. U pojedinim raspravama, npr. o izgradnji nacionalnog memorijala Holokausta u Berlinu, strah od zaborava obje strane koriste kao argument – protivnici i zagovornici. Ta javna zabrinutost otkriva da spomenici i komemorativni dani označavaju više od simboličnog mjesta za službeni čin sjećanja. «Mjesto sjećanja» predstavlja politički i povijesni način na koji društvo vidi i razumije sebe. I sve te komemoracije uvijek sadrže i izražavaju povijesne perspektive, vrijednosti i ideologije. Uvijek postoji mogućnost da izazovu osjetljive reakcije i javne kontroverze. Ujedinjenje Istočne i Zapadne Njemačke nije olakšalo tu situaciju već je učinilo još složenijim. Danas se ujedinjena Njemačka mora ponovno suočiti s

dva totalitarna sistema – nacističkim i staljinističkim.

Španjolski autor Jorge Semprun, zatočenik koncentracijskog logora Buchenwald, naglasio je da je Njemačka jedina zemlja u Europi koja je iskusila dva režima. Upravo zbog toga ima jedinstvenu priliku i obavezu da kritički uključi ta iskustva u svoje kolektivno sjećanje. Semprun vidi taj izazov kao mogućnost da se obogati demokratska budućnost Njemačke i čak čitave Europe. Iako nije lako živjeti s takvim optimističnim očekivanjima, Njemačka u svakom slučaju može biti relevantan primjer za suočavanje s prošlošću. Od ujedinjena postala je očita ambivalentna uloga povijesti u oblikovanju institucija i vrijednosti civilnog društva.

Geneza i razvoj povijesnog i edukativnog pristupa memorijalima Holokaustu u Istočnoj i Zapadnoj Njemačkoj predstavljaju ograničena stajališta koja su dugo vremena prevladavala u obje države. Sukobljavanje različitih gledišta potaknulo je postavljanje brojnih pitanja. Različita razmišljanja o sadržaju i koncepciji koja uzimaju u obzir i širi društveni i vremenski kontekst nacističkog režima pridonijela su esencijalnim paradigmatičkim promjenama u domeni memorijala. Memorijali osim tradicionalne obaveze i odgovornosti da komemoriraju, podsjećaju i istražuju, također sebe vide i kao mjesto za učenje mladih, ali i odraslih. Kako je memorijal Holokaustu uvijek i kulturni proizvod određenog razdoblja, dokumentacija o njegovoj «društvenoj izgradnji» postala je dio nove koncepcije. Još važnije od prenošenja brojnih povijesnih detalja o razdoblju između 1933. i 1945. godine njihova je primjenjivost na današnje prilike. Kontinuitet mora biti otkriven, a posljedice za buduću razvoj raspravljene. Da bi se shvatilo kako su se zločini mogli dogoditi i kako je sistem funkcionirao, također se moraju istražiti stajališta zločinaca. Memorijali Holokaustu tek su nedavno započeli ispunjavati te zahtjeve. Kako bi se shvatilo zašto je bilo potrebno tako dugo vrijeme da dođe do tih promjena, treba sagledati različite stavove i pozicije koji su vladali u dvije bivše njemačke države.

Što su memorijali Holokausta?

Pojam memorijal Holokaustu odnosi se na različite vrste mjesta. Muzeji, spomenici, spomen ploče i drugi oblici komemoriranja u svim dijelovima svijeta podsjećaju na neizmjerne zločine Trećega Reicha. Među njima postoji velika raznolikost budući da su izgrađeni u različitim razdobljima i za različite prilike. Neke od

Land	Zahl
A. Altreich	131.800
Ostmark	43.700
Ostgebiete	420.000
Generalgouvernement	2.284.000
Bialystok	400.000
Protektorat Böhmen und Mähren	74.200
Estland - judenfrei -	
Lettland	3.500
Litauen	34.000
Belgien	43.000
Dänemark	5.600
Frankreich / Besetztes Gebiet	165.000
Unbesetztes Gebiet	700.000
Griechenland	69.600
Niederlande	160.800
Norwegen	1.300
B. Bulgarien	48.000
England	330.000
Finnland	2.300
Irland	4.000
Italien einschl. Sardinien	58.000
Albanien	200
Kroatien	40.000
Portugal	3.000
Rumänien einschl. Bessarabien	342.000
Schweden	8.000
Schweiz	18.000
Serbien	10.000
Slowakei	88.000
Spanien	6.000
Türkei (europ. Teil)	55.500
Ungarn	742.800
UdSSR	5.000.000
Ukraine	2.994.684
Weißrußland aus- schl. Bialystok	446.484
Zusammen: über	11.000.000

tih koncepcija doživjele su s vremenom i transformacije. Spomenici Holokaustu mogu služiti kao dobar, koncizan primjer za to razlikovanje. U početku su graditelji posebnu pažnju poklanjali komemoriranju velike patnje, posebno žrtava koncentracijskih logora. Obelisci, križevi ili stele na simboličnim mjestima nisu trebali dodatna objašnjenja. Međutim s novim generacijama samopouzdanje je opadalo i pogled na povijest se mijenjao. Upravo su zbog toga razjašnjenje i komentari postali mnogo važniji. Kako bi se ilustriralo različite poglede na pojedine dijelove povijesti posegnulo se za tzv. «dvostrukim spomenikom». U isto vrijeme rasla je opća skepsa prema tradicionalnim oblicima spomenika, postavilo se pitanje da li oni mogu spriječiti zaborav i potiskivanje. Zbog toga se suvremena umjetnost često okreće čak i od apstraktnog izričaja.

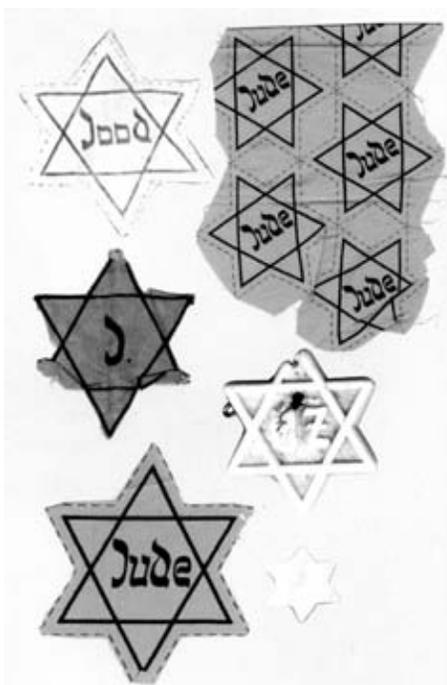
Dok spomenici i komemorativne ploče malo doprinose sjećanju mladih generacija, memorijali Holokaustu na povijesnim mjestima s izvornim građevinama daju uvid u prošle događaje, nude mogućnost da se

shvati i doživi sav njihov užas. To objašnjava povećani interes za takva mjesta i njihov specifičan pristup. Poseban naglasak treba staviti na razvoj «radnih memorijala», što općenito znači da osim izlaganja originalnih dokumenata stručno osoblje posjetiteljima daje detaljnije podatke o povijesti mjesta i genezi memorijala. Iako su prve inicijative za takvu vrstu memorijala potekle izvan njemačkih granica npr. u Poljskoj (Majdanek 1944., Auschwitz 1947.), u Izraelu (Jad Vašem 1953.) i u Nizozemskoj (kuća Ane Frank, 1957.) mi ćemo se isključivo usredotočiti na memorijale u Njemačkoj, zemlji zločinaca. Pri tom moramo imati na umu posebne povijesne okolnosti te napomenuti kako su memorijali u bliskom kontaktu i da su edukacijski pristupi u Njemačkoj bili potaknuti internacionalnom razmjenom. Usprkos velikom rasponu različitih političkih sistema i povijesnih gledišta, memorijali u čitavom svijetu dijele istu želju: časno sjećanje na žrtve nacističkog režima. «Autentičnost mjesta» i njihova namjena u vrijeme Trećeg Reicha bila je presudna da žrtve postanu glavno područje interesa svakog memorijala.

Devet grupa memorijala u Njemačkoj

U Njemačkoj je moguće razlučiti devet grupa memorijala – mjesta sudskih zločina i terora Gestapoa, mjesta njemačkog političkog otpora, koncentracijske logore za njemačke političke protivnike u prvim godinama nacističkog režima, koncentracijske logore koji su od 1938. godine služili kao «mjesta za obrazovanje i proizvodnju» i kamo su se smještani zatvorenici iz različitih zemalja, vanjski logori (Aussenlager) za prisilan rad inozemnih zatvorenika, groblja s masovnim grobnicama sovjetskih ratnih zarobljenika, «obrazovni radni logori» i «logori za zaštitu omladine», mjesta za eutanaziju, «uništavanje neželjenih života» te napokon bivša židovska mjesta (sinagoge itd.)

Inauguracijom «Haus der Wannsee-Konferenz» u Berlinu uspostavljen je novi, jedinstveni tip memorijala. Ta vila ne funkcionira ni kao mjesto divljačkih smaknuća ni otpora; to je zgrada u kojoj su se 20.

siječnja 1942. godine sastale civilne sluge nacističke birokracije kako bi osigurale nesmetano provođenje «konačnog rješenja» (Endlösung). Zbog toga ona je vladajuće mjesto zločinaca i njihovog verbalnog terora. Pokazuje kako su istrebljivanje Židova odlučili oni iza glavne scene.

Različiti odnosi prema prošlosti i njihove posljedice na razvoj memorijala Holokaustu u Zapadnoj i Istočnoj Njemačkoj

Više od četrdeset godina obje su njemačke države odbijale sumnju o kontinuiranom postojanju fašizma i provodile recipročnu strategiju

separacije. Ta je specifična konstelacija zajedno s njezinim različitim orijentacijama i ovisnosti o kapitalističkoj i komunističkoj ideologiji utjecala na socijalnu konstrukciju i instrumentalizaciju prošlosti kao i njezinu komemoraciju. Uzimajući u obzir divergentne poglede na prošlost, njemački sociolog Rainer Lepsius razlučio je istočnonjemački «univerzalizam» nacionalsocijalizma kao fašizma od zapadnonjemačke «internacionalizacije» Trećeg Reicha kao neetičkog nasljeđa – sa sugestijom da ih je potrebno integrirati. Te interpretacije bile su konstitutivne za političku kulturu oba sistema. Dok je *univerzalizam* omogućio DDR-u da razumije «prošlost kao prednost» koja sugerira strukturalnu i socijalno-ekonomsku reorganizaciju, tj. radikalni prekid s tradicijom nacističkog režima i kapitalizma Weimarske Republike, *internacionalizacija* bivše Savezne Republike vodila je interpretaciji «prošlosti kao tereta». Obilježavajući se kao država-nasljednica Njemačkog carstva, Zapadna Njemačka također je pokušala opravdati i legalizirati svoj zahtjev za jedinstvenom reprezentacijom. Službeno prihvaćanje nacističke baštine stoga nije ograničilo opće simpatije za ideju o tzv. «konačnom prekidu». Izrazi poput «nulti sat» pokazuju želju Zapadne Njemačke da se razlikuje od Trećeg Reicha.

Naravno takva stajališta imala su utjecaja na rad memorijala Holokaustu u prvim desetljećima njihovog postojanja. Istraživanje i povijesna edukacija usredotočili

su se na razdoblje od 1933. do 1945. godine. To se razdoblje činilo izoliranim od ostatka njemačke povijesti, a poricao se svaki kontinuitet nacističkog režima s prošlošću i vremenom poslije njega. Službena verzija bivše DDR s druge strane pokušala je sakriti činjenicu kako je najavljena promjena svih suradnika na ključnim položajima na kraju propala zbog nedostatka stručnosti. Međutim mit o radikalnom prekidu oslobodio je populaciju i omogućio joj da se usredotoči na sadašnju i buduću politiku.

Dakle, zadaća memorijala Holokaustu bilo je insistiranje na stvaranju socijalno osviještenog razumijevanja prošlosti. Nije se smjeralo kritičkim refleksijama. Politika separacije uključivala je pojednostavljeno izjednačivanje kapitalizma i fašizma s jedne i komunizma i fašizma s druge strane unutar obje države. Rezultat je bio različito oblikovanje «istine». Dok je Istočna Njemačka ustrajala na komunističkom otporu i dugo vremena ignorirala konzervativni i vojni otpor, Zapadna Njemačka je pronašla drugi put. Proslava njemačkog otpora pedeset godina nakon neuspjelog pokušaja ubojstva 20. srpnja 1944. godine ilustrira koliko je duboko bilo podijeljeno sjećanje podijeljenog njemačkog naroda i koliko dugo te ograničene teze mogu opstati. Godine 1994. ni Helmut Kohl, ni koji drugi govornik, četiri godine nakon ujedinjenja, nije spomenuo ni jednog pripadnika komunističkog otpora.

Razvoj memorijala Holokaustu u Zapadnoj Njemačkoj

Prvi memorijal u Zapadnoj Njemačkoj bio je «Gedenkstätte des Deutschen Widerstandes» osnovan 1955. godine. Za utemeljenje koncentracijskih logora kao memorijala trebalo je proći dvadeset godina. U većini slučajeva njihovo otvaranje djelo je pojedinaca ili

inicijativa bivših zatvorenika, a često je bio potreban i inozemni pritisak. Dugi niz godina je Dachau bio jedini radni memorijal Holokaustu u Zapadnoj Njemačkoj. Konačno, refleksije studentskih nemira 1968. godine i velik interes javnosti za američke filmove o Holokaustu krajem sedamdesetih godina označili su u Zapadnoj Njemačkoj prekretnicu u raspravama o vlastitoj prošlosti. Slijedeći parolu «kopaj tamo gdje stojiš», rastao je interes za povijest. Taj entuzijazam za radionice o povijesti i druge privatne inicijative često su kulminirale institucionaliziranjem različitih vrsta memorijala. Iako je taj pokret bio i još uvijek jest od velikog značenja za borbu Zapadne Njemačke s njezinom prošlošću, potrebno je istaknuti i njegove nedostatke. To socijalno istraživanje prošlosti od samog je početka sadržavalo i izvjesnu jednostranost. Trebalo je imati na umu kontekst i sagledati sistem kao cjelinu.

Razvoj memorijala Holokaustu u Istočnoj Njemačkoj

Dok je u Zapadnoj Njemačkoj razvoj memorijala bio potican međunarodnim utjecajem, u Istočnoj Njemačkoj vlada je relativno rano investirala u institucionaliziranje memorijalnih mjesta. Od 1958. do 1961. godine bila su utemeljena tri nacionalna memorijala: Buchenwald, Ravensbruck (koncentracijski logor za žene) i Sachsenhausen (bivši administrativni koordinacijski centar svih logora). U skladu s njihovim značajem za komunistička uvjerenja Buchenwald je postao najvećim memorijalom Istočne Njemačke. Veliki «spomenik upozorenja» služio je kao službeno mjesto proslave inicijacijske zakletve (Jugendweihe), kojom su četrnaestogodišnjaci stjecali socijalni status odraslih osoba.

U početku su bivši zatvorenici vodili školske i omladinske grupe logorom. Iako su povijesne činjenice do izvjesne mjere bile diktirane od strane komunističke partije te je «bila uspostavljena i neposredna veza između komunista aktivnih u Međunarodnom odboru logora i vođa istočnonjemačkog režima», grupe koje su slušale zatvorenike imaju pozitivne dojmove o tom iskustvu i sjećaju ga se. Sedamdesetih godina smanjio se broj bivših zatvorenika koji su bili u stanju voditi grupe i vodstvo je preuzelo mlađe osoblje. Osamdesetih godina to je rezultiralo manjim promjenama: spominjala se sudbina Židova, uspostavljene su istraživačke grupe i iznosili su se povijesni detalji, a postojala je i veća svijest o složenosti povijesti.

Usprkos tomu ili možda zbog toga dvije njemačke verzije odnosa prema povijesti dijelile su i neke sličnosti. Posebno u prvim desetljećima obje su države bile usredotočene na najbrojnije žrtve. Dugo vremena nije bilo ni spomena o sudbini homoseksualaca, Jehovinih svjedoka i Roma, a da ne spominjemo izostavljanje odštete. Oba su sistema doprinijela ideji nacizma kao nečeg stranog, nečeg što je nastalo daleko od običnih ljudi. Nije samo Istočna Njemačka imala tendenciju pojednostavljanja povijesti u smislu dobar – loš. U obje

države «kultura zgražanja» dominirala je obrazovnim pristupom.

Sagledavajući četiri funkcije memorijala Holokaustu danas (slaviti spomen, podsjetiti se, istraživati i učiti) možemo naglasiti kako je DDR imala tendenciju zapostavljanja istraživačkog rada i interpretirala je učenje kao tehnokratski pristup. BRD je pak trebala dugo vremena da razvije obrazovni koncept koji je išao dalje od iznošenja povijesnih činjenica. Konačno, ni memorijali Istočne ni Zapadne Njemačke ne otkrivaju promjene koje su povijesna mjesta proživjela prije nego li su postala «autentična» mjesta. Nisu samo Sachsenhausen i Buchenwald bili korišteni kao internacijski logori od 1945. do 1950. godine. Istu su namjenu također imali i Dachau i drugi zapadnonjemački logori. Naravno, sudbina ljudi u istočnonjemačkim logorima ne dozvoljava nikakvu usporedbu sa situacijom u Zapadnoj Njemačkoj. Kao što će biti pokazano na primjeru Buchenwalda, taj dio povijesti nije bio jednostavno samo prepušten zaboravu, već je također bilo zabranjeno i istraživanje. Usprkos tomu bilo je, a ponekad je to i danas, karakteristično za memorijale da ne otkrivaju socijalni aspekt svoje povijesti.

Buchenwald

Kao što primjer Buchenwalda pokazuje, neki od memorijala Holokaustu objedinjuju brojne aspekte. Koncentracijski logor Buchenwald, izvorno nazivan «Koncentracijski logor Ettersberg» osnovan je 1937. godine. Samo osam kilometara od Weimara – kulturna zajednica nacionalsocijalista odbijala je to ime koje je bilo povezano s Goetheom. Od njegova vremena, ali i u doba Trećeg Reicha te su šume bile popularno mjesto za izletišta. Do 1938. godine zatvorsku zajednicu predstavljali su politički protivnici nacističkog režima, obični kriminalci i Jehovini svjedoci. Pod pritiskom SS-a, zatvorenici su morali sami graditi svoje bijedne nastambe ali i barake SS-ovaca, vile komandanata, nastambu za sokole i čak zoološki vrt. Iako je Buchenwald u početku bio zatvor za njemačke političke protivnike, već 1938. godine Gestapo je doveo preko 13.000 njemačkih i austrijskih Židova, stotine Roma, homoseksualaca i tzv. društveno neprilagođenih. S porastom broja partizana, pripadnika pokreta otpora i ratnih zarobljenika iz različitih zemalja logor je bio pretvoren u «mjesto za obrazovanje i proizvodnju».

Unatoč činjenici da je Buchenwald kao «Stammlager» slao veliki broj zatvorenika u svoje vanjske logore po čitavoj Njemačkoj, taj je koncentracijski logor također bio važno mjesto za zločince. Čuvarske grupe, zvane «SS-Totenkopfverbände», bile su formirane u Buchenwaldu i trenirane od specijalno obučanih SS-ovaca. Njih se smatralo temeljem sistema koncentracijskih logora.

Da bi se shvatilo veliku vrijednost koju je DDR pripisao ovom mjestu, neophodno je prisjetiti se nekih povijesnih činjenica, a posebno događaja povezanih s njegovim oslobođenjem. Unutrašnje ustrojstvo logora određivalo je mogućnosti za preživljavanje. Kako se logor proširio, u siječnju 1945. imao je 110.000 zatvorenika, interes SS-a bila je efikasna administracija sposobna da upravlja tako velikim logorom. Ustrajnost političkih zatvorenika omogućila je zatvorenicima da preuzmu pojedine funkcije. Na takav je način Međunarodni odbor logora vođen od strane komunista povećao svoje mogućnosti da nadzire događaje i pomaže drugim zatvorenicima. Spašavanje velikog broja djece jedan je od njegovih postignuća. U vrijeme kaosa za zračnih napada u kolovozu 1944. godine zatvorenici su u logor krijumčarili oružje i formirali ilegalnu vojsku. Početkom travnja, kada su zatvorenici čuli da se približava američka vojska, pokret otpora u logoru pokušao je odgoditi odlazak evakuacijskih konvoja. Konačno 11. travnja moglo se čuti borbe u blizini, a odredi zatvorenika koji su se skrivali sa svojim oružjem preuzeli su glavni ulaz i krenuli u potragu za SS-ovcima u bijegu. Ta hrabra akcija zatvorenika poslije podne 11. travnja dovela je do stvaranja poslijeratnog mita o «samooslobođanju» zatvorenika Buchenwalda.

Postoji dakako nešto istine u toj legendi, a akcije zatvorenika su bile dobro dokumentirane. Međutim u kasnijoj literaturi u Istočnoj Njemačkoj njihov udio dobio je dominantno značenje, dok je uloga američke

vojske u oslobađanju logora bila ignorirana ili umanjivana. Mit o «samoslobođanju» dobio je svoj izraz u velikom spomeniku (Mahnmal). Prvu ideju za podizanje velikog spomenika u spomen žrtvama dali su preživjeli 1946. godine. Budući je logor još uvijek bio u funkciji, sovjetska tajna služba koristila ga je za internaciju utjecajnih nacista i osoba koje su bile opasne za okupaciju, tako da je spomenik nazvan «Ehrenhain» (Gaj časti) i inauguriran 1949. godine na mjestu masovnih grobnica više od 3000 žrtava ubijenih u koncentracijskom logoru. Nakon raspuštanja internacijskog logora 1950. godine većina je «autentičnih» građevina bivšeg koncentracijskog logora bila sistematski uništavana. U međuvremenu je vladina komisija ispitala mogućnosti izgradnje velikog nacionalnog memorijala, zamjenjujući «Polje užasa». Od 1954. do 1958. godine izgrađene su goleme stele koje prikazuju epizode patnje i otpora u Buchenwaldu, grobnice, «cesta nacija» i ogroman zvonik. Ispred tornja kipar Fritz Cremer oblikovao je predimenzioniranu skulpturu grupe prkosnih zatvorenika koji dižu šake u pobuni protiv tlačitelja. Grupe koje su dolazile u posjet učilo se kako je «logor uglavnom bio korišten za zatvaranje herojskih antifašista, socijalista i komunista koji su se suprotstavili fašizmu i kapitalizmu». Političari su obično logor koristili kao mjesto za masovna okupljanja. Za druge logor je bio mjesto žalovanja. Do danas preživjeli svake godine na obljetnicu oslobođenja dolaze položiti vijence u toranj.

Drugi fokus bio je muzej na izvornom lokalitetu, otvoren 1958. godine. Izložbom su dominirala načela: «antifašističko i antikapitalističko obrazovanje». Sredinom osamdesetih muzej je ipak doživio izvjesne promjene. Muzej je s revidiranom verzijom postava preseljen u obnovljeno skladište – najveću zgradu koncentracijskog logora koja datira iz razdoblja utemeljenja. Nova koncepcija zabilježila je neke važne

ispravke, ali je i dalje bila pod očiglednim utjecajem partije.

Nije bila spomenuta ni proizvoljna rekonstrukcija originalnog koncentracijskog logora ni ambivalentno razdoblje sovjetskog internacijskog logora, u kojem su iznimno loši uvjeti života bili uzrok velike smrtnosti. Što se tiče internacijskog logora između 1945. i 1950. godine i njegove uloge u Istočnoj Njemačkoj autori brošure «Buchenwald – obilazak memorijalnog lokaliteta» bilježe: «Povijest specijalnog logora br. 2 i postojanje masovnih grobnica bilo je tabu u Demokratskoj Republici Njemačkoj. Premda su neki ljudi znali za postojanje grobnica sjeverno od logora, nije postojao nikakav formalni oblik komemoracije ni bilo kakav spomenik.»

Paradigmatske promjene

Kako je pokazano, odnos Njemačke prema Trećem Reichu i prezentaciji memorijala Holokaustu promijenio se početkom osamdesetih godina. Izgubivši tabue, blisku prošlost je bilo moguće sagledati u obje države. Rezultat je više od 35 memorijala i oko 250 lokalnih i regionalnih inicijativa.

Danas je povijesni, politički i obrazovni pristup u njemačkim memorijalima posebno uvjetovan trima stajalištima:

1. Memorijali su mjesta za učenje. Za mlade generacije čin sjećanja ne može biti prisjećanje na događaje koje nisu doživjeli kao što je to za preživjele. «Sjećanje» danas znači «podsjetiti se» tonskim zapisima, izlaganjima ili pisanim dokumentima preživjelih ili treće strane. Tradicionalne funkcije memorijala moraju biti zbog toga proširene.
2. Odnos prema krivcima i značenje prošlosti za nas sadašnji život. Nije samo «Haus der Wannsee-Konferenz» ekskluzivno usredotočena na djelovanje zločinaca nego sadrži i aspekt njihove socijalizacije. Slijedeći poruku Prima Levija: «Dogodilo se, i može se ponovno dogoditi», većina suvremenih memorijala Holokaustu naglašava bavljenje zločincima. Ni osjećaj zaprepaštenosti često generiran u prošlim vremenima, ni racionalan pokušaj da se objasni prošlost, nisu dovoljni da bi se spriječili slični događaji.
3. Memorijali Holokaustu mjesta su dvostrukog povijesnog značaja. Buchenwald ilustrira primjer

«uništavanja i rekonstrukcije», koje je autentično mjesto proživjelo u proteklih pet desetljeća. To nije samo slučaj s memorijalima u Istočnoj Njemačkoj, niti je to pitanje prošlih vremena. Otkrivanje različitih načina korištenja bivših logora tijekom nekoliko proteklih godina doveo je do novog koncepta memorijala. Danas se uviđa da je njihova obaveza istaknuti kako su čak «autentična» mjesta kulturni proizvodi društva. Kako istočnonjemački memorijali moraju odgovoriti na izazove dvaju diktatorskih režima, upravo oni često prolaze kroz duge i teške procese revizije. To je ujedno i njihova prednost, iako su izrazito osjetljivi na mnoštvo gledišta na »neke« dijelove prošlosti. Zbog toga je dokumentacija o događanjima nakon 1945. postala sastavni dio memorijala.

Iznesena tri stajališta o sadašnjem radu u memorijalima Holokaustu naglašavaju kako ne postoje jednostavni odgovori na prošlost i njezinu važnost za sadašnjost. Geneza memorijala i njihove promjene tijekom vremena potvrđuju da ta mjesta ne mogu biti prezentirana kao «vječna istina». Čežnja za orijentacijom u složenim društvima jaka je i razumljiva, ali razvoj primjerene stručnosti koja se odupire primamljivosti jednostavnih rješenja može se postići samo kritičkim pristupom. Zbog toga su memorijali svjesni činjenice da ne mogu ispuniti velika očekivanja političara koji žele posjet memorijalima Holokaustu vidjeti kao djelotvoran i univerzalan lijek protiv desnog radikalizma. Promatrajući stalne oscilacije između obrambenih mehanizama i procedure s osjećajem krivnje, treba pretpostaviti kako će se debate o različitim pristupima u Njemačkoj i dalje nastaviti još dugo vremena te ostati kontradiktorne – kao i sama povijest.

Snješka Knežević

Stephanie Schell-Faucon godinama je poučavala obrazovanje odraslih na sveučilištu u Koelnu, a svoju doktorat napravila je na temu pomirenja u podijeljenim društvima. Uz svoj profesionalni rad, dr. Schell-Faucon bila je uključena u interkulturalni rad i suočavanje s prošlošću.

Početak 20. stoljeća na filmovima i fotografijama u boji

Činjenica je da čak i u Parizu mnogi ne znaju za jednog od najvećih židovskih filantropa 20. stoljeća Alberta Kahna (1860. - 1940.) ili za njegovu važnu ostavštinu. Priznajem da sam i sama saznala posredstvom serije dokumentarnih filmova BBC-a posvećenih Kahnovoj 'Arhivi planete', dragocjenoj kolekciji fotografija i filmova s početka 20. stoljeća. Odlična i informativna serija BBC-a potaknula me da posjetim Muzej i vrt Alberta Kahna čim se nekim povodom nađem u Parizu. Prije dva tjedna ukazala mi se takva prilika...

ALBERT KAHN – ARHIV PLANETE, MUZEJ I VRT

U muzeju, suvremenoj zgradi nadograđenoj na kuću Alberta Kahna, u kompleksu koji obuhvaća i park odnosno Kahnov vrt mira upravo se održavala izložba prvih fotografija u boji projektiranih sa staklenih ploča, odnosno *autokroma*, o Bretanji i tamošnjim običajima s početka 20. stoljeća. Posjetiteljima izložbe otvara se prozor u navike i običaje davno nestalog svijeta u koji sada možemo zaviriti zahvaljujući fundusu ovog muzeja. I druge izložbe koje se temelje na materijalima skupljenima u toj kolekciji sve češće putuju po svijetu, onuda kuda su kamerama snimali Kahnovi fotografi. Vjerojatno je Francuski institut imao koju od takvih izložbi na programu i u Zagrebu, stoga neka mi bude oprošteno ako o tome nisam informirana.

U katalogu bilješka o Albertu Kahnu navodi da se rodio 1860. godine u maloj židovskoj trgovačkoj zajednici u pokrajini Alsace, gdje mu je otac bio trgovac stokom. U desetoj godini umire mu majka, a otac se ponovi ženi majčinom mlađom sestrom, što je bio čest običaj u židovskim obiteljima. Iste godine izbija francusko-pruski rat. Nakon rata njegov otac i jedan dio obitelji opredijelili su se za francusko državljanstvo

zbog čega su se morali iseliti u Francusku, kad je Alsaceom poslije rata zagospodarila Njemačka. Sa 16 godina Albert je pošao u Pariz i zaposlio se u banci braće Goudichaux, svojih daljnjih rođaka. Radeći u banci usporedno je pripremao maturu i za dvije godine uspješno položio ispite iz humanističkih i egzaktnih znanosti. U pripremama ga je instruirao godinu dana stariji student Henri Bergson.

Usporedno s poslom u banci diplomirao je pravo 1885. godine. Pokazalo se da je posebno nadaren za praćenje fluktuacija dionica zbog čega je brzo napredovao i u nekoliko godina, između 1889. i 1893., namaknuo prilično bogatstvo tako da je postao mlađi partner banke, a 1898. godine osniva vlastitu banku. Njegova Banka Kahn bila je vrlo uspješna i cijenjena, surađivala je s etabliranim financijskim institucijama, sudjelovala u međunarodnim investicijskim projektima, posebno u Japanu, a njezini namještenici pripadali su sindikatima

U brizi za očuvanje zdravlja studenata za koje je vjerovao da su budućnost Francuske, Kahn je 1929. godine financirao Centar za preventivnu medicinu pri sveučilištu u Strasbourgu i Centar za istraživanje u borbi protiv tuberkuloze i sifilisa, najkobnijih bolesti tog doba.

s kojima je Kahn surađivao. Kahn je putovao u Kinu, Japan i Južnu Ameriku pa 4000 stereoskopskih ploča (fotografski postupak koji restituira reljefnost slike) što su ih slikali on i njegov vozač Albert Duarte (nadareni vozač postao jedan od prvih Kahnovih fotografa) postaju baza kolekcije 'Arhiva planete'. Zbog izuzetnog dara anticipiranja pada burzovnih vrijednosti, Kahn je posebno cijenjen i u Francuskoj i u internacionalnim

bankovnim krugovima, a njegovo bogatstvo se ozbiljno povećava.

Albert Kahn je 1898. godine utemeljio stipendije za tek diplomirane elitne profesore i nastavnike (od 1905. godine za te stipendije mogle su se natjecati i žene) koji se ističu u podučavanju različitih disciplina. Stipendija im je omogućila putovanje oko svijeta u cilju obogaćivanja znanja uz obavezu da ga koriste u nastavi. No odmah po povratku bili su dužni izvijestiti o konkretnim pojavama i svojim iskustvima posebnu komisiju udruge *'Autour de Monde'* sastavljenu od vodećih pripadnika

francuske intelektualne elite. Komisija je proučavala društvene i političke prilike u raznim zemljama uz pomoć fotografija u boji i crno bijelih filmova iz 'Arhive planete'. Stipendije su dodjeljivane i u drugim zemljama - Japanu, Rusiji, Njemačkoj i Sjedinjenim Državama. Ukupno je dodijeljeno 147 takvih stipendija u razdoblju od 1906. do 1949. godine, a udruga *'Autour de Monde'* tražila je od stipendista favoriziranje internacionalizma kao pogleda na svijet. Kahn je nastojao da se u Francuskoj uvede obavezno poznavanje stranih zemalja tako da bi se tijekom školovanja djecu navelo na razumijevanje i poštivanje pojava i tradicija u cijelom svijetu što se može smatrati civilizacijom.

Svjestan da njegovo vrijeme svjedoči rapidnim promjenama zbog tehnološkog napretka, industrijalizacije, stvaranja nacionalnih država i oblikovanja nacionalnih identiteta i da stoga slijede velike promjene u životima mnogih ljudi, Kahn je želio kreirati ikonografsku memoriju ljudskih zajednica, njihove okoline i načina života, posebno onih tradicionalnih, duboko uvjeren da poznavanje različitih kultura i načina života može poboljšati međunarodne i međuljudske odnose u cilju očuvanja mira.

Stoga u godinama svoje zrelosti, između 1898. i 1931., posvećuje vrijeme i imetak utopističkoj ideji propagiranja i unapređivanja univerzalnog svjetskog

mira te s tim ciljem utemeljuje razne institucije. Neumorno radi na širenju internacionalizma, putuje svijetom i poziva k sebi na razgovore i susrete značajne ljude iz raznih zemalja. Postoji podatak da je Albert Kahn u svojim kućama, na domak Pariza ili u Cap St Martinu na francuskoj Rivijeri ugostio više od 5000 znamenitih osoba iz raznih zemalja s kojima je vodio razgovore o raznim mirotvornim inicijativama. Impozantna je lista institucija i udruga koje je on utemeljio ili inicirao osnivanje.

Početak Arhiva planete - fotografiranje pojedinih francuskih regija

Kahn je 'Arhiv planete' počeo graditi slikanjem pojedinih regija Francuske. Slikane na početku 20. stoljeća te nam fotografije predočuju svijet kao seosku idilu, ali ne samo to, iz njih je očigledno da agrarana zemlja ostaje prazna zbog pada nataliteta. Gledamo tu agrarnu zemlju, prepunu razlika, poštivanja različitih tradicija i različitih govornih jezika. No poslije francusko- njemačkog rata i gubitka pokrajine Alsace, vladajući francuski krugovi odlučili su konsolidirati zemlju i stvoriti jaku i jedinstvenu nacionalnu državu zbog budućih ratova za koje je potrebno topovsko meso. Jer općenito je ljude teško galvanizirati kad država nije jedinstvena, a takva filozofija će označiti

smrtno zvono etničkom bogatstvu i različitostima od kakvih se sastojala Francuska, uostalom kao i cijeli europski kontinent. Tom je svijetu prijeto odumiranje jer se istovremeno s prijelazom stanovništva u gradove mijenjao njihov način života, a stvarao demografski problem. Francuska vladajuća elita je zabrinuta, Njemačka se naoružava i ima na raspolaganju 2.5 milijuna vojnika, daleko više nego što može podići Francuska. Jedino se umjetnim stvaranjem patriotizma i podizanjem nacionalne svijesti može postići da milijuni mladih ljudi pođu u rat, kao što se dogodilo 1914. godine.

U takvoj klimi, uvjeren da fotografija i film mogu pomoći boljem razumijevanju među ljudima i spriječiti krvoproliće, Kahn se kao pacifist zalaže za promoviranje internacionalizma. Nažalost bogata tapiserija europskog života ta babilonska kula jezika, narječja, fizičkih i povijesnih razlika, jednom rječju svijet koji je tada bio na putu nestajanja, de facto je i nestao 1914. godine. I ostao dokumentiran u Kahnovoj kolekciji. Nije teško zamisliti beznađe pacifista, kakav je bio Kahn, kad je usprkos svim svojim nastojanjima 1914. godine proglašen rat. Ipak u kakvu god šoku da se našao, reagirao je brzo i sa smislom te samo tri dana nakon proglašenja rata, Albert Kahn je inicirao i osnovao Odbor nacionalne pomoći za pomoć ratnim žrtvama.

Za direktora odgovornog za znanstveni program Arhiva planete Kahn je imenovao znanstvenika Jeana Brunhesa. Istovremeno utemeljuje kao znanstvenu disciplinu etnografiju pod nazivom *la géographie humaine* kao odjel na institutu *Collège de France*. Prije odlaska misije u sve kutove svijeta Jean Brunhes je Kahnovim fotografima i snimateljima davao upute što je važno snimati.

Kahn je angažirao Augusta Leona kao prvog profesionalnog fotografa. Leon se do tada bavio proizvodnjom komercijalnih razglednica. S Kahnovim projektom ostao je dvadeset godina da bi od 1919. godine vodio fotografski laboratorija Arhive planete. Između 1913. i 1917. u nekoliko navrata Auguste Leon je putovao na Balkan. Prema uputama Jeana Brunhesa fotografi su ignorirali novo izgrađene četvrti, modrene gradnje, građansku klasu odjevenu po europskoj modi, a privilegirali oblike ljudskih djelatnosti čiji je nestanak bio samo pitanje vremena pred razarajućim napretkom i povijesnim promjenama. Povrh svega zanimala ih je polimorfnost ljudskih tipova i kultura,

povijesni spomenici, uglavnom bogomolje, krajolik kad je integralni dio tradicionalnog načina života, sela ili grada i njihove okoline, stanovništvo u tradicionalnim svečanim ili svakodnevnim nošnjama, zanatske radionice i razni aspekti društvenoga života. Oslabljeno Osmansko Carstvo na samrti bilo je teren za stvaranje novih nacionalnih država, a zbog podjele teritorija došlo je do balkanskih ratova. Kahnovi su fotografi slikali taj bitni trenutak promjene zemljopisne karate stvaranjem nacionalnih država.

Posebni interes za fotografiranje židovskog stanovništva

S posebnim je zanimanjem Leon fotografirao židovsko stanovništvo Soluna i diljem Balkana. Divio se njihovoj Ladino kulturi, stoljećima sačuvanom načinu odijevanja i njihovu životu u gradovima koji su zbog etničke raznolikosti do 1913. godine bili egzotični i uzbudljivi. Posebno je bilo važno dokumentirati etnička čišćenja – tu stravičnu pojavu koja je obilježila balkansku povijest tijekom 19. pa sve do kraja 20. stoljeća. Auguste Leon je dokumentirao slikama jedan svijet razoren balkanskim ratovima. U to vrijeme je i Lav Trocki, kao ratni dopisnik kijevskih novina, pisao o freziji uništavanja, o golemoj ljudskoj cijeni prvih etničkih čišćenja. Balkanski su ratovi potpuno promijenili sastav stanovništva balkanskog poluotoka. U to vrijeme iselilo se iz Srbije, Makedonije, Grčke ili Bugarske oko pola milijuna muslimana. Gledajući danas fotografije i filmove staraca, žena, djece kako napuštaju svoje stoljetne domove i odlaze bez ičega u ništa, samo nas podsjeća na stalno i tragično ponavljanje istoga na tim područjima. Dokumentirane patnje tih jadnih izbjeglica bez ikakve pomoći ni od kuda, u bezizlaznoj situaciji, pritom lokalno stanovništvo nigdje ne pokazuje ni najmanje sažaljenje prema njima. Tako je 20. stoljeće na Balkanu počelo s etničkim čišćenjem, prvo muslimana, za nekoliko desetljeća i Židova s Balkana. U Solunu pod grčkom opsadom kamera Augusta Leona zabilježila je posljednje tragove te bogate raznolikosti pripadnika četiriju različitih religija kako žive bez trzavica jer je budućnost bila isključivo grčka. Tu su ponosne i elegantne muslimanke, ciganske ljepotice, prekrasne Sefardkinje u španjolskim dvorskim haljinama, nošnje koju su kao i druge običaje kroz stoljeća sačuvali kao i jezik, kulturu i navike zemlje iz koje su bili protjerani 400 godina prije. Putujući arapskim zemljama Kahnovi

su fotografi i snimatelji često bilježili život Sefarda i u drugim arapskim gradovima na Mediteranu. U to vrijeme još uvijek izgledaju zadovoljno, na zalazu Osmanskog Carstva kao da su se sve razlike izbrisale.

Posebno su se dugo fotografi zadržali u Palestini i filmskom kamerom dokumentirali događaje i stanovništvo tada potpuno orijentalne zemlje s malim brojem europskih Židova. Na filmskoj traci ostao je zabilježen veliki događaj kad je lord Balfour na otvaranju Hebrejskog sveučilišta u Jeruzalemu održao pozdravni govor. No, istovremeno kada i lord Balfour, po Palestini putuje francuski kardinal kao papški nuncij koji je zabilježen na filmskoj traci kako harangira protiv stvaranje židovske države u razgovorima s palestinskim vjerskim poglavarima.

Humanistički vrt

U vrtu uz obalu Seine Kahn je realizirao svoj san o skladu među ljudima stvaranjem različitih krajolika koji evociraju različitost planete. Svoj je vrt Kahn zamislio i ostvario kao san o miru među ljudima mješavinom kontrastnih tema koje se harmonično isprepliću ili dotiču. Oko njegove kuće je plava šuma iza koje je močvara a iza nje zlatna šuma koja graniči s prerijom. Sve to se prelijeva u jesenski bogatoj paleti boja. Plavetnilo srebrnih borova, žutilo jesenjih breza i crvenilo japanskih topola. Zatim je tu crnogorična šuma, onakva kakve rastu u planinskom predjelu pokrajine Vosges u kojoj je Kahn proveo djetinjstvo. Na tu se šumu nastavlja elegantni engleski vrt sa slikovitim paviljonima. No japanski vrt s bistrim potocima i crvenim elegantnim mostićima, skulpturama i pagodama i japanskim selom najbolje odražava oduševljenje Alberta Kahna tom dalekom kulturom. Tu je i francuski formalni vrt, voćnjak i ružičnjak. U jesen kad sam posjetila vrt, očaralo me bogatstvo boja, raslinja, potoka, slikovitih mostova i pagoda i apsolutni mir koji tu caruje. Zamislila sam kako Kahn kroz prozor svoje kuće promatra posjetitelje vrta i drago mu je da ga se sjećamo.

Godine 1929. zbog velike burzovne krize Kahn počinje gubiti na burzi da bi 1931. godine Banka Kahn morala proglasiti bankrot. Njegov vrt i kuću tada plijene lokalne vlasti departmana Haut-de-Seine no ipak Albertu Kahnu bude dopušteno da ostane u kući doživotno. Godine 1937. lokalne vlasti otvaraju vrt mira za javnost. Godine 1940. , razočaran razvojem

političkih događaja i još jednim europskim ratom, Kahn umire u svojoj kući u 80-toj godini. No blaga smrt je stigla pravovremeno poštedjevši ga mnogih poniženja, zlostavljanja i kao Židova sigurne deportacije i smrti u užasnim prilikama.

U okupiranoj Francuskoj njegovu je kuću zaposjela njemačka vojska u kojoj su ostali do oslobođenja Pariza. No, kao nekim čudom, cijela Arhiva planete ostala je netaknuta. Kako je kuća bila u vlasništvu Departmana Haute -de- Seine (nalazi se na zadnjoj stanici pariške linije metroa Boulogne- Billancourt, tik do mosta i istoimene stanice metroa Pont de St Cloud) prošlo je skoro 30 godina od Kahnove smrti da bi iz lokalne uprave odlučili ozbiljno se baviti sređivanjem Arhive planete

Sedamdesetih godina kad su otvorili Arhivu pokazalo se da imaju u rukama neprocjenjivo blago, svijet s početka stoljeća slikan u boji, dokumentiran crno bijelim nijemim filmovima i fotografijama. Osnovni fond Arhive planete sadrži 72 000 autokrom ploča, najveća takva kolekcija u svijetu. Autokrom je bio prvi industrijski postupak fotografiranja u boji i sastojao se od staklene ploče s ugrađenim filtrom od tri osnovne boje od granula krumpirovih pahuljica obojenih zeleno, ljubičasto i narančasto i jedne crno-bijele emulzije. Taj sistem otkriće je braće Lumiere koji su ga industrijski počeli proizvoditi od 1907. godine . Stimuliran tim postupkom već 1908./9. Kahn započinje stvaranje Arhive planete i šalje svoje fotografe, njih 200 u pedesetak zemalja sa zadaćom fotografskog dokumentiranja tradicionalnih običaja i rituala, koji su na putu izumiranja u raznim dijelovima svijeta. Kahnovi fotografi i snimatelji osim fotografskog materijala snimili su u 20 godina djelovanja udruge Arhiv planete i oko 100 sati 35mm crno-bijelog filma tako da se filmski arhiv uglavnom sastoji od nemontiranih filmskih traka i nešto montiranih filmova iz Kahnova vremena.

Daljnje informacije o muzeju može se potražiti na www.hauts-deseine.net ili www.vallee-culture.fr

Vesna Domany Hardy

Duga povijest židovske zajednice u Rijeci vidljiva je i na židovskom groblju, koje je nedavno bilo u opasnosti da zauvijek nestane. Spašeno je na vrlo moderan način - osnivanjem digitalnog groblja...

OD GROBLJA NA ZAGRADU I KOZALI DO VIRTUALNOG GROBLJA NA INTERNETU

Godine 1781. dolazi u Rijeci do službenog osnivanja židovske samostalne bogoštovne općine s vlastitom bogomoljom i malim grobljem izvan gradskih zidina na predjelu Zagrada odnosno Pomerija. Kako se okolno područje vinograda oko groblja pomalo izgrađivalo i pretvaralo u (buduću) stambenu zonu, tako počinju i sve glasniji protesti građana, a stanovnici područja Zeniković 1871. godine traže preseljenje aktualnog (starog) židovskog groblja na područje novog - kozalskoga. Kao razloge za to navode da je židovsko groblje smješteno na privatnom zemljištu, a uz to je, kako su tvrdili, bio i preblizu prometnoj ulici i naseljenom području. Novo će, međutim, židovsko groblje uistinu proraditi tek 1904. godine na unaprijed

za nj predviđenom polju novoga komunalnog groblja Kozala.

Gradska je uprava u Rijeci u više navrata upozoravala Židove da prestanu s ukopima na svom starom groblju, a nakon povlačenja Francuza iz Rijeke, 1831. godine, i pismeno je nudila Židovima da, zajedno s pravoslavicima, otkupe dio groblja na Kozali i tamo pokapaju mrtve, određivši im i rok za preseljenje koji je Židovima bio prekratak te su se žalili. Ni nakon otkupa tzv. "zemljišta Tudorovich" 1836. godine, dio kojeg je bio predviđen za Židove (a dio za pravoslavce), oni ne poduzimaju ništa glede preseljenja iako se u vezi s tim u više navrata sastaju s pravoslavicima. I dok su pravoslavci ipak 1856. godine bili preseljeni na Kozalu, Židovi su, zbog specifične i teške situacije, tamo stigli tek 1875. godine. 1.338 Židova ostalo je pokopano na Kozali.

Na svojim je nacrtima groblja od samog početka inž. Emily planirao, ucrtavao i upisivao polje za židovsko groblje. Na nacrtima iz 1856. to je bila ugaona parcela odmah lijevo uz ulaz u groblje (na mjestu sadašnjeg servisnog i klesarskog dijela). Inženjer Giacomo Mattich 1882. predlaže nacrt za uređenje tog pravokutnog polja, ograđuje ga zidom od susjednog komunalnog polja i donjeg, katoličkog groblja.

Poprečnim zidom koji dijeli teren na dvije polovice, nivelirao je blagi nagib u dva nivoa. Na nacrtu je zapisano da će radove izvesti protomuratore Giovanni Serdoz, glavni zidarski majstor. U međuvremenu je Societa Chevra Cadischa di Fiume dokupila dio zemljišta za ukop radi proširenja židovskog groblja. Iz Plana povećanja izraelitskog groblja s kraja 1889. godine, koji je Tehnički ured dobio tek 1893. godine, vidljivo je da se proširenje odnosi na susjednu parcelu koja je bila fondo comunale, površine gotovo dvostruke od već postojećeg židovskog groblja. Obje parcele, stara i nova, bile su smještene uz južni ogradni zid. U tom je planu bio definiran i zid prema udolini na zapadu, koji je odijelio židovsko groblje od katoličkog, a koji postoji i danas.

Na dijelu staroga groblja, uz ogradni zid prema cesti kojom se iz Rijeke prilazilo glavnom ulazu u groblje Kozala, graditelj Francesco Plaček je zamislio malu mrtvačnicu s ulazom za groblje. Kućica je projektirana kao prizemni objekt s dvoslivnim krovom. Pročelje je simetrično podijeljeno na dva lučna otvora s okulusom na sredini čela i nizom polukružnih slijepih arkadica pod strehom, što građevini daje neoromanička obilježja. U polovici je kućice trebala biti mrtvačnica, a u drugoj pasaž s ulazom u groblje.

Čini se da je ova građevina ubrzo postala premala jer u lipnju 1893. godine Plaček predlaže novi nacrt mrtvačnice, nešto većih dimenzija, pravokutnog tlocrta s tri prostora. Između dviju odarnica, za uobičajene smrtne slučajeve i one od zaraze pasaž je s vratnicama od kovanog željeza. Pročelje je neoklasicističko, tripartitno - između četiri korintska polustupa na visokim bazama bočni su zidovi ukrašeni horizontalnom vrpčastom rustikom, a središnji je prolaz pod polukružnim lukom. Cijelo je pročelje zaključeno dvojnim arhitravom, a središnji je dio naglašen povišenim zabatom.

S vremenom je pokapanje na židovskom groblju prihvaćeno, a u južni su ogradni zid zazidane dvadeset dvije nadgrobne ploče prenesene s prvog židovskog groblja, terena Zenikovich iz Zagrada. Cijelo je groblje opasano željeznom ogradom, koja je poslije uklonjena i zamijenjena zidićem. Zbog progona Židova i iseljavanja nakon Drugog svjetskog rata, veći je dio grobova bez nasljednika i vlasnika pa ubrzano propada.

Ideja o digitalnom groblju

Novije grobljansko polje s 313 grobova postalo je 1993. godine spomen-groblje i zaštićeno spomen-područje. Iste godine obnavlja se mrtvačnica židovskog groblja na Kozali sredstvima Grada Rijeke.

U novijoj je povijesti opet bilo nevolja jer je 1976. godine došlo do eksproprijacije židovskog groblja, koje je dano na uporabu i upravljanje Općini Rijeka odnosno

Komunalnoj organizaciji udruženog rada “Parkovi i nasadi”, dok je starije grobljansko polje s 226 trebalo biti ustupljeno za javnu uporabu

Uplatom uporabe tog polja za sljedećih trideset godina, Židovska općina ipak ga je uspjela zadržati.

Vjerojatno razdoblje od 30 godina izgledalo jako dugačko a vjerojatno se nekima činilo kao cijela vječnost, ali godinu po godinu i taj veliki period od 30 godina i ugovor o trideset godina neprekopavanja je istekao. A to se dogodilo 2007. godine i židovsko groblje nakon 30 godina mira i “blagostanja” opet se našlo u trenutačno velikom i naizgled nerješivom problemu.

Omladina je od starije generacije dobila zadatak da na svojim sastancima popiju čaj i raspravljaju o idejama odnosno o tome kako bi se pitanje židovskog groblja moglo riješiti. Rasprave i razgovori su trajali nekoliko mjeseci, a malo po malo rodila se ideja da se groblje, ako se već ne može spasiti od prekopavanja, to jest eksproprijacije (polje b je spašeno jer je stavljeno pod spomeničku baštinu a polje A nije) da spasimo groblje barem virtualno - najmodernijim informacijskim i telekomunikacijskim tehnologijama. Ponudili smo upravnom odboru Židovske općine Rijeka našu ideju i većina u odboru se složila s nama da je to jedino moguće trenutno i privremeno rješenje - da se bar spase imena i svi povijesni podaci na groblju koji su dostupni. Nas nekoliko najstarijih omladinaca počeli smo pisati projekt da ga prijavimo na natječaj jedne britanske zaklade. Projekt je pisan tri puta dok nije napisan tako da smo s njime svi bili zadovoljni.

Prvo sam prijavio projekt na natječaj za projekt “Incubator” u Stockholmu. U Švedskoj sam i radio na istom projektu i unio neka poboljšanja.

Prije svega želio bih vam objasniti sam pojam “digitalno groblje”. Pretpostavljam da će vam ime naziva projekta izgledati apstraktno pa čak i nerealno.

Naime, digitalno židovsko groblje nastaje upravo uz pomoć vrhunske informacijsko – telekomunikacijske

tehnologije. Ideja je bila napraviti bazu podataka na internetu koja bi sadržavala sve dostupne podatke o svakom posebnom grobu plus njegovu sliku. Ti su podaci:

- 1) ime i prezime “vlasnika” groba
- 2) godina rođenja i smrti
- 3) broj pokopanih u grobu
- 4) dimenzije groba (visina, širina, dužina)
- 5) vrsta slova
- 6) materijal od kojeg je napravljen t tako dalje.

Slike groba su vrlo važne.

U rujnu 2008. godine prijavili smo projekt na natječaj jedne engleske zaklade i tražili smo deset tisuća funti, a s obzirom na globalnu financijsku krizu podržali su nas s manje od jedne trećine iznosa.

Nakon što smo primili novac, prvo što smo napravili bilo je to da dogovorimo s arhitektom da napravi novi situacijski plan koji nije rađen još od 1977. godine i koji je trebalo nadopuniti s velikim brojem pokojnika koji su u međuvremenu na groblju pokopani..

Plan kao i popis ukopanih bio je vrlo važan jer su se na situacijskom planu vidjela sva grobna mjesta napisana po kronološkom redu. Zanimljivo je da se brojevi grobnih mjesta nakon grobnog mjesta broj 117 sele iz polja A u polje B, iako bi po pravilima religije grobna mjesta morala ići zmijoliko.

Kad smo sve pripremili, pronašli smo studente koji su bili voljni za mali novac – skoro bih rekao - džeparac doći na riječko židovsko groblje i dva dana za redom udarnički raditi zajedno sa mnom i mojom projektnom savjetnicom.

Terenski rad se sastojao u tome da se svaki pojedini

grob izmjeri, da mu se odrede dimenzije, prepíše ime i prezime, odredi vrsta slova i sve to se prepíše u grobni formular a poslije se prepisuje u internet bazu podataka o pokojnicima.

Želio bih vam nešto reći i o internetskoj bazi podataka i programu za punjenje te baze. Oba programa koncipirana su tako da se na svaki broj grobnog mjesta upisuje ime i prezime pokojnika za kojega se upisuju i godine rođenja i smrti, ako su bili dostupni ti podaci. Isto tako ako ima više pokojnika u istom grobu, upisuju se podaci svakome posebno. Najstariji pokojnik je “vlasnik” ili nositelj groba,,,

Ostali podaci vezuju uz na broj grobnog mjesta.

Važnost projekta

Trenutno se bavimo upisivanjem podataka u bazu. Na žalost u prvoj fazi nestalo nam je novaca u proračunu, kad smo završili dokumentiranje i slikanje grobova na polju B. Nadamo se da ćemo uskoro dobiti novac od nekog donatora za polje A da možemo kompletirati bazu podataka s cijelim kompletnim grobljem.

Ovaj projekt ima nekoliko izuzetno važnih planiranih rezultata a to su – prvi i najvažniji da imamo prvi put od Drugog svjetskog rata koliko-toliko sređenu i sistematiziranu situaciju na groblju, drugi planirani rezultat je to da svaki potomak bivših članova zajednice i građana Rijeke može pristupiti internetskoj bazi s bilo kojeg mjesta na svijetu i tu bazu pretražiti po imenu i prezimenu (zasada je u planu pretraživanje po grobnom mjestu i po situacijskom planu). Osim toga, bazu će moći koristiti povjesničari i istraživači. Ti podaci važni su i za grad Rijeku. I, možda najvažnije, na ovaj način na digitalnom groblju sačuvat ćemo sve podatke o grobovima i spasiti 200 godina povijesti i ujedno sačuvati vječni spomen na ljude koji su na tim grobljima bili sahranjeni.

Na kraju želim naglasiti da smo istražujući groblje pronašli više od trideset grobova koji nisu ucrtani na planu, niti su imena sahranjenih bila upisana u popise sahranjenih, nadalje dva-tri groba su pregažena asfaltom to jest preko njih je prošla cesta za grobljanska vozila. Nekoliko desetaka grobova je utonulo u zemlju...

I na kraju, na polju A ovog groblja negdje spava Leopold Pavle Lebl bliski rođak Teodora Hercla i naše drage prijateljice, predsjednice židovske općine Split – Ane Lebl.

Filip Kohn

Na prvi pogled ništa u Solunu ne podsjeća na činjenicu da je ovaj grčki grad nekad bio poznat kao "Jeruzalem Balkana". Prilično monotona betonska arhitektura, ranokršćanski i bizantski spomenici te antičke iskopine okružene modernim stambenim blokovima ne daju naslutiti da je ovdje nekad cvjetala sefardska kultura i da su Židovi činili većinu stanovništva sve do 1920-ih.

SOLUN - JERUZALEM BALKANA

Tragova kulture koja je obilježila povijest Soluna od 16. do 20. stoljeća danas je jako malo i prosječan turist teško će na njih uopće naići osim ako ih ciljano ne traži. Ne naglašava se to niti u turističkim brošurama, gdje se Solun opisuje kao "alternativni" grčki grad, "umjetnički", "nekonvencionalan", no rijetko se spominje njegova multikulturalna prošlost. Sve što je danas ostalo je par vila koje su pripadale prominentnim židovskim obiteljima, jedna džamija sagrađena za zajednicu *deunmé* (Židove koji su se preobratali na islam slijedeći lažnog mesiju Sabbatai Zevija) i par novijih sinagoga, sagrađenih nakon velikog požara 1917. godine u kojem je izgorio cijeli povijesni centar Soluna, uključujući sve 32 povijesne sinagoge.

Stoga je najbolji način za upoznavanje "sefardskog Soluna" posjet tamošnjem *Židovskom muzeju*, relativno malom muzeju smještenom u jednoj od rijetkih zgrada u središtu grada koje su preživjele veliki požar. Nekad je

u toj zgradi bio smješten ured židovskih novina *L'indépendant* (francuski naziv ne treba iznenaditi, jer su elitni židovski krugovi u Solunu govorili francuski i to zahvaljujući školi *Alliance Israélite Universelle*), a 1997. godine zgrada je renovirana povodom proglašenja Soluna kulturnom prijestolnicom Europe te godine.

Prvo s čime se posjetitelj upoznaje u muzeju jest slavni solunski židovski nekropolis, najstariji i najveći na sefardskom Istoku, ovdje dokumentiran

fotografijama i nekolicinom sačuvanih fragmenata nadgrobnog kamenja. Groblje se nalazilo u istočnom dijelu grada, izvan gradskih zidina, a opseg mu se počeo povećavati nakon dolaska iberskih Židova da bi do Prvog svjetskog rata doseglo površinu od 320 000 kvadratnih metara.

Nekropolis je preživio veliki požar, grubu helenizaciju Soluna i popratne ispade antisemitskog nasilja, da bi ga 1942. godine uništili nacisti, a ruševine dodatno poharale mase u uvjerenju da su Židovi tamo skrili svoja blaga. Nadgrobne stele su zatim korištene kao građevinski materijal u gradnji školskih igrališta, zgrada fakulteta, pločnika, a hebrejski natpisi često nisu ni uklonjeni tako da se i danas mogu vidjeti.

Izložba pokušava oslikati značaj koji je groblje imalo za židovsku zajednicu – bilo je to mjesto koje se često posjećivalo, naročito su ga posjećivale žene, a ti su se posjeti zvali *ziyaras*, što na turskom znači hodočašće.

Prije velikih židovskih praznika organizirani su i formalniji posjeti na grobove slavnih rabina, koji su se zvali *ziyara grande* i u njima je sudjelovalo mnogo ljudi. Smisao tih "hodočašća" bio je povezivanje mrtvih i živih, čime se simbolično održavao kontinuitet tradicije. Pored fotografskih zapisa tih posjeta, postav muzeja sadrži i nekoliko sačuvanih fragmenata nadgrobnih stela, popraćenih objašnjenjima urezanih simbola. Tako npr. škare vjerojatno znače da je pokojnik po zanimanju bio krojač, tramvaj govori da tu počiva vozač tramvaja, a za nož nema jedinstvenog tumačenja, no nagađa se da se radi o mohelu ili šohetu. Još jedan upečatljivi izložak u tom dijelu muzeja jedna je elegantna fontana, koja je nekad stajala u dvorištu sinagoge Sarfati, a nakon uništenja sinagoge premještena je na groblje, čiju je devastaciju čudom preživjela.

Nakon ove uvodne izložbe o nekropolisu, posjetitelj je upućen prema stubištu, čiji su židovi prekriveni starim fotografijama koje prikazuju vile bogatih židovskih obitelji, a na prvom se katu nalazi nekoliko tematskih prostorija. U prvoj je u obliku panoa s tekstovima i ilustracijama izložena priča o solunskim Židovima, koja seže puno dublje u povijest od često spominjanog šesnaestostoljetnog zlatnog doba.

Židovi u Solunu žive još od antike

Prvi Židovi u Solunu zabilježeni su još u periodu antike, oko 3. stoljeća prije naše ere, i koliko se zna prvi su kontakti lokalne zajednice i Židova bili miroljubivi. S proglašenjem kršćanstva kao službene religije Rimskog carstva, a još više s podjelom carstva, status Židova znatno se pogoršao. Zaredale su se optužbe da su *christoktonoi*, tj. "ubojice Krista", a kršćanski vladari Bizantskog carstva uveli su niz restriktivnih zakona za Židove (zabrana miješanih brakova, zabrana gradnje novih sinagoga itd).

O srednjovjekovnom periodu nema mnogo podataka, osim da su grčki Židovi bili prilično uspješni u proizvodnji boje i svile. Ključan je događaj za cvjetanje solunske sefardske zajednice edikt španjolskih katoličkih kraljeva Ferdinanda i Izabele iz 1492. godine kojim su Židovi protjerani iz Španjolske te potom našli utočište u tada već otomanskom i religijski tolerantnom Solunu. Prva je skupina stigla iz Mallorce i zvali su se *Baal Teshuva* – u prijevodu "gospodar povratka", što se odnosilo na Marranose koji su se "vratili" judaizmu, nakon što su se formalno bili preobratali na kršćanstvo

da bi se spasili od inkvizicije. Uslijedili su Kastiljanci, koji su ujedno i nametnuli svoj jezik, a potom su stizali Židovi iz drugih španjolskih pokrajina kao i iz Portugala, Venecije, Livorna, Apulije, Maroka. Svaka se zajednica okupljala oko svoje zasebne sinagoge (kal Castilia, kal Aragon itd.) te otuda tako veliki broj sinagoga u Solunu, čak 32.

Židovi su od tog razdoblja činili većinu stanovništva u Solunu koja je u jednom razdoblju iznosila čak 68 posto. Jezik koji se govorio bio je judezmo, hibrid kastiljskog i hebrejskog. Vladala je intelektualna klima, izuzetno se držalo do obrazovanja, a slavna su bila tzv. *responsa*, tj. mišljenja židovskih jurista o liturgijskim ili praktičnim pitanjima. Zbirku od gotovo tisuću *responsa* napisao je jedan od najcjenjenijih rabina i talmudista, Samuel Moise iz Medine, koji je ujedno bio upravitelj solunske talmudske škole iz koje su izašli brojni eminentni učenjaci tijekom 16. i 17. stoljeća. Osim duhovnog i intelektualnog života, cvjetala je i ekonomija: odjeća za janjičare izrađivala se u lokalnim židovskim radionicama, a dodatni poticaj komercijalnom uspjehu Soluna kao lučkoga grada bio je organizirani bojkot ankonske luke od strane levantskih Židova i to u znak protesta nakon što je papa Pavao IV osudio 15 portugalskih Marranosa na auto-da-fé, tako da je Solun preuzeo lučki promet od Ancone.

Sedamnaesto stoljeće obilježila su burna zbivanja oko lažnog mesije Sabbataija Zevija, koji se na kraju preobratio na islam. Većina se Židova duboko razočarala i pokajala zbog svoje vjere u njegovu mesijansku ulogu, no dio je do kraja ostao uz Zevija, vjerujući da je i njegovo preobraćenje dio mesijanskog plana.

Tako su sljedbenici Zevija formirali posebnu religijsku skupinu, koja se zvala *deunmé* ili *dönmeh*, što dolazi od turske riječi *dön*, pejorativnog izraza za "okrenuti se" ili "preobratiti se". Početkom 20. stoljeća solunska je *deunmé* zajednica dobila i svoju posebnu džamiju, koja je do danas očuvana.

Crna vremena za grčke Židove dolaze s padom Otomanskog carstva, koji je za mnoge narode, uključujući Grke, značio dugo žuđenu slobodu, no Sefardima je donio samo nesigurnost i strah. Međuetničke tenzije su rasle, kao i antisemitski ispadi, a ponovo su isplivale tipične optužbe za ritualističke zločine nad kršćanskom djecom. Tijekom Prvog balkanskog rata 1912. godine Turci su bez otpora predali Solun Grcima, koji su ga potom pod svaku cijenu željeli asimilirati, a helenizaciju Soluna ubrzao je 1917. godine katastrofalni požar u kojem je izgorio povijesni centar grada sa svim sinagogama. Okolnosti izbijanja požara nisu rasvijetljene, no mnogi su Židovi sumnjali da je požar bio podmetnut. To je bio početak sustavnog iseljavanja Sefarda koji su uglavnom odlazili u Francusku, s obzirom da su tečno govorili francuski jezik.

Holokaust je bio poguban za solunsku židovsku zajednicu

Druga velika intervencija u demografski sastav grada dogodila se 1923. godine sporazumom iz Lausanne kojim je dogovorena razmjena stanovništva između Grčke i Turske te je uslijedio veliki priljev maloazijskih Grka u "maticu". Tenzije rastu, djelomično i zbog natjecanja za ekonomsku moć koja je do tada u cijelosti bila u židovskim rukama, da bi eruptirale u pogromu 1931. godine i valu nasilja. Konačni udar na ostatak sefardske zajednice došao je s nacističkom okupacijom Grčke. Nacisti su krenuli s udarom na simboličke vrijednosti - devastacijom nekropolisa 1942. godine, znajući njegov emocionalni značaj, a konačno rješenje se provelo 1943. godine, kada je u pola godine 96 posto židovske populacije deportirano u koncentracijske logore Auschwitz i Bergen-Belsen. Od oko 49 000 solunskih Židova kraj Drugog svjetskog rata je dočekalo tek oko 1950 preživjelih.

Za razliku od situacije u Solunu, u drugim su dijelovima Grčke Židovi našli saveznike među stanovništvom, pogotovo među pokretom otpora, a ponegdje ih je zaštitila i službena vlast, kao npr. u

herojskom primjeru Zakintosu: kada su Nijemci tražili od vlasti popis Židova na otoku, dobili su popis sa samo dva imena: gradonačelnikovo i patrijarhovo. Nažalost, u Solunu je šoa popraćena kolaboracijom ili u najboljem slučaju ravnodušnošću, vjerojatno zbog zavisti nad višestoljetnom ekonomskom moći. Nakon takva gorkog iskustva skoro su svi preživjeli solunski Židovi otišli u Francusku, Izrael ili SAD, a oni koji su i ostali u Grčkoj preselili su se u Atenu. Tako da od sadašnjih 5000 grčkih Židova 4000 ih živi u Ateni, a ostalih 1000 je raspodijeljeno u Solunu i manjim gradovima.

Nakon što pročita i zadnji pano o povijesti "sefardskog metropolisa", posjetitelja očekuje još nekoliko soba s klasičnim postavom kakav se obično nalazi u židovskim muzejima i koji se uglavnom sastoji od ritualnih religijskih objekata. Tu su još primjerci raznih židovskih novina koje su izlazile u Solunu (više od 30 različitih tiskovina), popisi cionističkih organizacija u gradu, školske fotografije iz židovskih škola, uključujući i elitnu Alliance Israelite Universelle, kojoj se ima zahvaliti visoka razina frankofonije u Solunu. Prostorija na samom kraju muzejskog postava fokusira se na Holokaust, a poseban dio muzeja čini knjižnica koja čuva važne tekstove tiskane u Solunu od 16. do 20. stoljeća, kao i dokumentarnu literaturu o povijesti, običajima i jeziku Sefarda.

U samom se Solunu nažalost ne može naći puno podsjetnika na sefardsku prošlost. Od sačuvanih sinagoga, najstarija je sinagoga Monastirion, koju su 1920-ih izgradili Židovi iz Monastira (tj. Bitole u sadašnjoj Republici Makedoniji,) a druga je još recentnija, moderna sinagoga Yad Lezikarion iz sredine 1980-ih.

Na mjestu nekadašnjeg nekropolisa danas stoji Sveučilište Aristotel i jedino se još može tragati za fragmentima nadgrobnog kamenja korištenim za gradnju u području sveučilišta i cijelom Solunu. Bogata sefardska kultura preselila se s ulica u mali muzej, čije napore u čuvanju sjećanja na zajednicu koja je tako temeljito iskorijenjena iz svoga grada svakako treba cijeniti, tim više što je taj muzej danas gotovo jedini podsjetnik na slavne dane "Jeruzalema Balkana".

Mirna Marić

Holokaust i užasna stradanja Drugoga svjetskog rata i dalje žive u svima onima koji su kroz taj pakao prošli i preživjeli. Gospođa Magda Oblat-Roguljić svoja je strašna sjećanja napisala za čitatelje Hakola. I za sve buduće generacije – da se ne zaboravi.

Sjećanja – moj put kroz pakao

Sjedim u naslonjaču svoje dnevne sobe listajući obiteljski album s već pomalo požutjelim slikama koje smo dobili od prijatelja nakon povratka kući iz logora. Sjetila sam se prošlosti. Bila je bogata i burna događajima. Danas mi je osamdeset godina i imam dosta uspomena iza sebe: i lijepih i tužnih. Bila sam jedinica, šteta da nisam imala brata ili sestru ali to su bile burne godine. Nakon tridesetih godina prošlog stoljeća, Hitler je došao na vlast, bilo je to nesigurno razdoblje i nije bilo pravo vrijeme za povećanje židovskih obitelji. Moji su roditelji čak razmišljali o tome da bi se iselili u Australiju, no ipak smo ostali kod kuće u Apatinu. Nažalost!

Školu sam voljela, sjećam se da sam skupljala leptire, sušila latice cvjetova za herbarij, uzgajala svilene bube. To su bili domaći zadatci koje sam revno i s veseljem izvršavala. Uz to sam pisala i moj dnevnik. Mama mi je kupila jednu svijetlo plavu knjižicu s roza cvjetićima na kojoj je se zlatnim slovima bilo ispisano Diary, na engleskom jeziku, ili dnevnik. Tamo se moglo naći svašta upisano. Nikome nisam dala da bilo što pročita, to su bile moje male dječje tajne. Nažalost spomenar se izgubio kao i sve uspomene iz djetinjstva. Bog zna tko ga je čitao, ako je nekoga to uopće zanimalo.

Te kobne 1943. godine imala sam trinaest godina kada se taj dječji san rasplinuo, kada je djetinjstvo naprasno prekinuto. Klavir se zaključao. Nije se više smjelo svirati. U kući se tiho govorilo. Tata i mama su bili zabrinuti. Mama je puno plakala, a pred našom kućom na kojoj je bila nacrtana velika Davidova zvijezda, pojavila se straža koja se danonoćno šetala ispred kuće. To je trajalo otprilike mjesec dana. Nismo

smjeli imati nikakve kontakte s vanjskim svijetom. Nitko nas nije smio posjećivati. To je bila ta kobna 1943. godina koja nam je iz temelja promijenila život i budućnost. Tata je stalno govorio neka nas već jednom nose jer je ta neizvjesnost bila neizdrživa.

Nisam razumjela što se događa iako su mi roditelji rastumačili da je ratno stanje i da ćemo morati jednog dana napustiti naš dom jer smo Židovi. Sve mi je to bilo nejasno i mutno, neshvatljivo – pa nismo nikomu ništa skrivili. Postalo mi je sve jasno jednog dana.

Tada su došli u kuću neki nama nepoznati ljudi s velikim torbama i puno knjiga u koje su upisivali našu imovinu. Išli su od ormara do ormara, od sobe do sobe. Sve su pregledali, pobrojali. Nešto su uzeli i za sebe, naše satove, tatino zlatno nalivpero koje su izvadili iz džepa i još mnogo toga. To je trajalo satima. Mi smo ih bespomoćno gledali, šuteći, čekajući što će biti s nama. Najstrašniji mi je ostao trenutak kada su mami skidali burmu, to je išlo teško pa su vikali: „Razreži“, a mama je urlala od boli i plakala. Burmu su ipak skinuli. Tati su se orosile oči. Već se smračilo kada su donekle bili gotovi s popisivanjem, tada su rekli da svatko od nas može uzeti svoju naprtnjaču koje je mama priredila puno ranije, sluteći što nas čeka.

Odlazak iz Apatina

Tako smo napustili svoj dom sa žutom Davidovom zvijezdom na kaputima, naš dom za koji smo mislili da ga više nikada nećemo vidjeti. Bila sam mala, tako da mi je naprtnjača bila pomalo i teška, naročito dekica na koju je mama ušila moj monogram. Tu dekicu i danas čuvam. Već je dotrajala, ali je čuvam radi uspomene.

Iz okoline Apatina pokupili su sve Židove. Koncentrirali su nas u Somboru, gdje su nas strpali u G-kola za prijevoz stoke. Nije bilo sjedala. Bilo nas je

oko 120 u vagonu. Stajali smo jedan do drugoga kao sardine. Bez vode, bez hrane, bez lijekova bez zahoda, samo malo zraka koji smo dobili samo kroz mali prozorčić isprepleten žicama. Ovo je bio nezapamćen užas. Putovali smo danima u nepoznato. Postalo je neizdrživo. Ljudi su se razboljeli, pojavile su se psihoze, gazili smo jedan preko drugoga. Svatko se borio za svoj goli život u tom malom prostoru. Nije bilo milosti. Ja sam gorila od visoke temperature, jako sam se razboljela, tako da kada su se otvarala vrata vagona, otprilike nakon tri-četiri dana, izašli smo skrhanji iz tog pakla, a da zapravo nismo znali da pakao tek dolazi. Bili smo opkoljeni njemačkim oficirima i vojnicima, jakom stražom da ne bi tko pobjegao. Slika je bila stravična. Mnogi su umrli na putu, uglavnom starci i bolesni. U našem vagonu su bili pored ostalih i mamina mlađa sestra i šogorica s malom djecom. Oni su otišli vlakom dalje. Naknadno smo saznali da su odvedeni u Auschwitz. Kako sam ja imala visoku temperaturu, moji roditelji jedva su dočekali da izađemo iz vagona. Prijavili smo se za rad, jer se i to moglo. Tada smo se nas troje, moja mama, tata i ja od naše rodbine rastali i nikada ih više nismo vidjeli jer su pogubljeni u Auschwitzu. To mjesto rastanka je bila željeznička stanica u Gänserndorfu, otprilike dvadesetak kilometara udaljenom od Beča. Tata me je čvrsto držao da ne padnem, i da se ne vidi da sam bolesna, jer bi nas sigurno vratili natrag u vagon. Poredali su nas u redove, prebrojali i utrpali u kamione. Mahali smo onima koji su ostali u vagonima sa suzama u očima. Niti mi nismo znali kuda nas vode. Bilo je hladno, mjesec travanj, a mi onako izgladnjeli, slabo obučeni, svatko sa svojom naprtnjačom stigli smo do koncentracionog logora Strasshoff.

Logor Strasshoff

To je bila ogromna površina opkoljena žicom, s puno drvenih baraka. Svaka baraka bila je opet opkoljena žicom i dobro čuvana. Svuda okolo bili su stražari. Bijeg je bio nemoguć bilo kuda. Tamo smo dobili neku strašnu juhu od repe koja nije bila ni oprana, bez ikakva ukusa, ali smo joj se veselili jer je bila topla. Uz to smo dobili komadić crnog kruha. Red ljudi za hranu je bio ogroman i tu je bilo puno stražara. Ja sam stalno imala temperaturu. Dobili smo brojeve koje smo morali nositi na košuljama sa slovom Gf – Gefangene ili zarobljenici. Postali smo samo brojevi i prestali biti ljudi. Počelo

je šišanje, nakon čega su nas odveli pred jednu veliku zgradu. Nisu nas odvajali, već žene, muškarce i djecu, sve utjerali u jednu veliku dvoranu. Odjeću smo trebali ostaviti u jednoj prostoriji. Tako goli smo ulazili u dvoranu gdje je sa plafona prštala iz tuševa jako vruća voda da bi nas oprali. Nakon toga smo se poredali pred liječničkom komisijom gdje su nas pregledali, čak i spolovila i načinili rendgen pluća.

To je za mene bilo kobno, otkriven mi je proces na plućima. Na moj broj su nakon pregleda napisali velik slovo T. Značenje tog slova saznali smo od moje profesorice engleskog jezika gospođe Löbl koju su zadržali u logoru kao prevoditeljicu. Kada se vraćala kući iz logora, pričala nam je da slovo T znači Tod to jest smrt. Svakodnevno su čitali imena nestalih uz rečenicu: "Weder Tod, weder Gefängnis", to jest ili smrt ili zatvor.

Stanovali smo u barakama, a spavali na daskama koje su bile prekrivene slamom. U slami je živjelo čitavo životinjsko carstvo. Bilo je bezbroj buha, stjenica i uši. Nismo mogli spavati, bili smo skroz izgriženi. Za hranu smo svaki dan dobili isto, kuhanu repu i jedan kruščić. Vodu smo dobivali dva-tri sata dnevno. Za to malo vode ljudi su se tukli čekajući na nju sa svojim malim čuturicama koje smo ponijeli od kuće. Higijene nikakve nije bilo. Pojavili su se masovni proljevi. Ljudi su izgladnjeli i mnogi umirali. Jednog dana smo čuli da će se formirati transporti i da ćemo iz logora biti poslani na prisilni rad, samo nismo znali kuda. Tata je jako smetalo to slovo T upisano na moj logorski broj iako tada nismo znali njegovo značenje. Jako se bojao da ja neću moći s njima ostalima napustiti logor. Dobro je govorio njemački i imao kod sebe posve slučajno dokumente iz Prvog svjetskog rata, a to su bile potvrde o odlikovanjima izdate u Beču. Do tada ih je vješto skrivao. To je bila posebna sreća, jer prije odlaska iz logora pred našom barakom prošao je zapovjednik logora u svojoj SS uniformi. Tata je imao toliko hrabrosti da mu se obrati, da mu pokaže svoje dokumente i moj logorski broj. Tada mu je jecajući rekao da se boji za svoju sudbinu. Taj strašan čovjek u uniformi pogledao me je i plačući rekao da je imao kćerkicu jako sličnu meni i da je istovremeno sa suprugom poginula prilikom bombardiranja. Obćao je tati da će mi pomoći, jer dobro zna što znači izgubiti dijete. Rekao je da će sutradan biti na izlazu iz logora i da će me unatoč toj kobnoj oznaci, pustiti da izađem iz

logora. Nama je to bilo nevjerovatno. Čitavu noć nismo oka sklopili, ali se čudo dogodilo. Sutradan sam izašla s ostalima kroz vrata logora uz pomoć zapovjednika logora. Spasio mi je život! Šteta da mu nisam znala ime. Bilo je i takvih ljudi, samo nažalost iako malo,

Težak prisilni rad u neljudskim uvjetima

Kada smo izišli kroz logorska vrata, sastavljane su grupe od po 45 logoraša. Među njima ja sam bila najmlađa. Stavili su nas na kamione i vozili u nepoznato. Temperaturu više nisam imala. Vozeći se stigli smo u Schönfeld. Lijepo pitoreskno malo austrijsko mjesto nedaleko od Semmeringa. Tu su nas skinuli s kamiona i poredali na jedan veliki plato pored crkve. Dolazili su seljaci, uglavnom žene, jer su muškarci bili u ratu i sami formirali grupice kakove su im odgovarale za njihove seoske poslove. Tako smo mi, tata, mama, naš kapo i ja došli kod porodice Horak. Imali su dosta zemlje, konje, krave, svinje, trgovinu sa svakodnevnim potrepštinama. Njima je to odgovaralo, moji roditelji srednjih godina kao i naš kapo, dobra radna snaga, a ja eto kao dodatak postala sam im prava služavka. Hrana je bila domaća, iako nismo jeli isto kao naši poslodavci, ali je svakako bilo bolje nego u logoru. Polako sam se zdravstveno oporavljala. S nama su radili ratni zarobljenici, po jedan Rus i jedan Francuz. Uglavnom su šutjeli. Jednog dana je Rus pobjegao.

Mnogo sam radila, nosila sam velike kante mlijeka, nisu dopustili nositi u manjim kantama. Ipak sam bila još mala, jedva nešto oporavljena, morala sam čistiti štale, musti krave – to sam sve trebala naučiti. Ručno sam prala rublje jer tada nije bilo mašine. Peglati nisam trebala, ali sam morala čuvati njihova malog unuka, kojeg sam poslije rata srela prilikom obilaska mojih logora. Zvao se je Hilma, poslije izvjesnog vremena sam čula da ga je pregazio vlak. Horakovi nažalost nisu bili dobri ljudi. Stalno su nas plašili da ćemo natrag u logor, da se više nikada nećemo vratiti svojim

kućama. Ponašali su se prema nama neprijateljski. Nisu izgovorili niti jednu toplu riječ. Bili su neizmjereno grubi i bezdušni. Tata se razbolio od malarije, sa strašno visokim temperaturama. Mislili su da simulira jer neće raditi, tukli su ga pred nama mlatilom za žito.

Nevjerovatno ali istinito. Ta nemila scena ostala mi je duboko u sjećanju.

Neki iz naše grupe radili su kod boljih obitelji, s ljudskim pristupom. Svi smo zajedno spavali, čitava grupa od 45 ljudi, u jednoj ogromnoj prostoriji na zemlji pokrivenoj slamom i svatko se pokrivaio sa svojom dekićom. Jastuka naravno nije bilo, ali smo higijenu mogli bolje održavati i svaku večer je netko nama nepoznat donosio dvije litre mlijeka i saće (buhtle) koje su dobivala djeca. Nikada nismo saznali tko to donosi. Po noći su nas čuvali SS stražari. Mnogo puta su nas uznemirivali, svakodnevno nekoga od nas odvodili i pred jutro vraćali. Nismo imali svoj mir niti po

noći a danju je trebalo krvavo raditi poslove na koje nitko od nas nije bio naučen.

Kada su ljetni poslovi uglavnom bili završeni, sve su nas opet pokupili, strpali u kamione i vozili u Obersiebenbrunn na jedno biskupsko imanje. Dvorište je bilo veliko, s mnogo niskih kućica, štalama u kojima su bile krave i volovi koji su se koristili umjesto konja za poljoprivredne poslove. Nas 45 bili smo raspoređeni u jednoj dvosobnoj prizemnici s malom kuhinjom i jednim zahodom. Tako smo nuždu vršili oko smetlišta jer je jedan zahod bio premalen za 45 ljudi. Iznad poda su bile daske i slamarice na kojima smo svi skupa spavali. Stid je nestao. Skidali smo se i oblačili jedan pred drugima. Jedina sreća je bila da je bilo dovoljno vode i da smo mogli održavati osobnu higijenu koliko toliko, a to je bilo važno jer smo radili na poljima. Bila je jaka zima, zemlja je bila smrznuta a mi smo s drvenim štapićima vadili šećernu repu iz te tvrde zemlje te brali kukuruz. Svatko od nas je dobio svoj red kukuruza koji se trebao obrati bez obzira je li tko bio mlad ili star,

naravno uz stražara iza naših leđa koji je pazio da nitko ne zabušava. Pri tom branju mogli smo pomoći jedan drugom. Kada su nam ruke bile već jako smrznute, dopustili su nam, kako koji čuvar, da naložimo malo kukuruzovine, da zgrijemo malo ruke jer inače ne bismo mogli dalje raditi. Bili smo slabo obučeni, već davno prije u poderanim cipelama a vjetar je nekada u tim predjelima jako puhao. Pravi sjeverni vjetar a snijeg je padao. Jednog dana pored nas su dovedeni politički zarobljenici iz zatvora. Imali su samo deku na leđima, u tim hladnim danima. Izgledali su stravično, izglednjelo, jedno, prestrašeno. Kopali su rovove u toj smrznutoj zemlji. Gledali smo jedan u drugoga razmišljajući svatko o svojoj sudbini. Stražari su ih čuvali. Tu i tamo smo uspjeli baciti im koji korijen šećerne repe, a da to nisu vidjeli niti naši niti njihovi stražari.

Ponovno Strasshoff

Bili su to dani koji se ne zaboravljaju. Koliko god sam bila mala, neki događaji duboko su mi se usjekli u sjećanje.

Nekada sam morala ići na oranje s jednim talijanskim ratnim zarobljenikom. Vodila sam vola jer inače ne bi išao gdje treba. Talijan se zvao Pipo, imao je svoju obitelj u Italiji, bio je srednjih godina. Bilo je puno ratnih zarobljenika Talijana. Oni su potpadali pod vojni zakon, nisu bili samo brojevi kao mi. Dobivali su pakete od obitelji, čak i pisma. Imali su i svojeg postolara koji je poslije i nama logorašima popravljao cipele, jer su bile već davno istrošene. Živjeli smo u istom dvorištu. Jako su nas zavoljeli, pomagali nam i s hranom kada se je to moglo. Pipo je sa mnom dijelio svoju užinu dok smo orali. U našoj kuhinji radila je kantorova žena koja je „čuda“ stvarala od ono malo hrane koja nam je bila dodijeljena. Dobili smo i neke čudne sapune koji se nisu pjenili. Pitali smo se kakovi su to sapuni, ali smo ih upotrijebili jer drugih nije bilo. Sapuni su na sebi imali neke brojeve i tri slova RIF. Kada smo se nakon rata vratili u Apatin, saznali smo da ta tri slova znače Reine Israelische Fett, to jest – čista izraelska mast. Radili su se u tvornicama sapuna uz krematorije u mjestu Belsetz na sjeveru Poljske gdje su pogubljeni Židovi-logoraši. Još uvijek čuvam takva dva sapuna.

Živjelo se svakako, ali se živjelo. Stalno smo mislili da bi bilo dobro da što prije dođe kraj rata, ali smo se bojali da to nećemo dočekati. Bili smo tjelesno i duševno iscrpljeni. Imali smo silnu želju da se živi

vratimo kućama. Ta nada nas je održavala. Međuljudski odnosi i među nama logorašima nisu bili idealni. Neki nisu htjeli raditi subotom, stražari su nam prijetili smrću, ali ni to nije pomoglo. Imali smo svog kapoa koji je za sve to odgovarao. I on se bojao za sebe i za nas. Nije mu bilo lako. Dani su prolazili nekada lakše nekada teže i već se osjećao kraj rata kada su nas opet skupili, naredba je došla preko noći. Nitko ništa nije znao. Odvezli su nas opet u sabirni logor Strasshoff, u onaj užas. Već smo otprilike znali što nas čeka. Bodljikava žica oko logora, barake, umjesto kreveta daske pokriveni slamom i brojnim svojim stanovnicima, buhama, stjenicama i ušima. Neizreciva glad, opet otvaranje vode na sate i još mnogo štošta, samo smo tada već bili jako iscrpljeni i umorni. Bilo je to stvarno neizdržljivo. Muškarce su pokupili jer se logor pomalo selio s kuhinjom, rendgenom te ostalim aparatima i tehničkom robom. Sve je to trebalo pakirati i odvoziti. Tata se nekada vratio s koricama krumpira koje je našao na smetlištu. Skupio je i mala drvca oko baraka, a u našoj baraci bila je mala pećica u kojoj je naložio malo vatre i pekao te korice koje smo jeli kao jedinu hranu. Nevjerojatno, ali istinito. U logoru je već vladao kaos i bezglavlje. Bilo je sve manje stražara, neki logoraši su već i bježali.

Svijeće i suze

Jednoga dana me je logorašica Vera Rosenfeld, nešto starija od mene, odvela u susjednu baraku. Neki od naših logoraša stražarili su pred barakom a unutar smo pjevali Internacionalu. I u tom logoru radile su se nevjerojatne stvari, naravno koliko se u tim uvjetima moglo, jer su Nijemci još uvijek bili prisutni i na oprezu. Jednoga dana su sve nas opet skupili i odveli u G-kola. Već smo bili potpuno izluđeni tim bezbrojnim selidbama, kada su željezničku stanicu u Strasshoffu bombardirali Englezi u cilju sprječavanja našeg daljnjeg transporta. Nažalost tom prilikom pogođeni su i neki od naših vagona. Nije se moglo dalje vlakom, tako da su otvorili vagone i vraćali nas natrag u logor. Tada smo vidjeli da je na vagonima kredom napisano Teresienstadt. To je bio sabirni logor smrti. Nismo tamo dospjeli zahvaljujući Englezima. Sve se to odigralo jako brzo. Rusi su bili skoro pred logorom, opkolili ga i zauzeli. Ponašali su se kao svaka druga vojska u toj situaciji. Bili su nemilosrdni prema ženama. Tada je tata odlučio da bježimo iz logora noseći samo tatinu

naprtnjaču i deke s nekoliko preostalih stvari. Mama i ja išli smo praznih ruku. Išli smo kroz frontu. Avioni su nas bombardirali a na putu ispred logora još su se vodile borbe. Oko nas su bili mrtvi, osakaćeni. Mi smo bili neizrecivo umorni, noge su nas boljale i bile otečene, ali nam je tata držao duh. Bilo je neopisivo teško i stresno. Bila sam još dijete, a toliko toga sam vidjela i proživjela. Putem smo hranu dobivali iz vojnog kazana, prespavali smo u napuštenim sjenicima, ali to je ipak bio zadnji pakao na putu prema kući. Na putu kroz Čehoslovačku i Mađarsku prolazili smo strašnu kalvariju ali smo ipak stigli uz niz peripetija u naš toliko željeni dom – u naš Apatin u ljeto 1945. godine o kojem smo mjesecima sanjali.

Sjećajući se svega toga što sam prošla, oči su mi se zasuzile. Stvarno sam bila u središtu pakla. Nakon svega toga ostala sam jako ranjena i ranjiva.

Ovo je samo jedan mali dio onog što sam doživjela. Sve u tom vremenu preživljeno nije moguće staviti na

papir. Željela sam bar na trenutak oživjeti te strahote radi generacija koje dolaze ali i na trajno sjećanje na one kojih više nema među nama.

Sva mjesta gdje sam boravila za vrijeme Holokausta obišla sam sedamdesetih godina prošlog stoljeća sa svojim suprugom. Svuda smo zapalili svijeće. Kada smo stigli u Gänserndorf, na željezničku stanicu, pljuštala je kiša i tu smo zapalili svijeću i gorko zaplakali. To je mjesto gdje smo se za vrijeme Holokausta rastali od naše obitelji i gdje smo nastavili našu kalvariju. Emocije su nabujale, a ljudi čekajući svoj vlak samo su nas u čudu gledali ne sluteći što se zbiva u našim dušama. Plamen je usprkos kiši polako gorio. Taj mali plamen neka vječno gori u našim srcima i neka nas podsjeća na sve one drage ljude kojih više nema među nama. Neka im je vječna slava.

Prim. dr. Magda Oblat-Roguljić

Više od 60 godina nakon kraja Drugog svjetskog rata veliki broj preživjelih žrtava Holokausta u Izraelu i SAD-u i dalje imaju psihološke probleme poput strahova, emocionalnih problema i problema sa spavanjem, piše se prema novom istraživanju objavljenom u British Journal of Psychiatry.

Šezdeset godina nakon rata traume i dalje postoje

Znanstvenici iz Jeruzalema i SAD-a obavili su razgovore sa 145 Židova, rodom iz europskih zemalja, koji su preživjeli Holokaust. Njih 55 bili su u koncentracijskim logorima, 36 ih je tijekom rata bilo u getoima ili su se skrivali dok ih je 54 pobjeglo iz svojih domovina da bi se na taj način spasili od nacista.

Anat Shemesh i dr. Itzhak Levav iz izraelskog Ministarstva zdravstva, Asaf Sharon i Jenny Brodsky s Instituta Myers-JDC-Brookdale u Jeruzalemu te dr. Robert Kohn sa Sveučilišta Brown s Rhode Islanda također su razgovarali s usporednom skupinom od 143 Židova podrjetlom iz Europe, koji nisu bili izloženi užasima Holokausta.

Znanstvenici su zaključili da su strahovi, emocionalni problemi i problemi sa spavanjem puno češći kod preživjelih žrtava Holokausta nego kod članova usporedne skupine. Ipak, simptomi depresija i posttraumatskog stresa nisu bili češći kod preživjelih žrtava Holokausta nego kod usporedne skupine.

“Drugi svjetski rat završio je 1945. godine, ipak

za neke - ali ne i za sve - od onih koji su preživjeli Holokaust psihopatološki utjecaj se izgleda zadržao sve do danas, čak šezdeset godina poslije”, napisali su znanstvenici u svom izvještaju.

“Problemi sa spavanjem su važni i mogu izazvati stalne traume, jer se traumatska iskustva stalno ponavljaju u snovima”, dodali su.

Neke od tih trauma koje su žrtve preživjele tijekom Holokausta, pogađaju ljude na različite načine, pogotovo što žrtve dosežu sve stariju dob. Ponekad se ti strahovi pojačavaju u starijoj životnoj dobi, a “reaktiviraju se određenim događajima - poput obilježavanja Jom Hašoa, posjeta koncentracijskim logorima u Europi ili slično”.

(prema izraelskim medijima)

Prije Drugoga svjetskog rata u Židovskoj općini Zagreb djelovala je židovska škola. Djeca su učila ozbiljne stvari, stjecala obrazovanje i znanje o židovskoj tradiciji i kulturi, a kao i sva djeca izvodila su i nepodopštine... Svoja sjećanja na to doba, na generaciju 1934.-38. Židovske škole u Zagrebu, donosi nam Lea Fuerth-Kriesbacher.

Sjećanja na našu školu

Bila jednom u našoj kući u Palmotićevoj 16 osnovna škola. Bila je to židovska škola, koja je osnovana nakon Prvog svjetskog rata, a ukinuta je 1941. godine. Tko ju je ukinuo? Znamo!

Tu školu polazila su židovska djeca, većina iz imućnih ili dobrostojećih obitelji. Naši roditelji bili su dužni pružiti materijalnu pomoć onima koji nisu bili u mogućnosti svojoj djeci osigurati sve što im je bilo potrebno.

Učiteljice su bile vrlo pomno birane pa su neke čak i završile fakultet, a zbog krize nisu mogle naći posao u srednjim školama.

Bio je to slučaj s mojom divnom, dragom učiteljicom Alice Dukes, koja je na žalost stradala u logoru. Direktor škole bio je gospodin Margl. Kako je moje prvo ime bilo Nora, drugo Lea, a prezime Fuerth, gospodin Margl je prilikom upisao u školu upozorio moju majku da će mi djeca zagorčati život rugajući mi se da sam „furt nora“ („stalno luda“ u dijalektu). Tako sam postala Lea i ostala do danas.

Palmotićeve ulica bila je naše igralište, bolje rečeno ratište. Paralelni razredi vodili su borbe. Ratovali su zapravo dječaci, ali i dvije „uzorne“ djevojčice, mala Dagmar i moja malenkost kao vojskovođa. U jeku najžešće borbe i macklaže osvanula je moja majka. Moj nesuđeni „dečko“ Braco Musafija poderao mi je remen torbe i ja sam bila na podu. Moj protivnik Braco otišao je kući poderanih hlača, što bijaše moje (ne)djelo. Kazne nisu izostale. Uobičajeno – kućni zatvor!

Hanuka zabave, proslave blagdana i druženja bilo je kao i sada, no posebno za djecu i odrasle, a na kraju školske godine bila je školska priredba. Imali smo predstavu o kralju Salamonu i mene izabraše za kraljicu od Sabe. Moj kralj, ali i prijatelj i partner, bio je Koki Weiss, najzločestiji tip u školi. „Mudri Salamon“ mi je usred predstave dobacio neku uvredu, a ja njemu pljusketinu... Istrgnuo mi je s glave krunu od papira i..... tada su spustili zastor. Publika, uglavnom naši roditelji, smijali su se tako da se dvorana orila! Kazna je bila

drastična! Zabrana ovoga i onoga!

I evo još jedne nepodopštine: S Kokijem u kompi dogovorili smo da ćemo neozlijeđeno prošetati kroz velika staklena vrata koja su dijelila hodnik, koji je vodio do zbornice. Koki je razrezao obje ruke do lakata, dok sam ja prošla neozlijeđena. Staklo je bilo u komadima, Koki povezanih ruku, a naši su očevi morali platiti novo staklo! Al' je bilo batina!

Osim tučnjava i fakinarija, bilo je i ranih, dječjih ljubavi.

Djevojčice iz razreda, a s njima i ja, uzdisale smo za jednim malim odlikašem, Heinijem. Nije baš bio ni previše zgodan, no bio je u modi. Braco poderanih hlača, želio je da se igramo muža i žene, a naš sin bi bio moj bratić Mihael, nježnoga rasta. To nisam nikako prihvatila! Ironija sudbine: Braco mi je ostao najdraži prijatelj.

Učili smo mnogo i dobro. Tražili su to od nas naši roditelji, a i učitelji. Vjeronauk je bio vrlo važan predmet. Učili smo hebrejske molitve, čitajući hebrejske slova, ali nismo učili što pojedine riječi znače.

Bila je ta naša škola bez sumnje najbolja škola osnovnog obrazovanja u Zagrebu. Mnogi su nakon završetka naše škole bili odlični i vrlo dobri učenici zahvaljujući izvrsnim temeljima.

Holokaust, „alije“ za Izrael i naše visoke godine učinili su svoje. Danas možemo na prste nabrojati koliko nas ima na životu. U Zagrebu se vrlo rado sjećamo tih dana sreće, veselja i smijeha te humanosti, što su nam nastojali utuviti u naše glave. Također se svega toga sjećaju i svi oni koji još žive u raznim krajevima Hrvatske i svijeta.

Ova naša kuća, naša Općina, i tada je bila naš dragi dom, kao što je to i ostala kroz sve prohujale godine – do dana današnjega.

Lea Fuerth- Kriesbacher

Uspomena na povratak iz logora i gospođu Blanku Donner

Često se sjetim te davne 1945. godine kada sam se vratila nakon teškog i mukotrpnog puta s roditeljima iz deportacije. Nakon oslobođenja iz logora u Austriji, put nas je vodio preko Čehoslovačke i Mađarske gdje smo povremeno boravili uz pomoć židovskih općina. One su u većim mjestima organizirale prihvatilišta za veliki broj logoraša koji su dolazili iz raznih logora Europe – živi, izgladnjeli, umorni i bolesni bez ičega svoga.

U židovskoj općini u Bratislavi dobili smo potvrde o repatrijaciji. Time smo nakon dugog vremena opet postali ljudi s imenom i prezimenom, a ne samo logorski brojevi. S tim papirima išli smo kući, našoj Vojvodini, našem Apatinu za koji smo se bojali da je porušen jer smo čuli da su se u tim predjelima vodile velike borbe. U Bratislavi smo u organizaciji židovske općine boravili dva tjedna u jednoj školi gdje smo se malo oporavili. Nešto nas je vuklo kući u našu domovinu iako smo se u Budimpešti mogli izjasniti gdje želimo ići jer je tamošnja židovska općina nudila pomoć za odlazak u treće zemlje. Vrata čitavog svijeta su nam bila širom otvorena. Moja obitelj odabrala je povratak u naš Apatin.

U Budimpešti smo boravili kod tatinog prijatelja arijevca, liječnika koji je oženio rabinovu kćerku. Kako je to bio miješani brak, bili su pošteđeni deportacije. Nakon Budimpešte došli smo u Jugoslaviju i to u Suboticu. Čitav povratak bio je mukotrpan jer javnog prijevoza nije bilo, tako da smo cijeli put od Austrije do Apatina dijelom išli pješice, dijelom konjskom zapregom a noćili smo u napuštenim stajama.

Povratak u Suboticu

U Subotici su nas zadržali u karanteni mjesec dana jer su se bojali da ne bi unijeli neku zaraznu bolest. Tu smo sreli maminog brata koji, je vrativši se iz logora, svakodnevno tražio svoju obitelj, suprugu i sinčića. Nisu se vratili, bili su pogubljeni u koncentracijskom logoru Auschwitz-Birkenau kao i mnogi drugi. Bio je skrhan od boli i tuge kao i brojni drugi koji su šuteći čekali u neizvjesnosti da im se pojave njihovi dragi.

Nakon mjesec dana boravka u karanteni pušteni smo domovima u koje nismo mogli ući jer su u njima živjeli izbjeglice. Tjednima smo boravili kod prijatelja dok smo

sa svim mogućim dokumentima i svjedocima dokazivali da se radi o našoj imovini, o našem domu. Bili smo bez ičega, stvari su bile raznešene, podijeljene izbjeglicama i stanovništvu ubrzo nakon što su nas odveli 1943. godine

Otac je bio bez posla, mama je nakon u logoru preboljelog miokarditisa bila težak srčani bolesnik. Nije bila liječena i čudo da je ostala živa, a ja sam imala tuberkulozu pluća koju sam također dobila u logoru.

Bili su to jako teški dani, besparice, bolesti i gladi. Svi snovi su nam se rasplinuli, a toliko smo lijepog očekivali nakon našeg povratka kući.

Susjedi i prijatelji su nas hranili. Dobivali smo po malo brašna, šećera, masti, jaja i nešto odjeće, jer ni oni sami nisu imali dovoljno.

U to doba se tuberkuloza liječila jedino injekcijama kalcija i pojačanom prehranom, jer drugih lijekova još nije bilo. Bilo je jako teško, imala sam visoke temperature i zbog toga ležala u somborskoj bolnici. Oporavak je bio dug i težak. Kada mi je bilo malo bolje, nastavila sam školovanje u somborskoj gimnaziji. Ovo razdoblje je bilo za mene dvostruko teško jer je nastava bila na srpskom jeziku koji sam slabo govorila jer sam osnovnu i srednju školu pohađala na mađarskom jeziku. Zbog rasnih zakona za vrijeme rata Židovima nije bilo dopušteno pohađanje gimnazije, stoga sam mogla pohađati samo srednju građansku školu.

Nakon strahota koje sam za vrijeme rata prošla, bila sam psihički dekompenzirana, imala sam probleme i s brojevima, a bojala sam se uniformiranih ljudi, pa mi je čak i poštar predstavljao neopisiv strah koji je ostao godinama.

Gimnaziju sam završila u Subotici, jer je tamo stanovao moj ujak sa svojom drugom suprugom. Tu sam imala toplu sobu, pažnju, ljubav a i bolju prehranu nego u internatu u Somboru.

Studij u Zagrebu i susret s tetom Donner

Velika mi je želja bila studirati medicinu, znala sam da je to težak studij i da će uz moje slabo zdravlje to ići teško, ali jako sam željela da mi se taj moj plan ispuni i uz sve moguće prepreke uspjela sam se upisati na zagrebački Medicinski fakultet. Stanovala sam u maloj

vlažnoj djevojačkoj sobici, bez grijanja, s prozorom koji je gledao na zid susjedne zgrade u Sermageovoj ulici. Hranila sam se u studentskoj menzi i taj mali nezdravi stan, loša prehrana, težak studij nije dobro činilo na moje krhko zdravlje i nanovo sam se teško razboljela. U ljetu nakon testirana prva dva semestra imala sam položene sve ispite prve godine studija. Takav tempo života uz slabu i nedovoljnu prehranu reaktiviralo je moju staru bolest. Liječila sam se u bolnicama na Zelengaju i Jordanovcu.

Kao članici Židovske općine Zagreb u to vrijeme u moj život ulazi draga, topla i plemenita osoba, gospođa Blanka Donner. Obavljala je dužnost socijalnog radnika Općine. Srednjeg rasta, blaga pogleda i sijede kose s puno ljubavi prema svim članovima Općine, a posebno prema nama koji smo preživjeli Holokaust. Držala nas je kao kap rose na dlanu. Brinula se o nama kao da smo njezina vlastita djeca, svi smo je obožavali. Saznavši za moj životni put, posebno za moju bolest, bezgranično se brinula za mene. Slala je naše studente, volontere, da me obilaze, posebno za mojih boravaka u zagrebačkim bolnicama. Uvijek su mi donosili hrane, voća i slastice. Sjećam se da je za jedan moj rođendan organizirala da nekolicina studenata donese tortu i prekrasnu svijetloplavu svilenu spavačicu. Među kolegama koji su me u bolnicama posjećivali bili su i pokojni Lazo Weinberger i Mišo Montiljo. Oni su me hrabрили i bodrili da nastojim pobijediti bolest. Za vrijeme studija imala sam tri recidiva bolesti, ali tada je već bilo vrijeme streptomicina i PAS tableta. Terapija je uglavnom bila uspješna i već tada tuberkuloza nije bila neizlječiva bolest. PAS tablete trebalo je dnevno uzimati po 32 tablete dnevno i to mjesecima. Iako je tuberkuloza u mnogome promijenila moj život, ja sam nju naposljetku ipak preboljela.

Nakon jednog od bolničkih liječenja, gospođa Donner, koju smo od milja zvali teta Donner, organizirala mi je trojedni oporavak u Sloveniji uz dobru hranu i zdravi planinski zrak – za mene potpuno besplatan. Kako je u Općini bila jasna moja, ne samo zdravstvena, nego i materijalna situacija, teta Donner je osigurala i novčanu pomoć da bih si mogla priuštiti malo bolju prehranu, kupiti malo voća i time poboljšati i ubrzati moje ozdravljenje. Stalno se brinula o svojim „štićenicima“ o svojoj djeci“, siromašnim članovima Općine a posebno studentima. Imala je bezgraničan osjećaj za stare i bolesne. Jako smo se uzajamno voljele. Sada ja u svojoj

osamdesetoj godini mogu u potpunosti sagledati svu humanost i dobrotu kojom je gospođa Donner zračila oko sebe. U mom životu ostavila je dubok trag svojim humanim i gotovo majčinskim odnosom, vratila me je u život. Ispunjavala me je nadom u bolju, zdraviju i sretniju budućnost. Tu budućnost sam i dočekala. Završila sam studij medicine, specijalizirala pedijatriju, osnovala obitelj i radila u svojoj struci punih trideset i osam godina. Time mi se je u potpunosti ispunio moj životni san.

Teta Blanka Donner svoje posljednje dane provela je u Domu Lavoslav Schwartz gdje je u svojoj 89-toj godine 1978. godine preminula. U Domu je bila okružena pažnjom osoblja, a posebno ravnateljice gospođe Adele Weisz, koji su joj olakšali njezine posljednje dane i nastojali joj vratiti bar dio one ljubavi koju je teta Donner mnogima od nas pružala godinama.

Dok živimo svi mi, „njezina djeca“, kojima je pružila toliko mnogo u životu, bit ćemo joj neizmjereno zahvalni i nikada je nećemo zaboraviti. Živjet će uvijek u našim srcima i uspomena, hvala joj na svemu što nam je u najtežim trenutcima pružala. Ostat će nezaboravna.

Prim. dr. Magda Oblat-Roguljić

Vodič za starije građane Grada Zagreba

Drago mi je da Vas mogu obavijestiti da smo posredstvom Gradskog ureda za zdravstvo, rad, socijalnu zaštitu i branitelje osigurali 100 primjeraka novog izdanja Vodiča za starije građane Grada Zagreba.

Riječ je o publikaciji koja sadrži korisne informacije iz područja socijalne zaštite, zdravstvene zaštite, mirovinskog osiguranja, savjete i preporuke stručnjaka iz područja zdravstva te brojne kontakte važne za osobe starije dobi.

U Vodiču možete saznati kako ostvariti pojedino pravo iz sustava socijalne skrbi te zdravstvene zaštite, komu se obratiti za rješavanje određenih problema ili pak gdje kvalitetno provesti svoje vrijeme i naučiti nešto novo!

Svoj primjerak možete besplatno preuzeti u uredu socijalne radnice u ŽOZ-u.

Ana Hermanović

Hannah Arendt u svojem "La banalita del male" (Feltrinelli, Milano 2001) napisala je: „Mnogi Nijemci, mnogi nacisti, vjerojatno velika većina, bili su na kušnji da ne ubiju, ne krađu, ne pošalju u smrt svoje susjede [...] i morali su biti na kušnji da ne izvlače korist iz tih zločina i ne postanu sudionici. No samo Bog zna kako dobro su naučili da se odupru tim kušnjama." Sudbina Sergia De Simonea i njegove mame, bake, tete, sestrične i drugih rođaka još je jedan tragičan prilog o onima od Rijeke do Auschwitza i Hamburga koji nisu odoljeli takvoj kušnji.

Obitelj Perlow

Obitelj Perlow doselila se u Rijeku 1911. godine iz Rusije, iz mjesta koje se zove Vidrinko. Emigrirali su, kao mnogi, vođeni nadom i željom da se bolje živi. A Rijeka je u to doba još slovila kao prosperitetan grad gdje su već mnogi uspjeli zasnovati dobru egzistenciju. Uostalom Rijeka je, za mnoge iz Austrougarske kojima ne bi krenulo, postala i odskočna dasku za Ameriku.

Obitelj Perlow bila je već brojna - otac Mario, majka Rosa te kćeri Sonia (?), Gisella (1904.), Mira (1908.), Paola (1910.) i sin Ernesto (1906). U Rijeci se rodio još i Giuseppe (1913.). Živjeli su običan život, baš kao i svi ostali. Ali imali su, opet poput svih, još jednu egzistenciju - onu administrativnu. Ta forma prati nas kao sjena kroz život, ali najčešće s njom dolazimo u neposredan doticaj samo kad nam trebaju neki dokumenti i slično. Najčešće banalno i nezanimljivo. Emigrantima se ta forma puno jasnije miješa u svakodnevicu. Obiteljima poput ove – fatalno.

Iako su u Rijeci svi bili dobrodošli, građanstvo im nisu baš rado davali. Mađarsko državljanstvo još manje.

Tako je obitelj Perlow sve one lomove u Rijeci nakon Prvog svjetskog rata provela zapravo administrativno nedefinirano. Bili su stranci s boravištem u Rijeci. Kad je 1924. Rijeka ušla u sastav Kraljevine Italije, status im se isprva nije mijenjao.

U svakodnevici roditelji su starjeli, a djeca su rasla, išla u školu, stekla neka zvanja. Ernesto je radio kao radnik pa potom kao strojar. Giuseppe brijač. Sonja je otišla u Trst, tamo rodila sina (nazvala ga je po djedu) pa se vratila u Rijeku. Gisella je postala modistica, našla posao u tvornici šešira za dame, a Mira je radila kao krojačica i potom prestala raditi kad se udala i kad su

došla djeca. Otac Mario je umro.

U administrativnom životu svi su prvenstveno bili Židovi pa tek onda Rusi. Tek 1928. godine su riječko građanstvo i talijansko državljanstvo stekli Ernesto i Gisella. Ne zajedno. Ernesto u ljeto, Gisella pred Božić. Sljedeće godine Giuseppe i mama Rosa, Mira je morala čekati 1931., a Paola 1933. Sad su mogli odahnuti. Prešli su u «Popolazione stabile». Napokon su bili obični. Naprosto Riječani.

Onda se Mira 1935. godine udala za mornara, kuhara na brodu, Giovannia Buccia pa time stekla talijansko državljanstvo, ali sada kroz brak s talijanskim građaninom po rođenju. To je djelovalo čvršće.

I Gisella. se u travnju 1937. godine udala za Talijana. Edoardo De Simone bio je pomorac iz Napulja čije talijanstvo nitko nije mogao dovesti u sumnju. I Giselli je na «Schedi» precrtano staro stjecanje građanstva i udaren novi pečat: «citt. ital. Matr.» Činilo se u redu. Uostalom, za dva-tri dana odselili su se u Napulj.

U običnom životu je sva presretna potkraj studenoga

rodila Sergia. I Mira je tad rodila prvu kćer Lilianu, a Alessandru (1939.) nešto poslije. Ernesto se 1936. vjenčao s Carolinom Braun pa je i ona, čudnog li raspleta, tek tada po njemu stekla talijansko državljanstvo. I rodila mu sina Silvia 1938. godine.

Tada u njihov život na velika vrata nahrupi povijest. U Italiji su od ljeta zaredali «Il Manifesto della razza» pa «Dichiarazione sulla razza» (Manifesto), a u studenom i RDL 1728 u obranu talijanske rase. No, za ljude poput obitelji Perlow sve je bilo gotovo još u rujnu s RDL 1381, koji propisuje postupak prema Židovima strancima. Članak. 3. je bio i previše jasan: “Primanja u talijansko državljanstvo stranih Židova učinjena nakon 1. prosinca 1919. smatraju se poništenima u svakom pogledu.” Sve se vraća na staro, kao da ništa nije ni bilo.

I doista, uz toliku jasnoću preostalo je samo načiniti pečate: «Razza ebraica» i «Citt. it. revocata» te upisati datum i broj dekreta kojim je tako odlučeno. Poslovična sporost administracije ovdje je zatajila. Za cijelu obitelj dostajao je jedan dekret (br. 4517) i 24. siječnja 1939. sve je bilo gotovo. Izgubili su državljanstvo. Rasa je spašena.

Ni Gisella nije bila dovoljno daleko. Nije uključena u spomenuti dekret, ali je pečat «Razza ebraica» svejedno otisnut i na njezinoj Schedi.

Za Miru se sredinom 1939. zanimalo i Ministarstvo. Pitali su se, nije li možda već napustila državu.

Uhićenje i odlazak u logor

U to doba u Austriji su braća Kutschera izdala već nekoliko članaka posvećenih liječenju tuberkuloze autoimunim načinom. Po njima, izazovemo li umjetno kožni oblik tuberkuloze, tijelo će autoimunom reakcijom razviti antitijela, koja će izliječiti i plućni oblik tuberkuloze. Dapače, u to doba njihov je rad i prijedlog doživio negativne reakcije i proglašen neznanstvenim i duboko pogrešnim.

U Italiji je rat doživio preokret 8. rujna 1943. godine, a od obitelji je prvo stradao Gisellin muž, Edoardo De Simone. Bio je mornar na bolničkom brodu «Gradisca» pa su ga Nijemci s drugima zarobili i odveli u zarobljenički logor u Njemačkoj. Sličnu sudbinu imao je i Giovamii Bucci.

Budući da su se još i Amerikanci iskrkali na Siciliji, Gisella je odlučila biti bliže svojoj obitelji - otišla je sa Sergijom u Rijeku k svojoj majci. Nekako u isto doba, iz ukinutog logora Belzec u Trst stižu Odilo Globocnik i Wirth, profesionalci istrebljenja i prvaci efikasnosti, ne

bi li uredili slanje talijanskih Židova u njemačke logore.

U administrativnom životu Nijemci su na području koje je zahvatilo i Rijeku osnovali tzv. Operazions Zone Kiistenland te od talijanskih vlasti preuzeli i već spominjane Schede. Iz tih Schede bilo je jednostavno sastaviti popise osoba za uhićenja i slanje u logore.

I tako su se početkom travnja 1944. godine na ulici u Rijeci za Gisellu, malog Sergia i nonu Rosu svakodnevnica i administrativni život sreli u vrlo ozbiljnoj formi, u liku njemačkih policajaca. Čekala ih je godina pakla.

Mira i njezina šogorica Antonia Bon rod. Bucci nisu se usudile protestirati kod Nijemaca, ali su otišle na talijansku policiju i sve ispričale, zatraživši posredovanje i oslobađanje. Rezultat? Izvješće napisano potkraj svibnja u riječkoj Prefekturi, čak nešto nehinjenog žaljenja i nemoć – potpuna nemoć da se bilo što poduzme. Svijest o toj nemoći probija iz svakog retka izvješća.

Uostalom, bilo je previše kasno. Gisella, Sergio i Rosa već su u zloglasnoj Risieri San Saba, a kad su se izvukli iz te more, završili su u drugoj: 29. travnja u Auschwitzu. Nijemci nisu otezali ni s ostatkom obitelji. Pripadnici SS-a upali su u stan u Rijeci u Via Milano 17 i sve ih odveli. Tako su i Mira s djevojčicama i Sonja i Giuseppe završili u Risieri pa zajedno s Gisellom i Rosom u Auschwitzu. Od muškaraca iz tog transporta dolazak u logor preživjelo je njih 29, od žena njih 53. Ostali su odmah naon dolaska ubijeni u plinskoj komori.

Sergio je prvo ostao s mamom, ali je od nje odvojen 14. svibnja i odveden u Blok 11. Tamo je administrativno zadržao ime na komadu papira, a u svakodnevici ga izgubio i dobio novi identitet. Sad je postao broj 179614.

Zloglasni „doktor“

Tog dana pregledao ga je Jozef Mengele, zloglasni doktor Mengele, i operirao mu tonzile. Što je još gore, izabrao ga je, uz još devetnaestoro druge židovske djece (10 dječaka i 10 djevojčica u dobi od 5 do 12 godina) za eksperimente koje će u logoru Neuengamme provoditi August Heissmeyer. Stavili su ih u Blok br. 10 - Dječju baraku.

Naravno, nitko od obitelji Perlow nije mogao imati ni pojma da postoji netko tko se zove Heissmeyer. Još manje da je u pitanju relativno mlad ambiciozan liječnik koji iz petnih žila i pomoću poznanstava nastoji izgraditi karijeru, koja bi mu osigurala docenturu na nekom sveučilištu. I tko je, uostalom, mogao znati da je čitao radove braće Kutschera i, još gore, da je povjerovao kako bi on mogao dokazati da su bili u pravu i da će njemačkom Reichu priskrbiti efikasan lijek protiv tuberkuloze. A rijetko tko je čuo, jer to nije bilo nešto čime bi se Heissmeyer ponosio, da mu je sličan eksperiment na 32 ruska ratna zarobljenika u ožujku 1944. već propao. To je objasnio time što je materijal bio loš i zapravo mu trebaju djeca, jer njihov imunološki sustav još nije načet.

Djeca izabrana za Heissmeyerov eksperiment živjela su u baraci do 13. prosinca, a tada su ih vlakom poslali u Neuengamme, gdje su stigli 22. prosinca. Do Nove godine su ih pustili na miru, a 9. siječnja počeli su eksperimenti u «Heissmeyerovom odjelu». Tada je Heissmeyer osobno zarazio djecu tuberkulozom, tako što bi im ispod desnog pazuha odrezao dio kože te tkivo ispod zarezao u križ i unio dio kulture tuberkuloze. Potom su rane tretirane tuberkulinom.

U desetak dana sva su se djeca razboljela, a Heissmeyer je ponovio postupak zaraživanja, a zatim je 3. i 4. ožujka svoj djeci operativno uklonjen limfni čvor ispod pazuha. Na koncu, tjedan dana potom, djeci su uklonjeni i preostali limfni čvorovi ispod pazuha. Sve žlijezde pohranjene su u staklene posude i poslone na analizu dr. Hansu Kleinu. Analize su bile gotove 12. ožujka i bile su poražavajuće: nikakvo antitijelo u žlijezdama nije pronađeno. Pokus je opet propao.

I, kao što su pobili Ruse iz prvog pokusa, sad se trebalo riješiti «materijala» i svjedoka. Zapravo, Heissmeyer je jednostavno otišao. Nije više imao što tražiti u logoru. Niti ga je bilo briga. Komandant logora, Max Pauly, pitao je u Berlinu što mu je činiti i 20. travnja dobio pravi administrativni odgovor:

«Heissmeyerov odjel je ukinut.» Bezlično, sterilno i jasno.

Tu se još jednom umiješala «velika povijest». Upravo u trenutku kad je stigao odgovor iz Berlina, u logom Neuengamme bili su predstavnici švedskog Crvenog križa, koji su dobili odobrenje da mogu kamionima u Dansku prevesti skandinavske logoraše. To je onemogućilo rješenje na koje su SS-ovci bili navikli – pobiti sve, kremirati i ukloniti ostatke, tako da ne ostanu tragovi.

Umjesto toga, Pauly je naredio podoficiru SS-a Wilhelmu Dreimanu da sve za likvidaciju potrpa u poštanski kamion pa ih se riješi u školi u Bullenhuser Dammu. Ta škola služila je kao izdvojeni dio logora, a posljednjih dana u njoj su bili koncentrirani logoraši iz Danske i Norveške, koje je švedski Crveni križ do tada bio evakuirao. Škola je, dakle, bila prazna.

Logorski doktor Alfred Trzebinski dao je djeci injekcije morfija, dok su tri SS-ovca predvođena Arnoldom Strippelom objesila dva francuska liječnika logoraša i dva nizozemska bolničara, također logoraša. Nešto djece umrlo je već od injekcije, a ona trojica SS-ovaca su ih još i objesili na kuke na zidovima, da budu sigurni u dječju smrt. Na kraju je stigao i kamion s 24 ruska logoraša pa su povješali i njih.

Da im ubijanje prođe lakše, svaki od krvnika dobio je po litru rakije i cigarete, kažu. Ujutro, onako pijani i odrvljeni, pobacali su trupla natrag u kamion i vratili se u Neuengamme, gdje su trupla spalili, a pepeo rasuli da mu se ne nađe ni traga.

Devetnaest dana poslije toga završio je Drugi svjetski rat, a s njim i vlast onih koji se nisu mogli othrvati svim onim kušnjama.

Nenadoknadle živote dvadesetoro djece odnio je besmisao administracije koja je, eto, u krivi čas jednom uspjela biti efikasna, ne samo u Rijeci, već i Berlinu u času kad se nacistička država raspada.

A s druge strane, promislimo malo: što je život dvadesetoro, pa i više ljudi spram mjesta docenta na pravom fakultetu i slave izumitelja lijeka protiv tuberkuloze? Ako je to cijena, tko bi još odolio takvoj kušnji?

Filip Kohn

Rabin i boksač – može li se jedno s drugim povezati?

Na to pitanje daje odgovor Juri Foreman. On je čovjek koji je pobjedom nad Danielom Santosom iz Puerta Rica osvojio titulu svjetskog boksačkog prvaka u supervelter kategoriji. Meč je održan 14. studenoga u Grand areni u Las Vegasu.

Što je tu neobično?

Najprije to što je Juri Foreman ortodokсни Židov s izraelskom putovnicom

i prvi Izraelac koji je osvojio titulu svjetskog prvaka u boksu i to profesionalnog.

Ono najneobičnije je pak to što studira za rabina i što će za dvije godine postati rabin! Na pitanje zašto ne želi ostati samo religiozni boksaš, zašto mu mora poziv biti rabin, on odgovara: „Rabinski studij je za mene velika šansa da studiram judaistiku. To mi pruža veoma mnogo”.

„Mom se ocu, koji kao udovac živi u Haifi također sviđa ideja da postanem rabin i da sam uz to i boksač.“ Juri smatra da se kao boksač također bori protiv antisemitizma. On želi što više židovskih boksača i kaže: „Mi moramo činiti puno više protiv antisemitskih stereotipa; na primjer da su Židovi slabići.“

Juri Foreman rođen je 5. kolovoza 1980. godine u Bjelorusiji, gdje je u dobi od sedam godina započeo trenirati boks. Kada je Juri imao devet godina, njegova je obitelj emigrirala u Izrael, gdje je dječak nastavio trenirati.

Foreman je jedan od trojica vrhunskih izraelskih boksača. Na svom boksačkom dresu nosi Davidovu zvijezdu. On ujutro proučava Talmud i druge židovske knjige poslijepodne trenira boks, a navečer pohađa školu za rabina.

“Boks je na svoj način duhovni sport. U boksu imate fizičke i mentalne izazove, kao što postoji i puno izazova u istraživanju različitih razina judaizma. Oni su isti, a opet različiti”, objasnio je Juri Foreman.

Oto Konstein

KIJEV: NOVI SPOMENIK ŽRTVAMA ZLOČINA U BABJEM JARU

Nacistički vojnici bezizražajnih izraza lica s puškama u rukama i psi koji pored njihovih nogu reže i laju ispraćaju na stratište veću skupinu, od straha izbezumljenih, Židova svih životnih dobi...

Scena je do te mjere uvjerljiva da okupljeni gledatelji jedva susprežu suze, prateći dramsku izvedbu skupine Kijevljana, koji na taj način žele podsjetiti na ono što se u ukrajinskome mjestu Babjem Jaru dogodilo prije 68 godina.

Dana 29. i 30. rujna 1941. nacisti i njihovi ukrajinski kolaboracionisti počinili su jedan od najstrašnijih zločina Holokausta, strijeljavši u nepuna dva dana gotovo 34.000 Židova. U predstojeće dvije godine gudura u Babjem Jaru je, prema procjenama povjesničara, postala grobnicom za oko 60.000 Židova, nežidovskih stanovnika Kijeva i pripadnika Crvene armije što su ih zarobili nacisti.

Obilježavanju sjećanja na strašni događaj prisustovali su i ukrajinski predsjednik Viktor Juščenko, predstavnici gradskih vlasti, predstavnici Židovske zajednice u Kijevu i mnogi stanovnici toga grada. Ukrajinske vlasti odlučile su pokraj postojećega spomenika žrtvama nacističkoga zločina, koji su bivše sovjetske vlasti prikrivale u skladu s više desetljeća dugom državnom politikom, podignuti još jedan, novi spomenik, nastao po uzoru na glavni lik romana „Babij Jar“ ukrajinskoga disidenta Anatolija Kuznjecova.

Organizatori događaja pred brojnim su uzvanicima otkrili brončanu statu u dvanaestogodišnjaka prikazanog kako čita nacistički proglas kojim se svi kijevski Židovi pozivaju da se jave vlastima s novcima, osobnim dokumentima i vrijednim predmetima. Većina Židova tada je vjerovala da ih vode u geto...

Spomenik je podignut nekoliko kilometara od stratišta u mjestu u kojemu je Kuznjecovljev glavni lik živio. Njegovu izradu i postavljanje financirao je ukrajinski poslovni čovjek koji je želio ostati anonimn. Treba istaknuti da je novi spomenik istodobno priznanje ukrajinskome disidentu Anatoliju Kuznjecovu, karizmatičnom intelektualcu i piscu koji se u sovjetsko doba drznuo napisati dokument u obliku romana o

strašnome događaju iz 1941.

„Oca sam posljednji put vidio kad sam imao devet godina. Godine 1969. bio je prisiljen pobjeći u Veliku Britaniju, nakon nepodnošljivog pritiska što ga je na cijelu obitelj vršio tadašnji KGB. Tata je umro u Britaniji deset godina nakon odlaska iz Kijeva, čitavo vrijeme podsjećajući svijet na zločin koji se dogodio u Babjem Jaru. Bili smo prisiljeni prekinuti svaki kontakt s njim, jer nam je za vratom stalno bio KGB“, ispričao je Kuznjecovljev sin Aleksej, predloživši da se u blizini Babjeg Jara podigne memorijalni centar.

No veliku prašinu u cijeloj priči o izgradnji novoga spomenika žrtvama nacističkog zločina podigla je informacija prema kojoj su gradske vlasti nedavno predložile izgradnju hotela nedaleko od mjesta zločina, s obzirom na to da će Kijevu trebati dodatni smještajni kapaciteti zbog priprema za održavanje Svjetskoga nogometnog prvenstva u Ukrajini 2012. godine. Ukrajinci su, naime, trenutačno pod velikim pritiskom krovne europske nogometne organizacije UEFA-e jer moraju dokazati da su u stanju biti domaćinima velikoga sportskog događaja.

Brojne židovske zajednice i organizacije, ali i međunarodna zajednica, oštro su kritizirali neumjesni prijedlog pa su gradski zastupnici, na čelu s gradonačelnikom Leonidom Černovetskim, u roku od nekoliko dana bili prisiljeni otkazati ga.

„29. rujna okupili su sve Židove u Babjem Jaru... i ondje ih strijeljali. Bilo je strašno“, ispričala je, otirući rupcem suze, Nina Novikova koja je tada živjela u Kijevu te je došla odati počast žrtvama nacističkog zločina.

„Ovdje su ubijani ljudi, a to se ne smije zaboraviti.

Bilo tko mogao je tada biti na mjestu Židova. Ovo se događa kad ljudi počnu ponižavati jedni druge“, rekao je kijevski arhitekt Vlodjimir Zuravel, koji je osmislio novi spomenik.

Odluku o poništenju plana o podizanju hotela pokraj Babjeg Jara pozdravio je i Aleksej Kuznjecov. „Mina posijana u sovjetsko doba tek danas je eksplodirala“, smatra Aleksej, podsjećajući kako su na tragediju, na koju je upozoravao njegov otac, mnogi u međuvremenu bili zaboravili, jer su je sovjetske vlasti zataškavale desetljećima.

„Babjem Jaru mora se odati počast kao mjestu tragedije Židova i Ukrajinaca. Važno je da se uspomena na zločine održi i u znak poštovanja prema Ukrajinacima koji su tijekom Drugoga svjetskog rata također puno propatili“, smatra glavni ukrajinski rabin, Jakov Bleich.

Marijana Hajdić Gospočić

Zanimljivost iz Izraela

Na obali Tiberijskog jezera otkriveni ostaci sinagoge iz Kristova doba

Izraelski arheolozi nedavno su izvijestili da su otkrili ostatke sinagoge iz Kristova vremena na obali Tiberijskog jezera gdje je, prema Evandjelju, propovijedao Isus.

Arheološke iskopine otkrile su zgradu od oko 120 četvornih metara s kolonadama, mozaicima i freskama. Arheolozi pretpostavljaju da iskopine datiraju iz I. stoljeća, točnije između 50. godine prije i 100. godine naše ere.

Otkriće je zanimljivo jer je riječ o sedmoj sinagogi iz toga razdoblja do sada otkrivenoj u svijetu.

Zgrada je otkrivena na sjeverozapadnoj obali Tiberijskog jezera, na mjestu staroga grada Magdala (vjeruje se da ime Marije Magdalene iz Novoga zavjeta potječe od toga naziva).

„Nije isključena mogućnost da je u toj sinagogi propovijedao sam Isus, jer je Magdala bio vrlo bitan židovski grad u to vrijeme“, rekla je voditeljica arheološkog tima Dina Abshalom-Gorni.

(prema izraelskim medijima)

VJEKOSLAV ŽUGAJ

Posljednji pozdrav dragom prijatelju

Dana 13. prosinca 2009 godine posljednji puta oči je zatvorio i oputovao u vječnost Vjekoslav Žugaj nakon teške i neizlječive bolesti koja mu je slomila tjelo.

Nadu i ideale ni zloćudna bolest nije skršila do zadnjeg daha.

Vjekoslav Žugaj rođen je 1954. godine u Novoj Gradiški, gdje je završio osnovnu školu i gimnaziju.

Nakon što je na zagrebačkoj Pedagoškoj akademiji diplomirao povijest i zemljopis, vratio se u Novu Gradišku, na posao voditelja povijesne zbirke u zavičajnom muzeju. Objavio je više stručnih radova o povijesti svog kraja.

Na prvim višestranačkim izborima izabran je za zastupnika u saborskom Vijeću udruženog rada, na zajedničkoj listi HSLŠ/HDZ/HKDS/HDS.

Osnovao je i uređivao "Novogradiški glasnik", dok redakciju nije uništio bombardiranje zrakoplova JNA, a po završetku ratnih djelovanja na novogradiškom području nastavio je rad u Centru za prikupljanje podataka o žrtvama iz Domovinskog rata.

Iako je umro mlad u naponu stvaralačke snage, ostavio je iza sebe svjedočanstvo svog postojanja u svojim djelima i zapisima.

Kao povjesničar bio je istinski štovatelj povjesne istine, a kao političar i zastupnik HSLŠ- a u prvom sazivu Sabora Republike Hrvatske godine 1990. zalagao se za izbjegavanje ratnog sukoba a kada je došlo do njega stavio se svesrdno u službu Domovine prije svega svjedočeći svojim tekstovima i snimkama kao ratni reporter o užasima stradanja civila kao i razaranju imovine te kulturnih i sakralnih vrednota. Na taj način je svojim reporterskim uradcima umnogome pridonio širenju istine o Domovinskom ratu u svijetu.

Nakon rata posvetio se strastveno znanstvenom otkrivanju istine o nestanku Židova na području zapadne Slavonije za vrijeme NDH te njihovim postignućima i doprinosu razvoju gospodarstva i kulture ovog kraja od naseljavanja do genocida.

Po njegovu scenariju snimljen je dokumentarni film "Potomci Mojsija Rosenberga" u režiji Branka Ištvančića

koji je premijerno prikazan u Židovskoj općini u Zagrebu. Zalagao se za uređenje židovskog groblja u Cerniku i napisao niz članaka na tu temu, uključujući i onaj o franjevačkom svećeniku iz Cernika Kukini koji je unatoč životne pogibelji spašavao Židove za vrijeme NDH da bi tragično i sam stradao od komunističkih vlasti nakon rata.

Cjelovito je i znanstveno utemeljeno u knjizi "Židovi novogradiškog kraja" objavljenoj 2001. godine pratio život i stradanja tamošnjih Židova te ističe njihov nemjerljiv doprinos kulturnom i gospodarskom životu.

Iako je pisao o stradanjima nevinih za komunizma, s posebnim senzibilitetom i povjesnom odgovornosti ukazuje na neshvatljivo i racionalno neobjašnjivo uništavanje jednog naroda koji je bio nosilac razvoja što je u kulturnom i vrednosnom smislu učinilo nenadoknadivu štetu svim krajevima iz kojih su Židovi prognani i ubijeni.

Kao Hrvat, povjesničar i katolik osjećao je dužnost i moralnu obvezu spriječiti zaborav o stradanju ovih vrijednih i ponosnih ljudi i svojim djelima podići im spomenik sjećanja.

Dragi prijatelju, kažu da živimo dok nas se sjećaju. Tebe ćemo se svi sjećati i voljeti Te dok smo živi.

Kada ne bude više nas tvoja djela će održati sjećanje na Tebe i sve one prognane i ubijene samo za to što su bili drugačiji i bolji od onih koji su to činili i o kojima si upravo Ti ostavio vječni zapis.

Hvala Ti što si mi bio prijatelj.

Uživaj u miru vječnom.

Borislav Isaković

